

БОРБА ЗА СЛОБОДУ СРБИЈЕ 1788–1816, 1937.

Др Гргур Јакшић

*** * ***

BORBA ZA SLOBODU SRBIJE 1788–1816, 1937.

Dr Grgur Jakšić

458/937

9497/469

СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ

Уредник: СТ. СТАНОЈЕВИЋ

Уређивачки одбор:

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ, СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ,
НИКОЛА СТОЈАНОВИЋ

Др. ГРГУР ЈАКШИЋ

БОРБА ЗА СЛОБОДУ
СРБИЈЕ

1788—1816

ИЗДАВАЧКО И ИНЖИНАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ
ГЕЦА КОН А. Д. — БЕОГРАД

Em 95

Сери. 19. 457. 11

СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ

Лит. бр. 469

СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ

УРЕДНИК
СТ. СТАНОЈЕВИЋ
УРЕЂИВАЧНИ ОДБОР
ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ, СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ,
НИКОЛА СТОЈАНОВИЋ

СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ

КЊИГА ПРВА
Др. ГРГУР ЈАНШИЋ
БОРБА ЗА СЛОБОДУ СРБИЈЕ 1788—1816

ИЗДАВАЧКО И ТИПОГРАФСКО ПРЕДУЗЕЋЕ
ГЕЦА КОН А. Д. — БЕОГРАД

Лит. бр. 469

Др. ГРГУР ЈАНШИЋ

БОРБА ЗА СЛОБОДУ СРБИЈЕ 1788—1816

ИЗДАВАЧКО И ТИПОГРАФСКО ПРЕДУЗЕЋЕ
ГЕЦА КОН А. Д. — БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА ДРАГ. ГРЕГОРИЋА
БЕОГРАД, Страхинића Бана улица 75

У В О Д

После робовања од пола века — од „београдског уговора“ (1739) који их је вратио под власт Турака — Срби из Београдског пашалука*) ступили су понова, почетком 1788, у борбу против својих угњетача.

Турска је напала Русију, а Аустрија, као савезница Русије, морала је објавити рат Турској. Да би себи олакшали успех, Аустријанци су, још пре почетка рата, позвали Србе на устанак против Турака, обећавајући им ослобођење. Одзив је био веома повољан. Знатан број Срба прешао је на аустриско земљиште, да се боље обучи руковању оружјем. Тамо су тада основани (у децембру 1788) српски добровољачки одреди („фрајкори“), под командом пуковника Михаљевића. У исто време сакупљене су чете у земљи, јер се тврдо веровало да ће аустријске трупе убрзо прећи Саву. Кнез Ваљевске нахије, Алекса Ненадовић отерао је Турке чак до Западне Мораве. Покрет око Јагодине био је још снажнији. Тамо је један трговац, познат под именом „Капетана Коче“, по коме је тај аустро-турски рат и назван „кочином Крајином“, успео да повуче за собом још више људи и да се са успехом бори против Турака. Аустријанци су заузели Београд у октобру, а, крајем исте године, захваљујући српским добровољцима, цела земља између Тимока и Дрине била је ослобођена од Турака.

*) Београдски пашалук или Смедеревски санџак граничио се са севера Савом и Дунавом. На западу граница је ишла Дрином до пред варошицу Лешницу, планинама Цером и Влашћем до иза варошице Крупања, а одатле на Дрину и њом до пред Сребреницу. Јужна граница ишла је планинама на југу од Ужица, преко града Магача (на Ибру) на Западну Мораву, испред Крушевца. Источна граница ишла је Великом Моравом од Сталаћа до пред Ђуприју и одатле на исток, планинским венцем и Поречком Реком на Дунав.

Наскоро је цар Јосиф II умро (у фебруару 1790). Пруски краљ Фридрих покушао је да се користи на рачун Аустрије. Нови цар, Леополд II, затражио је помоћи од Енглеске и од Холандије. Посредовањем тих држава, Пруска је била принуђена да потпише Рајхенбашку конвенцију (27 јула). Тим су актом изиграни њени планови, али је и Аустрија принуђена да закључи примирје, са обавезом да уговором о миру неће од Турака тражити промену граница. Примирје између Аустрије и Турске потписано је 19 септембра.

Вест да ће Аустрија преговарати с Турцима на тој основи — повраћај стања од пре рата — допрла је до извесних српских старешина у Турској. Не познавајући тежак положај у коме се Аустрија тада налазила, они су, са Стеваном Јовановићем, архимандритом манастира Троноше, на челу, тражили помоћи за одбрану од Турака, најпре преко карловачког митрополита, а затим од српског народног сабора у Темишвару, али без успеха. После тога покушали су да склоне цара Леополда II да уговором о миру, који је имао да закључи са султаном, заштити оне Србе који су ратовали уз Аустрију, од освете Турака. Напослетку одлучили су да за Србију (Београдски пашалук) траже, преко бечког двора, или преко пуномоћника за закључење уговора о миру, једну врсту самоуправе какву је имала Влашка, т. ј. повластице да Срби могу сами себи бирати једног свог човека за „команданта“, да султану могу плаћати данак отсеком и да се Турци не мешају у њихову унутарњу управу. Те су жеље хтели унети у једну молбу, на коју би било скупљено што више потписа у народу и коју би онда предали самом цару. Али неизвесно је да ли је та молба могла на време бити написана. Осим тога ни жеља архимандрита Стевана да оде у Свиштов, где су вођени преговори о миру, и да се тамо заузме за српску ствар, није могла бити испуњена.

Тако је уговор о миру између Аустрије и Турске потписан 4 августа 1791 у Свиштову. Све српске земље јужно од Саве и Дунава, које су краљу српских добровољаца биле ослобођене, враћене су Турцима, а Србима

је дат једино опроштај за њихово учешће у рату против Турске.

Одредбе Свиштовског уговора изазвале су дубоко запрепашћење међу Србима у Турској, а нарочито међу Србима у Београдском пашалуку. Негодовање против Аустрије и страх од Турака достигли су брзо врхунац међу њима.

Хиљадама Срба, који су се борили против Турака и многе породице, које су биле избегле за време рата, остали су на аустриском земљишту, у равницама Саве и Дунава. Бојећи се нарочито освете јаничара, — који су се сад, по њиховом мишљењу, могли вратити у Београдски пашалук, — они су с неповерењем примили опроштај, који је био предвиђен уговором о миру, и нису се смели вратити на своја огњишта.

Међутим, у Цариграду се тада није мислило на освету. Султан и његова влада били су заузети другим плановима.

Јаничари (пешадија), који су раније сматрани као најбоља турска војска и који су проширили турску владавину до срца Европе, изгубили су сваку вредност у току XVIII века. Стега је олабавила и тако су ти непослушни војници постали ускоро елемент нереда у земљи. У исто доба и спахије (коњица) били су у потпуном опадању. Искуство је уверило све турске државнике да је њихова војска растројена. Њена слабост према аустријским и руским трупама била је очигледна. Султан и његов диван (крунски савет) сматрали су да спас царевине захтева што брже укидање јаничара и савремено преуређење турске војске. Али, једна таква коренита промена могла је бити изведена само поступно. Тада је Јаничарима забрањен повратак у Београдски пашалук.

Чим је примио дужност нови везир, Абу-Бећир паша, објавио је султанов опроштај свима Србима који су се борили у последњем рату и позвао их је да се слободно врате кућама. Тај акт блакости и остале предузете мере произвеле су повољан утисак на српске избеглице. Један део од њих похитао је да се врати, а многи су напустили мисао да се селе у Срем и у Славонију. Што се

тиче Срба, који су у рату доспели до официјерског чина, цар Леополд је желео да их задржи у својој служби, у намери да ублажи незадовољство и страх које је међу Србима изазвао Свиштовски уговор.

По царевој жељи пуковник Михаљевић је, одмах по закључењу тога уговора, сазвао своје другове у Карловце и трудио се да их придобије да остану у аустријској војсци. Многим официјерима ласкао је тај предлог и они су били расположени да му се одазову. Али нашло се њих неколико који га нису хтели примити. Међу њима је био поручник Алекса Ненадовић, потомак једне виђене породице из Ваљевске нахије. Михаљевић је, изгледа, узалуд покушавао да га придобије. Набрајао му је награде које су га чекале у аустријској војсци и напоменуо му је да ће иначе погазити заклетву, коју је био положио на верност цару. „Истина је — одговорио је Ненадовић — да сам се заклео да ћу му бити веран и против Турчина за слободу очевине моје војевати, и познато вам је да ја моје заклетве не преступам, нити цара изневеравам и остављам, но цар оставља мене и сав народ српски, као његови стари што су наше прадеде остављали често; зато идем натраг преко Саве а немам писара ни других учених људи, но ћу ићи од манастира до манастира и казивати сваком калуђеру и попу да у сваком манастиру запишу, да више никад, ко је Србин, Немцу не верује“. И поред труда пуковника Михаљевића да га разувери, Ненадовић је остао при својој одлуци. Придобио је још четири друга и они су заједно са њим напустили аустријску војску.

Влада Абу-Бећир паше у Београдском пашалуку била је врло добра. Он се трудио да, место насиља и самовоље, заведе ред, правду и трпељивост. Али положај једног дела Турака постао је веома тежак.

Међутим, султан Селим III нашао је био да треба приступити преуређењу турске војске. Ради тога он је, још за време рата, наредио да се од официјера, који су занемарили своје дужности, одузму приходи које су дотле уживали од појединих имања (спахилука). Та иста судбина задесила је и јаничаре Београдског пашалука,

АЛЕКСА НЕНАДОВИЋ

који се у рату нису добро држали. Како им је повратак у пашалук већ био забрањен, турска влада је на њихова имања почела насељавати своје поданике из крајева поред реке Уне, који су били уступљени Аустрији, а извесна од њих и продавати. Невоља, у коју су услед тога пали, нагнала их је да отпочну отворену борбу против турске владе, у циљу да се у Београдски пашалук врате и да добију своја ранија имања.

Абу-Беџир је, у јулу 1792, премештен у Битољ, а на место његово дошао је Мехмед-Пекмеџи паша. За време његове владе јаничари су напали на пашалук и успели да се докопају и самога Београда (23 октобра), али их је, после месец дана, Топал-Ахмед паша измамио из Београда и заузео га. Већина нападача повукла се тада у Видин.

У јануару 1793 Топал-Ахмед паша постављен је за везира Београдског пашалука, али на том положају није дуго остао. Услед многих жалби, које су против њега слате турској влади, он је наскоро смењен и на његово место постављен је, половином јула 1793, Хаџи-Мустафа паша.

Те исте године султан је установио редовну војску (*низам ђедиш*), сличну војсци осталих европских држава. Та мера била је опасна по јаничаре, а повољна по мирно становништво царевине. Да би јој обезбедио успех, султан је хтео да задобије за себе своје хришћанске поданике и подарио је у току 1793/4 Србима у Београдском пашалуку ове повластице: 1) да могу бирати своје кнезове и обор-кнезове, које ће паша потврђивати; 2) да се Турци не смеју насељавати по српским местима и да не смеју бесплатно и на силу ништа узимати од Срба; 3) да свака пореска глава плаћа по 15 гроша пореза годишње; 4) да, осем пореза, плаћа само редовне дажбине царске и спахиске, а да ће дажбине у природи бити ограничене на извесну количину дрва и сена, и 5) да слободно могу подизати цркве и манастире. Осем тога стављено је било у дужност Србима да и они бране пашалук од јаничара.

Још у лето 1793, одмах по изгнању јаничара из Београдског пашалука, Хаџи-Мустафа је одлучио да за-

веде сталну пратњу од хиљаду пет стотина људи, од којих би две трећине били Срби, а једна трећина Турци. Он је том приликом један део наоружаних Срба задржао у београдском граду. Почетком 1794 издате су заповести да се међу Србима у пашалуку напишу сви људи способни за војску, са назначењем оружја које ко од њих има. Али турска влада је број тих пашиних пратилаца смањила на шест стотина. Тако је основана једна врста пашине гарде.

Међутим, јаничари нису прекидали борбу против управе Београдског пашалука. Они су се борили углавном сами, али без успеха, до у лето 1794, кад им се на чело ставио нови вођа. То је био Осман-Пазван Оглу из Видина. Као командант једне чете крџалија (најамника), он је успео да се докопа града Видина и да завлада целим Видинским пашалуком. Ускоро је задобио више мањих старешина и с њима је пљачкао и убијао све оне који нису хтели са њима. Они су ударили намете на читаве крајеве у Влашкој и глобили становништво до границе Београдског пашалука.

Отимачина која није престајала у Видинском пашалуку и околини, а коју су вршили плаћеници Пазван Оглу-а досадила је турској влади. Не могући да је подноси даље, наредила је београдском везиру да јој учини крај.

Преварен у нади, Пазван је напао на Београдски пашалук, уценио га и покупио велику суму новаца. Турска влада покушала је да га савлада, али узалуд.

Београдски пашалук остао је, за време, на миру с те стране. Мустафа паша наставио је мудру и благу владу, ослањајући се на кнезове и проширујући повластице које је турска влада дала Србима ферманима од 1793 и 1794. Народно благостање је повећано. Али мир није могао дуго трајати. Суседство Пазваново било је опасно.

Хаџи-Мустафа је осетио потребу да одбрана пашалука буде појачана. Услед тога одлучио је да повећа порез. Кнезови су признали оправданост његових побуда, али су налазили да народ не може издржати нове дажбине. Алекса Ненадовић је тада предложио да народ да

војнике и да их сам храни, али да се порез не повећава. Везир је на то пристао. Ставио је само као услов да сваки кнез скупи онолико људи, колико је био дао аустриској војсци у последњем рату и наредио им је да војнике држе спремне да се могу на први позив кренути.

Тада је у Београдском пашалуку заведена народна, претежно српска војска.

Међутим, турска влада није се могла помирити с тим да у рукама једног бунтовника остави видински град, који је сматран као један од кључева Турске према Аустрији. Осем тога, Пазван је, крајем 1797, напао на Крајину и претворио је готово у своје лично добро.

Султан је ускоро за тим послао против њега четрнаест паша, међу којима је био и везир Београдског пашалука, на челу многобројних трупа, али победа је, услед сплетака између извесних паша, опет остала на Пазвановој страни.

Поред једног таквог суседа Београдски пашалук није могао остати дуго на миру. И покрај опрезности Мустафа паше и српских кнезова, пашалук није могао бити очишћен од јаничара. Било их је много скривених по варошима.

У марту 1800, ти су разбојници напали, усред Шапца, кнеза суседне нахије, Ранка Лазаревића и убили га. Тада су, по наредби самога паше, ухваћени кривци (двадесет седам муслимана) и наред шабачког града обешени. Услед тога мржња незадовољних јаничара против Мустафа паше знатно је порасла.

Користећи се тиме, што је турска влада била заузета у Египту, јаничари из Видинског пашалука одлучили су да нападну Београдски пашалук. У новембру 1800, они су заузели Пожаревац, Ћуприју, па чак и варош Београд.

Кнезови западних нахија дошли су са својим војницима пред варош, напали је и отерали јаничаре. Илија Бирчанин гонио их је до границе Видинског пашалука.

То је био ваљда јединствен приказ у турској историји да хришћани, са оружјем у рукама, бране једног султановог пашу од самих муслимана. Али, та чињеница

није ниуколико поправила положај самога паше. Напротив, мржња јаничара према српској раји, која их је потукла и прогнала, постала је много већа. Они су тежили да им се освете, по сваку цену.

У августу 1801, кад се рат између Француза и Турака у Египту ближио крају, у Београдском пашалуку је живео приличан број јаничара. Тренутак је био повољан за извршење њихова плана.

Јаничари су се дигли и, крајем октобра, заузели варош Београд. Мустафа се опет затворио у град и позвао Србе у помоћ. Али, помоћ је стигла касно. Паша је већ био пао у руке јаничарима и они су га убили, 7 децембра 1801.

Чим је нестало паше, јаничари су се докопали владе. Четири њихова првака Мехмед Ага Фочић, Аганлија, Кучук Алија и Мула Јусуф узели су одмах власт у руке, под именом дахија.

Знајући да ће им се зато турска влада осветити, они су одмах, у име кнезова и раје, написали султану жалбу против Мустафа паше. Оптужили су га као тиранина и непоштена човека, чији су зулуми принудили половину народа да се исели у Аустрију. Јаничарски прваци претстављени су, напротив, као једини истински заштитници и добротвори народа. Сазвали су кнезове и натерали су их да потпишу ту жалбу и да на њу ставе своје печате.

Међутим, глас о Мустафа пашиној смрти и о утврђењу дахиске управе у Београдском пашалуку разиет је далеко. Убрзо су читаве чете јаничара и разбојника нагрнуле у пашалук из Босне, Албаније, Румелије итд. Како је дахијама била потребна помоћ, они су те разбојнике лепо примили и пашалук је ускоро био њима преплављен. Те придошлице настаниле су се као владини агенти под именом кабадахија (мале дахије), бимбаша, буљук-баша, су-баша итд. Порези су самовољно повећани, кнезови лишени своје власти, све повластице, добивене ферманима од 1793 и 1794, укинуте су и пашалук је повраћен под тиранску управу, која је у њему владала пре Кочине Крајине.

Нова управа била је несносна не само српској раји, која није била толико имућна да је могла задовољити оправдане захтеве спахија и све веће прохтеве нових господара. Несносна је била чак и мирним Турцима, нарочито спахијама, који су дотле уживали поштовање и спокојно живели од својих редовних прихода. Сад су им приходи били смањени претераним захтевима тих дошљака, које су сељаци без одбране морали задовољавати.

Незадовољство спахија и свих Турака, оданих султану, ускоро се и јавно показало. Али дахије је подржавао Пазван-Оглу, који је био још увек врло моћан. Да би сачувала спољашњост, турска влада се задовољила тиме што је поставила новог везира у Београдском пашалуку, на место Мустафа паше. То је био један старац, којим су дахије управљале по својој вољи. Али ускоро се међу Србима, па чак и међу Турцима, јавио један озбиљан покрет против дахија. У околини Пожаревца почео је, пре времена, један устанак 1802, који су дахије свирепо угушиле. И поред тога неуспеха завера против њих проширена је, у току 1803. Покрету су биле наклонене чак и аустриске власти.

Припреме су напредовале и код Срба и код Турака. Крајем 1803, или почетком 1804, једно писмо кнеза Алексе Ненадовића, упућено мајору Митесеру, у Земун, било је ухваћено и предато дахијама. Писац тога писма излагао је аустриском официру политичко стање у Београдском пашалуку. Пошто га је известио да Срби и Турци иду сложено против дахија и да ће ускоро доћи до борбе, он је молио за помоћ у муницији и официрима.

Уплашени, видећи да им опасност прети и из Цариграда и у самом пашалуку, дахије су одлучиле да се једним покољем ослободу унутарњих непријатеља, т. ј. свих виђенијих Срба, који су узели учешћа у последњем аустриско-турском рату, на страни Аустрије. Насилници су држали да ће њихова влада бити обезбеђена, кад народ буде тако лишен својих бранилаца.

Листа жртава је утврђена, целати су били одређени и уговорено је да сеча буде извршена свуда, у исто време. И покрај тога дахије нису биле спокојне, наро-

чито са стране Ваљева. Тај крај имао је одлучне и у народу омиљене старешине, које су се одликовале у последњем аустриско-турском рату и доцније у борби против видинских јаничара. То су били Илија Бирчанин и нарочито кнез Алекса Ненадовић, онај исти, чије је писмо, упућено мајору Митесеру, било ухваћено. Услед тога, први дахија, Мехмед-Ага Фочић узео је на себе да их он похвата и посече. Наредио је својим људима да их на превару ухвате и затворе. Ваљевски Турци и тамошњи Срби настали су да сакупе велику суму новаца и да их откупе. Дахија је одбио њихову понуду. Кнезови, у ланце везани, изведени су, 4 фебруара 1804, на обалу Колубаре. Ту, у близини моста, пред множином Срба и Турака, који су натерани да дођу, Мехмед-Ага је наредио да се прочита ухваћено писмо Ненадовића мајору Митесеру, затим је дао знак целату и тако су оба кнеза посечена.

Погубљење кнезова изазвало је страх у вароши и велики број Турака почео је одмах да се спрема за одлазак. У истом тренутку друге жртве, на другим местима у пашалуку, пале су под ударцима дахиских агента. За неколико дана главе седамдесет и два Србина биле су донете у Београд и изложене испред дахиског конака.

Први српски устанак против Турака

Устанак у Шумадији

Извештени на време о ономе што је спремљено, више виђених Срба успело је да се спасе. Такав је случај био и са Ђорђем Петровићем, који је био познат под именом Карађорђа (Црног Ђорђа). Пореклом од једне сиромашне сељачке породице, Карађорђе се тукао против Турака као добровољац у последњем аустриско-турском рату. После Свиштовског уговора наставио је ратнички живот, најпре као хајдук, а затим у српској народној војсци против Пазван-Оглу-а и видинских јаничара. Доцније се настанио у Тополи и одао се земљорадњи и сточарству. Био је висока раста и његова храброст била је добро позната.

Сазнавши за долазак својих целата у Тополу, Карађорђе се склонио у шуму. Тамо је нашао Станоја Главаша, чувеног хајдучког харамбашу. Тога дана добили су још два друга. Трећег дана било их је девет. И, како су сељаци из околине, у очајању због многих убистава, почели да се дижу у великом броју, око њих се, после десет дана, сакупило две хиљаде људи. „Ако треба мрети — говорили су они — боље је да умремо заједно“. Карађорђе им је прегледао оружје и муницију, али бојећи се да им Турци не одведу децу, пустио их је кућама, пошто су дали обећање да ће се на први позив вратити.

Покрет је захватио и околне нахије (округе, котаре). Хајдвци су сишли с планина и придружили се устаницима. Тада су Карађорђе и другови позвали сав народ на устанак. Али, одзив није био општи. Иако су сељаци били огорчени сечом толиких виђених Срба, многи старији, обазриви људи, који су познавали снагу Турака и неспрему Срба за борбу, двоумили су се и питали се куда

ће их буна одвести. Карађорђе и другови прибегли су притиску. Тада је цео свет из околине, бојећи се казне, устао на оружје.

Борба је почела паљењем ханова. Растерано је више турских одреда у Шумадији и сви Турци, који су становали у селима, склонили су се у вароши. Али, устанак још није био организован. Сви су осетили потребу за једним вођом и једним општим планом за борбу. Стога је одлучено да се виђенији људи из Шумадије састану у селу Орашцу, у Крагујевачкој нахији. Изгледа да су неки чланови тога скупа најпре предложили за вођу Станоја Главаша, али да се он није хтео примити. »Ја сам — одговорио је он — само хајдук; ја немам ни огњишта ни станишта, ни поља ни куће, а народ неће никад примити за вођу човека, који нема ништа да изгуби, нити да спасава«. Затим су се обратили кнезу Теодосију из Орашца. »Узети кнеза за вођу! Све треба предвидети — рекао је он — па и случај да будемо потучени. А када се Турци врате, ко ће онда заштитити народ, ако кнезови буду умешани«. Тада су предложили Карађорђа. И он је оклевао. »Ја се у томе не разумем — бранио се он — није за мене да управљам људима«. — »Ми ћемо те саветовати« — одговорили су кнезови. »Али, ја добро познајем себе; ја сам жесток; ја се не могу уздржати. Ако ми ко одрекне послушност, ја нећу умети лепим речима; ја ћу га ударити«. — »Утолико боље — одговорили су му. У овој невољи потребан нам је вођ кога ће се свак бојати«. Тада је Карађорђе пристао. Чим је изабран за вођу устанка, сви су му се заклели на верност.

Из страха да се устанак не прошири и да султан о свему не буде извештен, дахије су похитале да поведу с Карађорђем преговоре за измирење. Састанак између Аганлије и Карађорђа одржан је у селу Др тупи, на пола пута између Београда и Крагујевца и завршен је битком. Аганлија је рањен и његова пратња, после осетних губитака, морала је побећи с њим у Београд. И покрај тога дахије су одлучиле да наставе преговоре. Изасланици су им били београдски митрополит Леонтије и не-

МИТРОПОЛИТ СТЕВАН СТРАТИМИРОВИЋ

колико виђених Турака. Они су се састали с Карађорђем у Хасан-Пашиној Паланци (4 марта). Делегати дахија нудили су, изгледа, да Турци више не станују по селима и да порезе скупљају српски кнезови; обећали су, штавише, да ће израдити да Карађорђе буде ферманом постављем за главнога кнеза. Али, устаници су тражили јемство једног страног владоца да ће дахије одржати своју реч и месец дана времена да могу сазвати виђеније Србе из пашалука и договорити се с њима о условима мира. Тако су и ови преговори остали без резултата.

Устаници су тада ударили на Рудник, против Салиаге, једног од најомрзнутијих Турака у земљи. Пошто је ага утекао, град се предао (18 марта). Породице мирних Турака остављене су на миру. Милан Обреновић, један од виђенијих сељака из Бруснице, добио је команду над Рудничком нахијом.

Међутим, Мехмед-Ага Фочић затражио је помоћ од Пазван Оглу-а и он је послао Гушанац Алију, са 1600 одабраних јаничара и крцалија, и наредио му да продре у београдски град и да се отуда брани до краја без икаква обзира на фермане које му буду подносили.

Устанак у Ваљевској нахији

Сеча кнезова изазвала је устанак Срба и у другим крајевима Београдаког пашалука. Одмах после погубљења Алексе Ненадовића и Илије Бирчанина, породица Ненадовића повукла се била у оближњу шуму. Брат и син кнеза Алексе, Јаков и Матија Ненадовић помислили су одмах на устанак, али су се питали да ли ће сељаци, и покрај све омиљености погубљених кнезова, поћи за њима. Јаков је похитао да пређе у Аустрију, да што брже прода један чопор свиња и дође до новаца, а Матија је остао код куће.

У томе је стигао глас да је устанак плануо у Шумадији. Турци из околине Ваљева повукли су се одмах у варош. Видећи их како беже, Матија се одмах састао са својим рођацима и виђенијим сељацима из околине

Српски народ у XIX веку

и тада су одлучили да се дигну на оружје. Он се онда вратио у Бранковину, изнео из цркве скривену тробојку и наредио да се пободе пред црквом.

Сутрадан, 28 фебруара, 700 сељака из околине било је окупиљено око заставе. Они су били спремни за борбу, али нису имали муниције. Како се Јаков сутрадан вратио с пута, проти Матији је поверено да иде и да тражи муниције од Аустријанаца.

Он је отишао у Земун мајору Митесеру, добром пријатељу свога оца. Аустриски официр му је одговорио да „царевина“ не може дати ни оружја ни муниције, али му је саветовао да се обрати земунском трговцу Стевану Живковићу, који би му тајно могао набавити муницију. Тако је брзо била извршена прва набавка барута.

У Тамнави је очекивало проту велико изненађење. Слушајући савете виђених људи, који нису веровали у могућност успеха, сељаци, које је прота био оставио у Бранковини, нису га сачекали, него су се сви разишли. Он је сам сретао виђеније људе, који нису хтели да приђу покрету и који су га питали „Како ће се све то свршити“.

Међутим, прота је повео из Земуна неког Дели-Ахмета, за кога је тврдио да је дошао са султановом наредбом да купи војску против дахија и претио је свима који не буду пристали уз устанике. Покрет је брзо захватио долине Тамнаве и Саве. Али, муниције није било.

Чим су уређене, устаничке чете кренуле су на Ваљево, чији је начелник (муселим) Пореч-Алија био врло омрзнут међу Србима. Оне су заузеле и запалиле варош истога дана, кад су Карађорђево чете отеле Рудник.

Услед недостатка муниције прота је понова отишао на аустриску границу. Прешао је у царинарницу, у Бољевцима, и упознао се са аустриским поручником Лајтезером. Тај официр дао му је савет да се обрати српском митрополиту у Карловце и надвојводи Карлу или главном команданту аустриске границе и да од њих затражи заштиту. Осем тога, примио се да пошаље писма, која му он буде написао.

Прота је у први мах оклевао. Још није имао ни-

каких вести од Карађорђа, нити је знао да ли је он већ предузимао какве кораке и код кога. Кад му је Лајтезер донео мастила и хартије, он се тада вратио на Забрежје, к једном свом пријатељу. Ту је на једном трношцу, клечећи, поред свеће, коју му је држао домаћин, написао два писма, једно за митрополита Стратимировића, а друго за генерала Генејна (Женеја), команданта славонске генералне команде. Описао им је зулуме које је српски народ подносио од јаничара, план дахија по коме је требало погубити све српске кнезове, а нарочито оне који су учествовали у последњем аустриско-турском рату и који су верно служили бечком двору, затим делимично извршење тога плана, бекство млађих људи у шуму и њихову чврсту одлуку да се туку, до краја, против Турака. Напоследку, молио је цара да им подари муниције, оружја и официра [и да тако спасе српски народ.

Међутим, по заузећу Ваљева, чете Јакова Ненадовића и Луке Лазаревића биле су опселе Шабац. Један део вароши био је спаљен, а Турци се повукли у град. Тада су устаници добили први топ. То је била црквена прагија (коју је новосадски владика Јовановић био дао да се поправи и послао је с муницијом и једним тобџијом).

Овај неочекивани поклон много је обрадовао устанике. Да би охрабрили своје људе, старешине су објавиле да је „тај топ покљонио сам цар и да ће ускоро стићи и други топови и војници“. Та објава утицала је снажно на морал трупа. Опсада Шапца је напредовала. Иако је топ био мали, његове су кугле почеле палити турске куће у самом граду.

Усред најжешће борбе пред Шапцом стигао је у стан опсадне војске одговор главног команданта аустриске границе. Генерал је известио проту да је, услед мира и великог пријатељства које влада између султана и аустриског двора, цару немогућно помоћи Србима, али да је он сам готов покушати да их измири с дахијама.

Наскоро затим стигао је одговор и митрополита Стратимировића. Он је јављао да је командант границе доставио њихове „потребе и невоље“ царском двору и

аустриском посланику у Цариграду и уверавао да се дворови аустриски и руски и дворови суседних држава налазе у миру и пријатељству са султаном, да би они били задовољни да Срби остану верни своје владаоцу. „Ја држим — писао је он — да, у овом тренутку, не можете од ових дворова очекивати никакву другу помоћ, осим да вас препоруче код султана. Потребно је да доставите своје жеље султану, не заборављајући да сте ви његови поданици и да то морате остати и после устанка. Ви можете од султана тражити само олакшице и обезбеђење за будућност и можете молити остале дворове, наклоњене пријатељски султану да помогну ваше молбе код њега. То је, по моме убеђењу, поуздан пут којим можете поћи“.

Али, они су тада сазнали да је београдски митрополит за умирење устанка нудио Карађорђу, од стране дахија, велику суму новаца и могућност да пређе у Аустрију са својом породицом и да је Карађорђе на то пристао. Уплашен том вешћу, прота Матија пошао је да потражи Карађорђа, у намери да му саопшти писма која је добио, да се споразуме с њим и да израде један општи план за борбу. Али, како Карађорђа није могао наћи, доставио му је само преписе тих писама.

Међутим, опсада Шапца је напредовала. Уплашени, Турци су тражили помоћ из Босне и зворнички паша им је обећао појачања. Србима је било потребно да те трупе што дуже задрже на путу, да би својој војсци дали времена да заузме Шабац. Тако је дошло до боја у манастиру Чокешини (28 априла). Борба је трајала читав дан. Како су Турци добили појачања и како је Србима nestало муниције, битка је завршена гушањем, у коме је српски одред био уништен. Јаков је успео да измакне само с неколико својих људи.

Али, тај је судар дао жељени резултат. Турска појачања закаснила су на путу два дана и тако је турски гарнизон у шабачком граду био принуђен да се преда. Акт о предаји Шапца потписан је на аустриском земљишту, преко пута самога града, истога дана кад је био бој на Чокешини. Пуковник Стојичевић, командант ау-

стриских пограничних трупа, дао је потпис као сведок, поред потписа српског и турског пуномоћника. Мус-ага, командант Шапца, и сви јаничари морали су отпутовати за Београд. Град је тада предат мирним Турцима као својина султанова, али је у граду остављен један српски одред од 20 људи, ради одржавања реда. Становници града обавезали су се да неће излазити у села и да ће варош држати отворену за трговину.

Вест о предаји града наљутила је јако Турке који су победили код Чокешине и они су одлучили да се врате у Зворник.

У том тренутку стигао је проти Матији Карађорђе позив на састанак у Остружницу код Београда.

Посредовање Аустрије за измирење

Поплашени ширењем и успехом устанка дахије и београдски паша молили су више пута главног команданта аустриске границе да посредује за измирење Срба и Турака.

Поводом тих молби и сличне молбе устаника, генерал Женеј позвао је, по наредби своје владе, београдског пашу, и старешине устаника да пошаљу своје пуномоћнике на један састанак који ће се одржати 10 маја, у Земуну. Услед тога Карађорђе је сазвао све главне старешине из свих крајева на једну припремну скупштину.

На тој скупштини Карађорђе је саопштио садржину генераловог писма и ту су одмах утврђени услови за повраћај мира. У исто време одређени су људи, који ће ићи на састанак, као пуномоћници устаника.

Састанак је одржан у одређени дан. Аустријанци су му дали врло свечан карактер. Изасланици дахија и паше били су многобројни.

Кад су сви турски изасланици заузели своја места, генерал је дошао у пратњи виших официра и чиновника. После поздрава са виђенијим Турцима он им је рекао да је, на њихову молбу, дошао из Петроварадина да покуша повратити мир између Срба и њих и да је саста-

нак припреmio да би паши, агама и свима осталим Турцима дао нов доказ о пријатељству које влада између аустриског и турског двора. Тада су тек уведени српски пуномоћници, без оружја: Карађорђе Петровић, Јанко Катић, Сима Марковић, Младен Миловановић, прота Матија Ненадовић, Танаско Рајић и др. Генерал им је нагласно потребу да се дође до споразума и брзог повраћаја реда, препоручио свима умереност и повукао се са својом пратњом.

Преговори су почели у присуству пет генералових претставника, међу којима су били пуковник Стојичевић и мајор Митесер. Изасланици устаника набројали су насиља која је народ трпео од дахија и њихових људи и затим су прочитали услове за обуставу борбе. Тражили су: 1) да четири дахије буду уклоњене из Београда и да читлуди буду укинута, „према ферману из 1793 године“; 2) да Срби даду паши 1500 оружаних људи за његову личну безбедност, док не стигне царска војска; 3) да се изда један ферман, који ће им дати опроштај и забранити Турцима да се раји свете и да њено држање не сматрају као непокорност царевини, пошто раја верна султану није непријатељ никоме другом него злочинцима који су је немилосрдно мучили; 4) да се Београдским пашалуком управља по ферману од 1793 године и да раја плаћа одређен данак, који се после може повећати; 5) да у свакој нахији буде суд и да све буде суђено по закону, да судије буду паметни и поштени људи и да нико не може бити лишен слободе и осуђен без пресуде; 6) да Србима буде допуштено да, по ферману од 1793 године, могу да поправљају своје цркве и манастире, да њихово богослужење и други црквени обреди буду слободни, да се ниједан Турчин не меша у хришћански брак и да свештеницима и калуђерима може судити само њихов владика; 7) да трговина буде слободна, да сваки трговац може слободно ићи по свима нахијама и да сваки има право продати ономе који понуди највећу цену; 8) да Срби бирају кнезове, које ће управа пашалука сматрати као старешине Срба и чију ће реч узимати у обзир судије (*кадије*); да кнезови изаберу једног

врховног кнеза свега српског народа, преко кога ће везир решавати све народне послове; да кнезови купе порезе и достављају их врховном кнезу, а да их он предаје везиру; да се све везе између турске владе или њених чиновника и Срба одржавају, као у Мореји¹⁾, преко врховног кнеза; 9) да ће, у случају ако турска влада буде усвојила те услове, Срби бити покорни њеним заповестима и одани султану.

Пашин помоћник и још два турска изасланика одговорили су у име Турака. Признали су да су Срби „били много мучени“ и обећали су да убудуће дахије неће више давати народу никаквих разлога за незадовољство и да ће и паша и Турци пристати да осигурају Србима повластице, које су они тражили за време преговора у Хасан-Пашиној Паланци.

Српски делегати хтели су да знају ко ће јамчити за извршење тих обећања. „Ми сви, почевши од паше“, одговорили су турски делегати. Срби нису никако хтели чути за обећања без јемства и тражили су да дахије, као кривци за сва зла, буду уклоњени. Турци нису хтели ништа обећати. Услед тога преговори су морали бити прекинути.

По повратку из Земунa старешине устаника пројужиле су своја већања у Остружници. Сазнавши да су дахије послале депутацију у Цариград, да код турске владе израде ферман, с помоћу кога би могли „искоренити хришћане у Србији“, одлучили су да и они упуте молбу султану и да му саопште услове, које су поднели на састанку у Земуну. У име свега народа београдски митрополит послао је ту молбу цариградском патријарху (15 маја) и замолио га да је, као поглавар цркве, поднесе султану. Истога дана послале су старешине и једно писмо руском посланику у Цатиграду. Изложили су му насиља која дахије врше над Србима, изјавили су му

¹⁾ Неке покрајине турске царевине имале су, одиста, извесну локалну самоуправу. Поменуто је да је она постојала и у једној српској области — Крајини. Самоуправу су имале, поред грчке покрајине Мореје, још и румунске кнежевине Влашка и Молдавија, Архипелашка острва и извесни крајеви Албаније.

своју последњу наду да ће их руски цар узети у заштиту, „као што заштићава Крф, Влашку и Молдавију“; известили га да су поднели молбу султану и молили су га да се за њих заузме.

Али устаницима је требало новаца за даљи рад и уређење земље. Услед тога они су одлучили да закључе зајам од 50.000 гроша, код српских трговаца у Земуну, упутили су им једно писмо, с потписима више од 50 старешина и замолили их да своје улоге предаду тамошњем трговцу, Стевану Живковићу.

У току тих саветовања стигло је Карађорђу важно писмо. Миленко Стојковић, један од српских првака из Пожаревачке нахије, позивао га је да дође пред Пожаревац, који су Срби били опсели.

Устанак у Браничеву

Карађорђе је одмах пошао, у пратњи неколико старешина, с нешто трупа и једним топом. Пожаревачки Турци предали су му варош и њима је допуштено да се повуку у Видин, али да Србима оставе велику количину оружја и стоке. Плен је подељен старешинама и устаницима из тога краја и наређено им да ускоро дођу у главни стан устаника код Београда.

На путу за Београд Карађорђе је застао са својим трупама пред Смедеревом. Турци из града замолили су га да их не дира, обећавајући да ће се држати свега онога што Срби буду утврдили са београдским Турцима. Карађорђе је пристао на то, али им је забранио да излазе у села. Један одред устаника из околине остао је да чува улазак у град, а остала војска кренула је пред Београд.

Устаничке чете које су се дотле засебно бориле, биле су сад сједињене у доста јаку и уређену војску. Главни набављач српске војске, Стеван Живковић, подигао је био у Земуну једну фабрику, у којој је 60 Јевреја радило за Србе муницију, која је, у бурадима, преносена преко Саве, у Београдски пашалук. Устаницима су већ били почели стизати у помоћ и официри. То су

ВЛАДИКА ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ

били већим делом Срби из разних покрајина, који су, као аустриски официри, служили у последњем рату против Турака. Они су снажно појачали устанички официрски кадар и помогли уређењу војске. Један од њих, Петар Новаковић, звани „Чардаклија“, привукао је брзо на себе пажњу главних старешина.

Служећи као капетан у аустриско-турском рату, он се оженио једном Рускињом, која је неко време провела у Будиму, код руске принцезе Александре Павловне, жене надвојводе Јосифа. Одмах по свом доласку међу устанике обавестио је њихове старешине да су Руси исте расе и вере са Србима. Величао је снагу Русије и живо радио код њих да се обрате цару Александру и да га замоле за заштиту. То је било ново за устанике, који су о Русији знали само толико колико је о њој било помена у народним песмама. Како султанов одговор на њихову молбу још није био стигао, старешине су решиле да пошаљу једну депутацију у Петроград. У ту депутацију одређени су капетан Чардаклија, прота Матија Ненадовић и Јован Протић, један од виђених Срба из Пожаревачке нахије. Молба за цара написана је 27 јула и остало је само да се утврди дан поласка депутације.

Али тада је босански везир, Абу-Бећир паша, јавио Карађорђу да му је султан ставио у дужност да поврати мир у пашалуку и тражио од њега обуставу борбе.

Покушај турске владе да умири устанак

Жалбе које је турска влада, од времена убиства Мустафа паше, добијала од Срба и Турака из Београдског пашалука, биле су јој досадиле и она је решила да се ослободи дахија и да утврди султанову власт у пашалуку. Тај задатак поверила је босанском везиру. Абу-Бећир паши, који је управљао Београдским пашалуком, по закључењу Свиштовског уговора, и који је међу Србима био оставио добре успомене, због свог енергичног држања према јаничарима.

Писмо босанског везира учинило је повољан ути-

сак на српске старешине. Они су одмах обуставили борбу и послали једно изасланство сеоских кнезова на Дрину да га дочека.

У пратњи њиховој, и на челу својих 7000 војника, паша је стигао, 12 јула, до Белих Вода код Београда. Наскоро по његовом доласку дахије су, једне ноћи, са својом пратњом и својим благом, утекле низ Дунав.

Сутрадан стигао је и Карађорђе са свима старешинама и са 2000 коњаника. Паша их је примио и дао им најлепша обећања. „Хвала ти, честити пашо, — одговорио му је Карађорђе — ми знамо да цар нама зулума не чини и рад је, и тебе је послао да нас умириш. Али, дахије су ноћас низ воду побегле; они ће у Видину војску покупити и опет на нас ударити, као што су за Хаџи-Мустафа паше учинили, док га веће и убише. Зато ти укратко кажем да четири дахије докле годје нама у руке не дођу мртви или живи, никаква мира догле нема, нити о миру говори“.

Овај одлучни тон поплашио је пашу и он му је одговорио да ће га потпуно задовољити. Карађорђе је тада послао Миленка Стојковића у Ада-Кале, где су се дахије биле склониле. Миленко је понео писмену наредбу Бећир-паше тамошњем команданту места да му изда ове четири дахије. Али они се нису хтели предати. Услед тога Миленко је са својим људима напао (ноћу између 5 и 6 августа) на кућу у којој су дахије биле скривене, побио их и њихове главе (једна је, приликом прања, изгубљена у Дунаву) донео Карађорђу.

Међутим, Бећир-паша је био отишао у Београд и настанио се у доњем граду, пошто је горњи град држао Гушанац са својим крцалијама. Сутрадан једно изасланство српских старешина отишло је да поднесе паши жеље народне, које су већ биле предложене на састанку у Земуну. „Ин-ша-ла! Ин-ша-ла! (ако Бог хоће), биће још боље; све ћете добити“ — одговорио је он, пошто су му те жеље прочитане.

Тај одговор произвео је повољан утисак на устанике. Али неповерење према Турцима било је велико и многе су старешине биле мишљења да, за сваки случај,

треба тражити једног аустриског чиновника за сведока споразума, који је имао да буде закључен с пашом. Тај сведок имао је, по њихову мишљењу, да извести султана, у случају повреде споразума од које било стране. Проти Ненадовићу стављено је било у дужност да поднесе и објави тај захтев паши. „Олмаз (не може), одговорио је је љутито паша. У нашега цара земљу не сме се нико мешати; у нашега цара доста има верних Турака, који ће му казати ко буде крив“.

Кад је прота донео овај одговор сакупљеним старешинама, Карађорђе се наљутио. »Зар ви мислите тако да се умирите, па кућама — питао је? Нема ту мира, одсад ће да буду велики бојеви“. Старешине су почеле да се питају да ли је умирење пашалука прави циљ доласка Бећир-паше. Они су се бојали да дата обећања не буду опет погажена, чим буду положили оружје. У таквим приликама нашли су да ће бити најбоље осигурати помоћ са стране и одлучили су да одређени депутати што пре пођу у Петроград.

Први преговори устаника с Русима

Депутати српских устаника кренули су на пут половином септембра 1804. У Букурешт су стигли 29 истог месеца и известили су тамошњег руског конзула о циљу свога путовања. Ту су добили пасоше. Исти корак поновили су и у Јашу. Бојећи се да не падну у руке турској полицији, руски консул им је одузео све хартије, дао им нове пасоше, у којима су били означени као „молдавски трговци“ и саветовао им да што пре стигну на руску границу.

После кратког карантина у Могилеву, стигли су, преко Кијева, у Харков. Ту су се упознали са двојицом Срба, родом из Угарске, који су били професори универзитета и одлучили су једнога од њих, Тодора Филиповића, да напусти своју службу и да пође с њима као секретар и тумач. У Петроград су стигли тек 7 октобра.

Дирнути живо пространством руске земље, којом су пропутовали, величином и лепотом вароши и њихових

грађевина, нарочито њихових цркава, српски депутати су добили убеђење о огромној снази Русије и гајили су најлепше наде у успех свога путовања. Очекујући да их министар прими, они су веровали да једна тако моћна словенска и православна царевина неће пропустити, а да један братски народ исте расе и вере не узме у одбрану од насилника. Али, они су били почетници у политици, а политика, у том тренутку, није допуштала да тако лепе наде буду остварене.

Цар Александар I сматрао је да спољна политика Русије треба да буде мирољубива и да се ослања на уговоре који су већ постојали. Што се тиче Турске, желео је не само да остане у миру с њом, него и да „помаже свим средствима одржање те државе, чија су немоћ и унутарња рђава управа претстављали најдрагоценије јемство за сигурност Русије“. Његова влада настала је одмах да утврди и повећа свој утицај у Турској. Још у сепембру 1802 израдила је да султан изда један хати-шериф за Влашку и Молдавију. То је била једна врста устава за те области. Власт кнежева (господара) утврђена је на седам година и они, за то време, нису могли бити мењани без пристајка Русије. Она је, уствари, желела да владе француска и енглеска гарантују једним нарочитим актом целокупност турске царевине. Али та јој жеља није остварена.

Предвиђајући да Француска може напасти Турску, Александар I је одлучио да одмах предузме мере за њену одбрану.

У том тренутку, кад се Русија спремала да брани Турску, плануо је српски устанак у Београдском пашалуку.

Извештаји о расположењу Срба за устанак и за ослобођење од Турака, које је владало у разним крајевима, стигли су били, још израније, у Русију.

Пред крај 1803 Арсеније Гаговић, архимандрит манастира Пиве, у Херцеговини, донео је био у Петроград вест да „народ у Херцеговини а тако исто и сви хришћани који пате под турским јармом, налазе да је дошао тренутак за њихово ослобођење и да су сви православни

готови да дођу под скиптар рускога цара или да оснују једно „славенско-српско царство“, на чији би престо сео један руски велики кнез и он је том приликом изјавио да херцеговачки митрополит, одан руском престолу, не жели ништа предузети, док не сазна вољу цареву. Почетком 1804 године примио је петроградски митрополит једно писмо од бачког владике, Јована Јовановића, којим га је он известио о тешком стању раје у Београдском пашалуку и о потреби да јој се укаже помоћ. Он је молио митрополита да за Србе заинтересује руски двор и да им обезбеди његову заштиту. А када се устанак већ развио, обратио се руском двору и карловачки митрополит, Стеван Стратимировић. Он је поднео извештај о потреби ослобођења српскога народа и оснивања пространог славено-српског царства, с једним руским великим кнезом на челу. Поред тога руска влада добила је о устанку извештај од кнезова влашког и молдавског и од својих тамошњих консула, а, у јулу 1804, још и од аустриске владе. Она је јавила да је аустриски двор, „као веран савезник, и да би доказао готовост да свом снагом подржи турску царевину у тешкоћама у којима се налази“, сматрао за дужност да саопшти руском двору не само појединости устанка у Београдском пашалуку, него и кораке које су српски устаници учинили у Бечу, а тако исто и мере које је он сматрао за корисно да предузме по тој ствари у Цариграду и на другим местима.

Цар Александар је са задовољством примио те извештаје, али је жалио што кораци бечке владе нису потпуно испунили његове намере. Не могући да остане равнодушан према судбини једиоверних Срба, он је нарочито желео да их не оглашавају за одметнике, јер би то навукло на њих гнев турске владе, која се дотле доста повољно држала према њима. Налазио је да анархија, у коју је била запала Турска, сама изазива устанке. Желео је да помогне одржање те државе и сматрао је да је за то најбоље препоручити хришћанима, турским поданицима, да буду покорни свом владоцу, а султану саветовати да ублажи, колико је могуће, њихов положај и да им покорност учини сношљивом.

Таква политика изгледала му је још потребнија у том тренутку према Србима, из разлога што би они, доведени у теснац и обесхрабрани са свих страна, могли „послушати улагивања Француза“ и повести се за њима, а то би могло имати врло озбиљних последица и за саму Аустрију. Да би одговорио са истим поверењем аустријском цару, Александар I је наредио влади да све те мисли достави руском посланику у Бечу и да му нареди да се са аустријским министром објасни у том смислу.

Такво је држање заузео руски двор у погледу српског устанка, у тренутку кад су депутати самих устаника стигли у Петроград да га моле за заштиту.

Извештен о њихову доласку Министар иностраних послова, кнез Чарториски, наредио је, да их доведу к њему. Прота Ненадовић му је предао молбу старешина, упућену Александру I. Министар му је обећао да ће је поднети цару. Рекао им је, да је већ извештен о устанку и питао их је о Карађорђу и другим старешинама, о градовима у Београдском пашалуку, о јачини турских трупа, о циљу доласка Абу-Бећир паше итд. Како су депутати рекли да се надају, да ће се с помоћу Русије ослободити од Турака, министар им је приметио да је „Србија врло далеко од Русије и да је Русија у пријатељству с Турском“.

Министар је поново примио депутате 15 новембра. Тада је тражио опширнија обавештења о догађајима од последњег аустро-турског рата, а нарочито о корацима, које су устаници чинили код аустријске владе и одговорима, које су од ње добивали. Депутати су му предали молбу за помоћ у муницији, војсци, новцу, школованим официрима, „искусним ратницима“. Они су у својој молби изложили да ће, ако буду добили помоћ од Русије, збацили турски јарам брже него што се мисли, не само у Београдском пашалуку, него и у осталим крајевима у којима Срби живе. Али, нису тражили да се ослободе власти султанове; пристајали су да му плаћају данак у новцу, па чак и данак у крви, да му дају војнике против свих одметника. Што се тиче унутарњег уређења Србије, депутати су молили министра да им из-

ради самоуправу, под непосредном заштитом Русије, као што је постојала на Архипелашким острвима и да у Србији држи једног руског консула, који би служио као посредник и јамац мира између Срба и „добрих“ Турака.

Руски министар примио је повољно те претставке. Поднео је одмах цару предлог да одобри помоћ у новцу за одржавање устанка, док турска влада не буде испунила молбу српског народа и док мир не буде утврђен у земљи. Поред тога, предложио му је да се нареди руском посланику у Цариграду, да се за ту молбу заузме код турске владе. Напоследку, тражио је одобрење за повратак двојице српских депутата у Србију који ће устанике обавестити о предузетим мерама и саветовати им да остану под оружјем, а да пошаљу у Цариград једну депутацију. Тој депутацији требало је — по његовом мишљењу — ставити у дужност да увери султана о верности Срба и да се обвеже да ће они тачно плаћати данак, али да, у исто време, тражи од њега да Срби сами собом управљају, да га замоли да повуче своје трупе и да се обавеже: да ће Срби бранити своју отаџбину од одметника и да ће ићи са пет хиљада својих војника, под командом српских старешина, свуда куда их султан буде послао, осим против Русије. Али депутација је имала да тражи да за те услове, ако их турска влада буде примила, јамче Русија и Аустрија.

У тренутку кад је кнез Чарториски поднео те предлоге, цару Александру је било тешко да се одлучи. Узнемирен Наполеоновим намерама према Турској, цар је наредио своме посланику у Цариграду да затражи од турске владе обнову савезничког уговора од 1799 године и ако му је рок истицао тек 1807 године. Он је тиме хтео да осигура себи пријатељство Турске, да би могао утврдити план своје политике. Очекујући одговор турске владе, он је бар делимично одобрио предлоге Чарториског. Још 10 децембра Министар финансија добио је наредбу да стави на расположење министру иностраних дела суму од 5000 дуката за српске ствари.

Што се тиче капетана Чардаклије он је задржан у

Петрограду да сачека повратак гласника из Цариграда и одговор турске владе на руску претставку. Депутати Ненадовић и Протић добили су по 300 дуката на поклон и отпутовали су, 26 децембра, преко Галиције и Мађарске, у Београдски пашалук.

Неуспех Абу-Бећир паше у Београду

Сумња устаника у успех доласка Абу-Бећир паше ускоро се показала као основана. Очекујући одговор из Цариграда, и Турци и Срби трудили су се да поправе унутарњи положај. Веза између села и градова повраћена је и трговина је поново отпочела. Народ је изабрао нове кнезове, које је паша потврдио и којима је ставио у дужност да скупе порез и да плате паши и турским гарнизонима оно што им је народ раније плаћао, као службеницима султановим. Спахије су се, такође, почеле враћати на своје земље и примати своје дохотке. Тако је ред био брзо повраћен.

И покрај тога устаници су били неповерљиви према Турцима и остали су под оружјем, чекајући одговор из Цариграда и из Петрограда. С друге стране, кораци Бећир-паше код Турака, који су се налазили у Београдском граду, остали су безуспешни.

Као и у свима другим местима у пашалуку, која устаници још нису били освојили. Турци су и у Београду били подељени у две странке: мирне Турке, међу које су спадали стари чиновници, спахије, трговци и занатлије и немирне Турке, међу које су долазили: јаничари, крџалије и остали елементи нереди. Први су били верни султану и живели су у вароши и у доњем граду, где је становао Бећир-паша са својом пратњом. Други су били одметници и држали су горњи град који је владао и доњим градом и околином.

У августу, кад су многи војници Абу-Бећир паше помрли од заражене воде, а други се вратили у Босну и његова војничка снага спала на шаку људи, Гушанац Алија је тражио плату за своје људе. А када су устаници, по савету паше, пристали да им даду 200.000 гроша,

МИЛЕНКО СТОЈКОВИЋ

Гушанац је измишљао разне изговоре само да не испуни своје обећање. Почео је чак оспоравати паши власт над градом и тако је Абу-Бећир ускоро постао његов заробљеник. Он му је тада затражио још једну велику суму новаца, на име неисплаћене плате, коју су његовим војницима дуговале дахије. Тако су устаници били принуђени да Гушанцу доплате још 100.000 гроша за откуп Бећир-паше.

Ослобођен, паша је, 8 новембра, похитао у Босну. Пошао је с мало војника, што му је остало, а топове и муницију поверио је Србима. „Ако сте султанова раја, као што кажете, — рекао је Јакову Ненадовићу — пошаљите ми све то на границу, а ако нисте, чините шта знате“. Наскоро за тим све је пренето на Дрину и предато босанским властима.

Први преговори устаника с турском владом

У другој половини јануара стигли су из Петрограда депутати Ненадовић и Протић. Око половине марта стигао је у Букурешт и трећи депутат, капетан Чардаклија. Отуда је послао устаницима знатну новчану помоћ, коју им је дала Русија и молио је проту Ненадовића да, према савету руске владе, убрза одлазак једне депутације у Цариград. Ускоро је такође приспео у стан српских устаника професор Филиповић, секретар депутације. Он је, без сумње, дао опширнија обавештења о корацима које је руска влада саветовала, јер је Карађорђе, већ крајем априла, сазвао скупштину старешина.

Скупштина је одржана у Пећанима код Београда. Одашиљање једне депутације у Цариград било је решено на седници од 29 априла. Алекса Лазаревић, прота Београдске нахије, и Стеван Живковић, главни набављач за устанике, изабрани су за депутате. Састављена је молба сасвим друкчија од услова које су српски делегати поднели у Земуну (1804) и који су доцније послати у Цариград. Пошто су претходно изјавили султану да су вазда били и да му остају верни поданици и да су се побунили само против његових одметника, устаници су га

молили да им, ради повраћаја мира и реда, допусти: 1) да сами себи бирају старешине, које ће, под заштитом султановом, управљати народом, „по примеру других потчињених и данак плаћајућих области“; 2) да народне старешине, са изабраним прегседником из њихове средине, уредно скупљају одређени данак, који може бити и повећан, и да га тачно предају султану, преко једног свог човека, који ће стално становати у Цариграду и 3) да сви Турци, војни чиновници на свагда напусте земљу. У накнаду за то они су обећали: „да ће земљу, границе и градове бранити од свих спољних напада и унутрашњих метежа, да ће се борити против непокорних бунтовника у суседним областима и да ће добре и мирне Турке, трговце и занатлије, који међу Србима живе, као своју браћу чувати и од сваког бранити“. Уз молбу устаници су приложили и рачуне њихових потраживања од турске владе, за трошкове које су поднели у борби против дахија.

У току скупштине устаницима су стигли изасланици кнезова влашког и молдавског. Они су дошли да им саветују да се више не туку, да би избегли освету турске владе. Како су депутати, избрани за Цариград, имали да иду до Букурешта заједно с тим изасланицима, и како устаници у њима нису имали поверења, решено је да се изради још једна молба. Њом су устаници посетили султана на изванредне трошкове, које су били принуђени да поднесу од почетка нереда и на немогућност у којој су се налазили да обрађују земљу, у току три године, и изјавили су да, услед осиромашења становништва, нису у стању издржавати везира у Београду. Затим су тражили: „1) да се пошаље у Београд један мохазил (виши финансиски чиновник) на место везира (војног управника); 2) да се Србима допусти да изаберу 12 кнезова, једног за сваку нахију и једног врховног кнеза, који би добили царске берате, с тим да врховни кнез станује у Београду и да служи као посредник између народа и мохазила, претставника султанова; 3) да, у случају смрти врховног или кога нахијског кнеза, народ буде слободан да их замени другим лицима, по

свом избору; 4) да сума данка, коју ће народ давати султану и Турцима, буде утврђена, да се не може мењати и да се предаје непосредно султану, који ће сам исплаћивати малићане и спахије, како они не би више излазили у села и како не би могли изазивати нереде; 5) да све порезе и прирезе прикупља врховни кнез и да их шаље у Цариград по једном од својих људи и по једном човеку кога ће одредити мохазил; 6) да се врховном кнезу и мохазилу да власт да бране народ од зулума и разбојника и од сваког другог напада и да ради тога, врховни кнез може подизати цркве и манастире, где буде желео и да нико не може забранити ништа од онога што се односи на веру народа, нити уводити нове обичаје, и 7) да народ може слободно обрађивати своју земљу, водити трговину и друге послове, без икакве препреке и плаћања икакве таксе“. Сматрајући да ће одметници, који су се налазили у Београду, учинити све да спрече улазак мохазила у варош, устаници су молили турску владу да затражи од Аустрије забрану извоза хране у Београд. Они су били уверени да ће, на тај начин, савладати одметнике и олакшати улазак мохазила у престоницу. Осем тога, тражили су да се крцалијама забрани становање у пашалуку и известили су султана да ће њихови депутати донети признанице од свега што су платили за Абу-Бефир пашу и друге Турке.

Та молба била је написана једино у намери да „сакрије траг правим захтевима од разлозних недоброжелатеља“ и предата је влашким изасланицима, али без потписа и без тачног датума. Она друга молба, од 13 маја, била је, у ствари, права народна молба и она је поверена српским депутатима, са одобрењем да је могу саопштити само кнезу Ипсилантију и руском консулу у Букурешту.

На седници, од 13 маја, састављена је адреса захвалности руском цару за све што је дотле био учинио Србима, а затим су одређени депутати кренули на пут, заједно са изасланицима влашког кнеза.

Депутати су, преко Букурешта, Рушчука и Варне, стигли у турску престоницу тек 5 јуна и отсели су у

патријаршији. Њихова је молба предата турској влади 13 јуна. Али, турска влада је већ била одредила своје држање према српском устанку.

С разних страна било је стигло више хитних извештаја о томе: да се српски устанак прошири ван граница Београдског пашалука, да се сва раја из Крушевачког санџака дигла на оружје, да су устаници заузели Параћин и Ражањ, да су опколили Алексинац, да иду на Крушевац и да се спремају да дигну Србе из Ниша, како би се докопали нишког града. Осем тога, влада је добила многе жалбе од муслимана из тих крајева о убиствима и о пљачкама, које је побуњена раја извршила и о претњама, које им упућује. Они су сви тражили, да им се пошаљу трупе у помоћ.

Те вести произвеле су врло тежак утисак на султана и на његову околину, вређале су њихову муслиманску свест и потстицале их да своје једноверне заштите и освете. Осем тога, могући губитак једног тако важног града, као што је Ниш, био би за њих велика опасност. Пошто се устанак ширио, постојала је бојазан да касније неће бити могућно савладати га, без тешких последица по царевину.

Нови велики везир, Исмаил паша, који је примио дужност у априлу и који је сматран као врло енергичан човек, био је узнемирен тим вестима. Виши војни савет, сазван у почетку јуна, усвојио је једногласно овакву одлуку: „Сав муслимански свет, по верској дужности и за достојанство и част војске и државе, мора објавити верски рат побуњеној раји и борити се против ње оружаном руком, док непријатељ ислама не буде скрхан и уништен; осем тога, сваки муслиман — од првог до последњег — мора, колико може, помоћи морално и материјално своју браћу муслимане, изложене непољама у крајевима који су пали у руке устаника“. Савет је затим приступио избору заповедника трупа, које ће се борити против устаника. Шест суседних паша било је одређено за ту акцију. Малик паша из Пришгине био је наименован за главног заповедника. Ове одлуке послане су, 6 јуна, турским властима у суседству Београдског

пашалука, с наређењем да сакупе све муслимане, кадре да носе оружје и да их, у року од пет дана, упуте главном заповеднику.

Најоштрије мере против устаника биле су, дакле, предузете сутрадан по доласку српских депутата у Цариград, али у највећој тајности.

Кад су депутати, 13 јуна, дошли код Министра унутрашњих дела да му предаду народну молбу, он их је примио најлепше. Пре него што је молбу и летимично прегледао, рекао им је да ће њихова ствар бити повољно решена. Стављено им је било у изглед наименовање једног грчког кнеза у Србији, као у Влашкој и у Молдавији, али они на то нису пристали.

Депутати су много рачунали на помоћ руског посланика у Цариграду и ступили су у везу с њим, преко капетана Чардаклије.

Италињски је већ био добио наредбу од своје владе да помогне српску молбу, чију му је садржину саопштио руски консул из Букурешта. Али његов положај према турској влади био је веома незгодан. Важни разговори о обнављању савезног уговора између Русије и Турске, од 1799, били су у току и он није могао, пре свршетка тих преговора, успешно посредовати у корист Срба. Осем тога, Турци су били обавештени да је једна српска депутација ишла у Петроград и њих је Италињски, пре свега, морао умирити у том погледу.

Руски посланик је казао Реис-ефендији да су Срби, одиста, слали депутацију у Петроград, али да их је цар саветовао да буду покорни свом владоцу и уверио их да ће им султан, по милости својој, дати оно што желе. У исто време замолио га је да одобри српску молбу, коју су депутати донели у Цариград и да му је саопшти у препису, како би могао сазнати њену садржину.

Турски министар му је одговорио да је молба дата на превод и да му још нису познате српске жеље, али га је уверио да је влада расположена да их прими и да је баш стога за новог Београдског везира и постављен Хафиз-паша, који ће бити у стању да истера Гу-

шанца и његову војску из београдског града и да Србе ослободи од тих нових угњетача.

Руски посланик му је напоменуо да је постављење Хафиз-паше изазвало међу Србима расположење које не даје никакве наде на скори свршетак српског покрета и саветовао му је да га влада замени другим којим пашом.

У немогућности да сâм ради у корист српске молбе, а да не изазове неповерење Турака, Италињски је за то употребио капетана Чардаклију.

Али, српски депутати нису били на висини свога задатка. Непокојни због оклевања турске владе, они су се уплашили кад су сазнали да су руменлиски везир и нишки паша пошли против Срба и да су већ многе српске породице пребегле у Аустрију. Осем тога, они се нису ни слагали међу собом. Чардаклија није имао поверења у Живковићу и тражио је од Италињског да га врати. Он је налазио да он треба да иде и ради тога да народне старешине извести о раду депутације и о ономе шта се спрема устаницима. Тако је депутат Живковић, по одобрењу турске владе, отпутовао за Букурешт 11 августа.

У том тренутку Италињски је добио из Петрограда одговор на своје раније извештаје. Руска влада је са задовољством примила вест о добром расположењу Турака према Србима, надајући се да ће им бити подарене бар извесне повластице, које ће им осигурати безбедност. Она је наредила Италињском да употреби сва средства да спречи не само наименовање Хафиз-паше за везира Београдског пашалука, него и наименовање кога Грка за српског кнеза, „пошто један фанариот не би, без сумње, био одан интересима Русије“.

Али, Италињски није имао могућности да изврши те налоге. Турска влада је све више веровала да су Срби у договору са Русима и да је влашки кнез Ипсиланти њихов саучесник. Он, дакле, није могао радити непосредно, а није могао рачунати ни на српске депутате, који су се непрестано плашили освете Турака. Њима је Турска влада доставила да је наредила нишком паши да изравна несугласице између Срба и Турака и да ће и

њих послати у Ниш да однесу упутства Хафиз-паши и да му помогну да што пре поврати мир. Та саопштења веома су заплашила Чардаклију. Он се бојао да Хафиз-паша не задржи њега и његовог друга као таоце и да тако не изгубе главе. Услед тога је тражио од Италињског да их што пре спасе из Цариграда. Узалуд је руски посланик покушавао да их разувери и да им подигне храброст. Кад у том није успео, наредио је те су их, 14 августа, укрцали на један руски брод, који је отпутовао за Одесу.

Борба устаника против султана

Како југозападни део пашалука још није био ослобођен и како се знатан број Турака, бивших јаничара и крцалија, доселио с разних страна у тај крај, старешине устаника одлучише да га освоје. Најпре су заузели Карановац (данашње Краљево), 9 јула, а Ужице 12 августа 1805.

За време борбе дознали су да је турска влада поставила Хафиз-пашу из Ниша за везира Београдског пашалука, али да он окупља око себе Турке, избегле из пашалука и да прети да ће напасти Србе с више страна. Устаници су тада, по савету кнеза Ипсилантија, решили да му се силом одупру.

После неколико дана (17 августа) Хафиз-паша је, на челу својих трупа, стигао пред Иванковац, у околини Ђуприје. Сазнавши да су се Срби добро утврдили, он је послао људе Миленку Стојковићу и тражио да га, преко Пожаревачке нахије, пропусти у Београд; доставио му је да има царски ферман и обећао му је да ће му — чим буде узео власт у руке — израдити да га султан постави за врховног кнеза Београдског пашалука. „Кад је Афиз паша пошао с царским ферманом — одговорио је Миленко — нека иде царским друмом, преко Мораве и Јагодине, даље ка Београду, куда су од Косова па до сад везири у Србију улазили и излазили. А што ми берате и кнештво обећава, знајте да ја више волим над овим крајем бити српски командант, него бератом кнез

над свим пашалуком. А Афизу преко пожаревачке нахије не дам проћи". „Миленко — говорили су му Турци — у тебе је мало војске, а у Афиза је војска силна, он ће и назор проћи". Подбочивши се на ашов којим је копао шанац, Миленко је одговорио: „Може преко мене и мојих војника мртвих глава, али док један жив траје проћи му овуда не дам". На то је Хафиз паша љутито одговорио да неће питати „разбојнике" којим ће путем проћи, и сутрадан је жестоко напао Србе. После огорчене борбе од читавог дана, био је одбачен с великим губитцима ка Параћину. Како се Карађорђе тада појавио с војском од Јагодине, паша се брзо повукао ка Нишу, где је ускоро умро.

Старешине устаника посветиле су тада своју пажњу унутрашњим стварима.

Скупштина старешина састала се, крајем августа, у селу Борку, у Београдској нахији. На њој је, по савету кнеза Чарториског, основан „Совјет" (Савет), једна врста врховне управне и судске власти. Изабрано је шест саветника; за председника је постављен прота Менадовић, а за секретара Грујовић. Међутим, потребно је било да свака нахија добије по једног претставника у Савету. Ради тога Карађорђе је упутио један распис старешинама, калуђерима, свештеницима и кнезовима сваке нахије да се састану и да изабере „најбољег и најправдољубивијег човека и у ком сва нахија има поверење". Изабрани саветници отишли су у манастир Вољавчу, која је била одређена за седиште Савета.

Војнички успеси устаника били су велики, али њихов је положај, услед тога, постао много тежи и опаснији. У почетку, они су се борили само против Турака зулумћара, али на Иванковцу су се одупрли трупама једног паше, кога је султан био послао. Тај догађај обележио је почетак борбе против турске царевине, која је све Турке узнемирила и узбунила. Освета турске владе била је неминовна.

Баш у време када су се договарали о томе, како ће се држати према мирним Турцима који су становали у градовима, устаници су сазнали за убиство Ђуше Ву-

ПЕТАР ДОБРЊАЦ

личевина кнеза Смедеревске нахије. Карађорђе је отишао у Смедерево, бомбардовао је град и опсео варош. Око 20 новембра град се предао, а већини Турака било је допуштено да се повуку у Видин.

Освојење Смедерева, престонице српских деспота у XV веку, произвело је велику радост међу устаницима. Савет, који је заседавао најпре у манастиру Вољавчи, а затим у манастиру Боговађи, премештен је тада у Смедерево. У исто време попуњен је новим члановима међу којима је био и Младен Миловановић, претставник Крагујевачке нахије.

Али вести, које су стизале с границе, биле су све неповољније. Према њима турске трупе из Софије, Скадра и Травника имале су ускоро да се крену против Срба. Устаници су добро осећали да неће бити кадри да се одупру толикој царској војсци. У том страховању сазвана је скупштина у Смедерево. Ту је, по савету кнеза Ипсилантија, написана нова молба султану. Њом су устаници уверавали султана да су му остали верни поданици и да су се дигли само против одметника и разбојника у намери да поврате царску власт у пашалуку. Објаснили су му да су Хафиз-пашу хтели лепо дочекати, али да је он у своју војску примио њихове непријатеље, избегле од почетка устанка из Београдског пашалука, да је пошао на њих с претњом да им се свети и да су, услед тога, морали да му се одупру. Уверарајући поново султана о својој верности, устаници су га молили да одобри њихове раније молбе и да им ферманом утврди „трајан мир и грађанску срећу“ и да околним пашама забрани да их нападају. Та молба послата је руском посланику у Цариграду да је достави султану и да се заузме код турске владе да не шаље војску против њих, него да им одобри повластице које су тражили молбом од 13 маја 1805. У исто време написане су молбе и цару аустријском, надвојводи — палатину угарском и руском цару. Устаници су молили аустријског цара да се за њих заузме код султана, а надвојводу да им да оружја и муниције. Рускога цара известили су о опасности која им прети од турске војске из Босне и из Бугарске и молили су га да их сачува од потпуне пропасти.

У опасности од турских припрема устаници су пожурили да се користе зимом и да заузму најважније положаје, који су господарили улазом у Београдски пашалук, нарочито Делиград, на Морави, и Пореч, на Дунаву. Позвали су све одрасле људе под заставу, а почели су, у већем броју, да им пристижу и бегунци из Турске и из Влашке, који су желели да се туку против Турака. Тај притицај бораца из суседних покрајина био је велика добит за устанике, али њима је требало дати оружја и трошка, а у томе су и сами устаници оскудевали.

У то доба стигли су у српски логор прота Лазаревић и капетан Чардаклија, који су из Цариграда били отишли најпре у Одесу, а затим у Петроград. Поводом тога Карађорђе је сазвао за прве дане јануара скупштину старешина у Остружници. По савету из Петрограда, на тој је скупштини одлучено да се пошаље нова молба султану. Она је била друкчија од ранијих, бар по облику. Њу су потписале старешине „врло покорне и врло верне раје“, на чијем је челу био Карађорђе, као „вожд“. На њој је био потпис и кнеза Новог Пазара, који није припадао Београдском пашалуку. У молби су поновљена зла, која је народ дотле претрпео и дата је свечана изјава да Срби желе остати султанови поданици, да пристају да плаћају данак два пута већи од ранијега, али под условом да повластице које су тражили молбом од 13 маја 1805 г. буду ферманом потврђене. Ако В. В. — стајало је у молби — оправља војску на нас, ми волимо сви изгинути, него се опет приклонити под јарам наших мучитеља, под којим стењемо од толико доба без помоћи и олакшања. Исход сваког рата неодређен је унапред; нас војска може и уништити, али ма каква била наша судбина, нећемо ми бити узрок ономе што буде. Кад је правда са света прогнана, волимо умрети него живети. Боље је умрети него носити окове ропства без наде да их се икада ослободимо. Живот нам је на терету и ако смо осуђени с нашим потомством на вечито ропство, волимо сами жртвовати своју децу, него их оставити свирепости наших угњетача. Нама, дакле, друго не остаје него умрети, али ћемо, падајући, задо-

бити славу да смо претпоставили смрт срамотном ропству". Напоследку, за случај ако султан не буде поверовао у правичност њихових навода, устаници су тражили да пошаље једну комисију која ће испитати несугласице између њих и њихових угњетача. Та је молба, преко кнеза Инсилантија, упућена руском посланику у Цариграду, да је он преда турској влади.

У исто време написане су молбе за царе, руског и аустриског. Устаници су их молили да увере султана о њиховој поданичкој верности, да израде да их он заштити и да им убудуће обезбеди и утврди мир. За случај ако султан не буде на то пристао, они су руском цару предлагали као средство за спас српског народа једну комисију која би била састављена од правдољубивих људи из Русије, Аустрије и Турске и која би имала да испита узроке нереда у Србији.

Како је устаницима било преко потребно оружје и муниција, скупшина је, по наговору извесних Срба из Угарске, одлучила да се пошаље једна депутација у Беч. За њене чланове одређени су прота Матија Ненадовић и Божа Грујовић, а придодат им је био и Милош Урошевић из Земуна. Ненадовићу и Грујовићу предале су молбе за аустриског и за руског цара и наређено им је, да по свршеном послу у Бечу, иду у Петроград.

Прва депутација устаника у Бечу

Српски депутати стигли су у Беч око половине фебруара.

Аустрија се тада налазила у врло незгодном положају. Српско питање дирало је у њене битне интересе. Огњиште устанка било је у непосредној близини њене границе и знатно је штетило њеној трговини с Турском. Осем тога, готово цела јужна Угарска била је насељена Србима и постојала је бојазан да покрет за народно ослобођење не пређе и на њено земљиште. Она се, даље, као и Русија, плашила да се Наполеон не умеша у балканске ствари и да не изазове још теже заплете. Ту бојазан повећао је још више несрећни рат који је тада водила

против Француза. Она је била највећа у тренутку, кад је француска војска, према Пожунском уговору, била заузела Далмацију. Све моћнији, Наполеон је постао непосредни сусед Турске и, у неку руку, балкански владар.

Аустрији је, дакле, било у интересу да престану нереди у Београдском пашалуку, али то се није дало лако постићи. Она је била и сувише исцрпена последњим ратом да би смела рисковати да западне у какав нови заплет.

Барон Валенбург, секретар царево канцеларије, примио је депутате 28 фебруара. Они су му описали тежак положај српских устаника, рекли су му да су већ имали 40.000 људи под оружјем и да би могли доћи и до 100.000, али да без муниције не могу одолети турској војсци, која је пошла против њих и да су им потребни вешти команданти, а нарочито регуларне трупе, оружје и муниција. Објаснили су му да су због тога дошли у Беч, у нади да ће цар имати сажалења према њиховим патњама и да ће им, са обзиром на верност српског народа његовом дому, одобрити потребну помоћ.

Пошто их је уверио у стално царево интересовање за њихове патње, барон Валенбург им је одговорио да он ипак не може дати Србима никакве војне помоћи из разлога, што је Аустрија у пријатељству с Турском, али да ће се код султана заузети у њихову корист. Препоручио им је да од Турске траже само оно што она може дати. Видећи да су депутати у очајању, он их је почео храбрити; изразио је наду да ће моћи да издрже бар још неколико месеци, док Аустрија не изради за њих повољне услове. Саветовао им је да затраже од султана опроштај за прошлост, а за будућност онакве повластице, какве један муслимански владар може дати хришћанима. Охрабрени овим речима депутати су му изјавили да се у свему ослањају на посредовање аустриског двора код султана.

Иако им је било наређено да из Беча иду у Петроград, депутати ту наредбу нису извршили. То нису учинили из разлога што су од њих Аустријанци олузели молбу намењену руском цару и обећали им, да ће је

послати у Петроград, а њима су препоручили да се врате кући.

Бојећи се да та молба неће бити достављена, депутати су тада написали цару нову молбу. Замолили су га да пошаље устаницима: 1) милион рубаља за набавку оружја, муниције, артилерије и других потребних ствари; 2) оружја за 50.000 људи и 100 - 200 топова, с вештим тобџијама и 3) неколико пукова редовне војске, која би могла доћи преко Влашке или с Крфа, преко Црне Горе. Уверавали су га да би им та помоћ привукла многе добровољце из Босне и Херцеговине, Црне Горе, Далмације и Албаније, тако да би убрзо добили до 200.000 војника и да би Срби желели видети на челу те војске његовог брата, великог кнеза Константина Павловића.

Пошто су ту молбу предали руском посланику у Бечу, да је пошаље у Петроград, депутати су се вратили у Србију.

Припреме »Светога рата«

Кад се у Цариграду сазнало на који су начин Срби дочекали Хафиз-пашу код Иванковца, тамо је завладало велико незадовољство.

Бојећи се да се устанички покрет даље не прошири, султан је наредио да се од хришћана, из крајева суседних Београдском пашалуку, покупи оружје. Шта више, једном наредбом (фетвом) Шенк-ул-Ислам (Министар вере) прогласио је Србе за непријатеље муслимана и султан, на основу те наредбе, објавио је „Свети рат“ устаницима. Ибрахим-паша скадарски наменован је, у новембру 1805, за главног команданта трупа, с неограниченом влашћу да угуши устанак и да умири земљу. За тим су наређене велике припреме за рат у пролеће.

Руска влада добила је с више страна извештаје да се те припреме врше у циљу истребљења српскога народа. Она је тада примила и молбу српских старешина цару Александру, од 12 децембра 1805.

Тадање прилике сматране су у Русији као критичне. Уговор с Турском од 1799 и акт од 1802 о Влашкој

и Молдавији били су баш тада обновљени. Али, последице француске победе код Аустерлица још су се осећале. Аустрија је била понижена и престиж Русије знатно је био ослабљен, док је утицај Француске растао, нарочито у Турској. Осем тога, француске трупе су ускоро имале да поседу Далмацију. Турска је, дакле, имала да падне под још јачи утицај Француске, а руској надмоћности у Турској запретила је опасност.

Верујући у блиску пропаст Турске, кнез Чарториски нашао је да треба испитати какву би добит могла отуда извући Русија и каква би средства требало одмах употребити да не буде изненађена и да не изгуби плод дотадањег истрајног рада у Турској.]

Што се тиче Срба, држао је да ће их Турци, у случају ако им нада у Русију остане узалудна, потпуно прегазити или да ће Срби, видећи Французе у суседству, потражити њихову заштиту и они ће похитати да се тим користе, па да свој утицај у Турској повећају. Он се бојао да Црногорци, Херцеговци и остали Срби, када буду видели равнодушност руске владе према њиховој браћи у Београдском пашалуку, не затраже и сами помоћ Француза. Како му је све то изгледало противно интересима Русије, изложио је своје мисли цару Александру и предложио му: 1) да се молба српскога народа пошаље руском посланику у Цариграду, с наредбом да је у оригиналу преда турској влади и да учини све што може да напусти војне припреме, да буде праведна према Србима и да прими њихове предлоге о унутарњој управи; 2) да се Србима омогући отпор и да им се, ради тога, одмах достави, преко руског консулата у Букурешту, 10.000 дуката и да се поради да им бечка влада пошаље потребну муницију, и 3) да се српским старешинама тајно саопште мере, које царски двор предузима у њихову корист и да им се препоручи да освоје Београд, а да не престано уверавају турску владу о својој готовости да остану њени поданици, ако само буде усвојила њихове праведне захтеве и, напоследку, да их одврати сваких веза с Французима.

Цар је те предлоге усвојио. Чарториски је одмах

известии руског посланика у Цариграду да се цар нарочито интересује за српски народ. У исто време, наредио му је да турској влади преда молбу коју су Срби цару упутили и да јој изјави да он саветује султану да раније држање Срба преда забораву, да прекине војне припреме против њих и да прими молбу, коју су му Срби хтели послати и којом траже дозволу да могу управљати сами собом, са обавезом да уредно плаћају данак, да му даду чак своје војнике у случају рата и да најтачније врше све дужности поданика турске царевине.

Италини је, 18 марта, предао Реис-ефендији српску молбу, од 24 јануара 1806, коју му је био доставио влашки кнез Ипсиланти. Затим му је, 31 истог месеца, поднео једну дугачку ноту у корист Срба и молбу од 12 децембра 1805 коју су српске старешине упутиле цару Александру.

Међутим, обећања, која је барон Валенбург био дао српским депутатима у Бечу, углавном су била испуњена. Отуда су наскоро били предузети озбиљни кораци у корист устаника. Царев брат, надвојвода Карло, писао је, 7 марта, командантима турских трупа у суседству Београдског пашалука и позвао их да обуставе напад на Србе, док не буду добили нове наредбе од своје владе. Осем тога, сам аустријски цар упутио је, 12 марта, једно лично писмо султану. То писмо, заједно с преписом писама надвојводе Карла командантима турских трупа и Карађорђу, предао је аустријски посланик, 8 априла, турској влади.

Иако је писмо цара Франца било написано умерено и пријатељски, турска влада је учтиво одбила његово заузимање. Она је одговорила да је у току неколико година била блага и да је прштала, али да је сада одлучила да своје одметнуте поданике другим средствима натера на покорност. „Срби морају молити за милост — одговорио је Реис-ефендија аустријском посланику — с конопцем о врату и издати, најпре, највеће кривце међу њима“.

Руски посланик сматрао је да је такав одговор

дат цару Францу услед немоћи и понижења, које је Аустрији био донео њен пораз у рату с Француском и надао се повољнијем одговору на своју ноту. Али, у томе се убрзо преварио. У одговору, који му је дала, 26 априла, турска влада је изјавила да је српско питање њена унутарња ствар и да ће ускоро бити решено, пошто су предузете све мере да бунтовници буду савладани.

Тако је турска влада одбила посредовање обадва двора, и бечког и петроградског. Али, она није могла сматрати за немогућно свако страни мешање у то питање. Постојала је и Француска, која још није казала своју реч и коју су претставници Русије и Аустрије у Цариграду били означили турској влади као силу, којој су српски устаници имали намеру да се обрате. Сматрајући да би устаници, напуштени од стране Русије и Аустрије, могли, одиста, да се обрате Француској и да моле за њено посредовање, турска влада похитала је да то спречи.

По наредби Министра иностраних послова велики тумач турске владе известио је француско посланство у Цариграду о претставкама аустриског и руског двора у корист Срба и о одговору ко и им је турска влада дала. Осем тога, предочио му је да се Срби могу обратити Француској и изјавио је да турска влада „признаје лојалност осећаја цара Наполеона и да верује да он неће примити бунтовнике“.

Чим је прочитао то писмо, француски посланик му је одговорио да и он дели његово уверење да цар Наполеон, ако га Срби буду молили за посредовање, неће примити бунтовнике.

Турска влада је тада стекла уверење да је успела да се ослободи сваког страног мешања у српско питање.

Поразы Турака на Мишару и на Делиграду

Према ранијем плану устаници су се користили зимом да заузму положаје који су господарили главним улазима у Београдски пашалук. Захваљујући венитини

ЛУКА ЛАЗАРЕВИЋ

и јунаштву Миленка Стојковића, Петра Добрића и других војвода, а нарочито капетана Жикића, Радича Петровића, поручника Симића и других официра који су им дошли у помоћ из Аустрије, устаници су, у току првих месеца 1806, успели да освоје Пореч на Дунаву, Параћин, Ражањ, Алексинац, Крушевац, половину Новопазарске нахије и Стари Влах. Капетан Жикић који је командовао устаничким одредима на југу, према Нишу, изабрао је и утврдио један јак положај на путу из Алексинца у Ражањ, који је играо највећу улогу у доцнијој борби против Турака и који је, због тога, назван Делиград (град јунака). Срби из свих околних крајева позивали су к себи устанике, али војне опреме није било.

Међутим, из Беча је стигао глас устаницима да им Аустрија није дала оружја и муниције.

У тој невољи они су се поново обрнули Русији. Молили су, 18 марта, главног команданта руске војске на Дњестру, генерала Михелсона, за помоћ „у војницима и материјалним сретствима“.

Наскоро затим, извесни одреди босанске војске већ су почели прелазити Дрину. Они су, у априлу, успели да продру у долину Колубаре, под командом неког Османа Џоре и опљачкали су и попалили многа села. Али устаници су успели да их разбију код Чучуга, недалеко од Ваљева, 15 априла.

У том је стигао у главни стан устаника један изасланик владике црногорског, с писмом за Карађорђа. Сазнавши за ратне успехе устаника, владика им је честитао победе и тражио обавештења о њихову положају. Осем тога, јављао је Карађорђу како се спрема да се бори против Француза и да од Аустријанаца отме Боку Которску.

Устаници су још од почетка ратовања помишљали на Црногорце и надали се њиховој помоћи. Позивали су их више пута на заједничку борбу, али без успеха. Међутим, кад је то владино писмо стигло, њихова је ранија нада оживела. Карађорђе је одмах одговорио владици. Захвалио му је на честиткама и уверио га да су

Срби држали да ће Црногорци „у општем ослобођењу прву помоћ роду своје учинити и да су се за то свагда Богу молили да их с њима сједини“. Пошто га је известио зашто се они боре и у каквом се тешком положају налазе, Карађорђе је молио владику да с Црногорцима „с леђа на Босну ударе“, па да је победе и „да се уједине, и да живе и буду једна браћа, једно тело, једно срце и једна душа и љубазни суграђани под једним крилом и заштитом благочестивог господара сверуског“. „У данашњој зори — писао му је он даље — ако сви марљиво пред сунце не порадимо, никада се више сунце за Србина родити неће, па и онима, којима је досад силало, може за навек заћи“.

Владичин одговор на то писмо очекиван је с највећим нестрпљењем. Међутим, опасност са стране Босне постајала је све већа. Видећи да неће бити у стању да одоле турској војсци на јужној граници, ако претходно не буду потукли босанску војску, а немајући снаге да тај задатак сами изврше, устаници су понова помислили на Црногорце. Услед тога Карађорђе је, и не чекајући одговор на своје раније писмо, упутио ново писмо владици и тражио од њега помоћ. „У име свете вере — писао му је Карађорђе — у име народности и крви услед којих се зовемо браћом и која нас у ствари чини браћом, — преклињемо вас свим жаром наше душе, вас и преко вас сву нашу храбру и врлу браћу из Црне Горе, Далмације и Херцеговине, да обнове стварни савез који је сједињавао ваше очеве и наше претке у временима њихове славе, т. ј. да с нама вежете оружаном братство и савез за одбрану и напад. Ви имате свети чин, право и дужност, по закону божијем, грађанском и политичком, да ступите у тај савез пред Богом, пред људима и целом Европом. Чинећи то, ви ћете испунити праву дужност Србина, човека и владоца и ви ћете чврсто придобити за себе у најважнијем тренутку ваш народ, чија вам захвалност може увек бити од велике користи. Пружајући нам помоћ у нашој невољи против савезника Гушанац Алије, одметника од султана, који су целу Босну затровали и који су се побунили против

султанове власти, ви ћете добити, без сумње, право на захвалност високе Порте, помажући нас вашим оружјем, ви ћете учинити оно што свет тако јавно каже да сте учинили. Ми не говоримо шта ћете учинити за добро српскога потомства, ако нам похитате у помоћ“.

Док су устаници, очекивајући одговор од владике, удвојеном снагом радили да допуне своје припреме, турске трупе појавиле су се понова на обали Дрине. Та војска била је много јача од ранијих. Она је устанике довела у већу опасност, него икада.

У том тренутку један руски официр стигао је у главни стан српске војске, код Београда. То је био одговор генерала Михелсона на молбу устаника, од 18 марта. Услед уласка Француза у Далмацију, Русија је била принуђена да држи велику војску на западној граници, тако да је команданту Дунавске војске могла оставити свега 30.000 људи. Генерал Михелсон сматрао је да те трупе треба појачати. Знајући из историје ранијих руско-турских ратова да су његови претходници лако скупљали добровољце међу балканским хришћанима и да су ти добровољци дали руској војсци корисне извиђаче и он се одлучио да то исто учини. Одредио је поручника Илију Новокрешченова да оде у Србију и да на лицу места испита расположење устаника према Русији и сазна колико утицаја имају тамо Французи.

Појава првог руског официра у Србији изазвала је највеће одушевљење међу устаницима. Карађорђе га је примио врло усрдно и Новокрешченев се ускоро вратио са одговором да су „новац, оружје, топови, артиљеристи и официри прва и једина потреба, која народ може очувати од правог очајања“.

Устаници су се још надали да ће им Црногорци пружити руку и ударити, са своје стране, на Босну, али узалуд. Велике турске војске из Румелије и из Босне већ су биле кренуле против устаника.

У највећој опасности која им је тада запретила од Дрине и од Ниша, Срби су одлучили да учине последњи покушај за измирење с Турцима. За тај посао потребни су им били окретни и образовани људи. Међутим, ста-

решине и свештеници, које су могли послати, нису знали турски, нити су познавали политички положај у Европи, нити су били вешти преговорима. Ваљало им је потражити некога на страни. Помислили су на Петра Ичка, тадашњег трговинског агента у Земуну. Родом из Македоније, он је раније служио као тумач у турским посланствима у Бечу и Берлину, а затим као „консул“ (трговински посредник) у Београду, одакле је, за време дахија, пребегло у Земун. Карађорђе га је позвао и предложио му да иде у Цариград, као пуномоћник устаника, обећавајући му да ће га народ, у случају успеха, пристојно наградити. Њему је, још 13 јула, издато пуномоћство, које су „у име свега српскога народа“ потписали Карађорђе и Младен Миловановић и стављено му је у дужност да с турском владом закључи уговор под овим условима: 1) да Срби, привезани верним поданством султану, плаћају отсеком данак, чији ће укупни износ бити доцније утврђен; 2) да турска влада пошаље у Србију једног царског мохазила (вишег финансиског чиновника), са извесним бројем службеника, који ће међу Србима живети и данак примати; 3) да Срби врше све царске, мохазилске и народне службе у пашалуку, по царским наредбама и 4) да јаничари, кријалије и сви други зли Турци буду прогнани из Србије и да Србима буде поверено чување граница, по наредбама султана и турске владе.

Осем тога, Карађорђе је известио руског посланика у Цариграду да Срби, пошто су им све раније молбе упућене султану остале без одговора, шаљу Петра Ичка „са најумеренијим молбама“. Он га је замолио да помогне њиховог посланика саветима и својим утицајем код Турака. После тога Ичко је одмах отпутовао за Цариград.

Старешине устаника морале су тада похитати у одбрану угрожених граница. С јужне стране нису били много узнемиравани. Главни положај на путу за Ниш—Делиград био је добро утврђен. Њим је командовао војвода Петар Добрњац.

На западној граници, према Босни, положај уста-

ника био је много тежи. С те стране пашалук је на више места био отворен упадима непријатеља. У пратњи Милана Обреновића и више других команданата, Карађорђе је одмах пошао на ту страну, с нешто војске и са два топа.

У тренутку, кад је Карађорђе стигао, већи део турске војске био је већ код Шапца. Међутим, многи су устаници, због жетве, били још код својих кућа. Присуство врховног команданта улило је храброст војницима који су се још налазили на окупу, јер је већина народа сматрала Карађорђа за непобедна. Али, турска је војска била тако велика, да ни сви људи из тога краја нису били довољни да јој одоле. Те је људе ваљало сакупити. Ради тога све старешине састале су се на већање. Прота Ненадовић предложио је да се прибегне лукавству: да се свима кнезовима јави да је Карађорђе стигао „с 15 топова и 12.000 војника“ и да се сви способни људи за војску позову да дођу, ако не желе да их постигне највећа казна, пошто су Карађорђеви људи добили заповест да убију сваког онога, који се позиву не одазове и да му кућу запале. Тај је предлог примљен и прота је добио налог да га изврши. Писмо, које је он упутио свима кнезовима, дало је најбоље резултате. После два дана сви сељаци из суседних крајева дигли су се на оружје.

Сазнавши за то, Карађорђе је наредио да се све трупе крену ка Шапцу. У пролазу прошао је поред Цера, чија је околина још била потчињена зворничком паши. Ту је посекао три српска кмета, који су Турцима давали храну. Ова казна покренула је све људе из тога краја да се дигну на непријатеља, Али, турска је војска била врло велика с јаком артилеријом, а устаници су имали једва око 9.000 људи и само два топа. Положај је био врло опасан. Услед тога Карађорђе је одлучио да се ушанчи на узвишици, у селу Мишару, и да ту изазове одлучну битку. Пешадија је постављена у шанчеве и добила је наредбу да не пуца, док командант не буде дао знак да су Турци довољно близу. Коњица је била скривена у суседној шуми и њој је наредба да Турке нападне с бока, чим пешадија

буде otvorila vatru. Sve ove zapovesti биле су тачно извршене,

Пуни презрења према непријатељу, Турци су, 13 августа, јурнули на шанчеве. Заустављени пушчаном ватром, поремећени коњицом, која је нагло избила из шуме, они су убрзо бачени у највећи неред и почели су бежати ка Шапцу, Сави и Дрини. Многи су од њих изгинули, а међу њима и главни командант, Кулин капетан, Синан паша из Горажда, Видајић из Зворника и др. Устаници су заробили знатан број људи и огроман плен у коњима, оружју и муницији.

После сјајне победе на Мишару, један део устаника похитао је у помоћ браћи, која су на Делиграду већ шест недеља јуначки одбијала нападе редовне турске војске. Вест о мишарској победи удвојила је храброст и отпорну снагу бранилаца Делиграда, тако да је велика војска Ибрахим паше, много боља од босанских трупа, била ускоро одбијена. Како је Станоје Главаш извршио један заобилазни напад и доспео до Прокупља, Ибрахим паша био је принуђен да се повуче ка Алексинцу и, почетком септембра, био је већ одбачен ка Нишу.

Тако су, захваљујући вештини и храбрости српских устаника и њихових старешина, оба турска напада одбијена и мир осигуран, бар до пролећа 1807.

Држање Француске према српском устанку

Ичко је стигао у Цариград почетком августа, у време одлучне борбе која је тамо била приметна између француског и руског утицаја.

Откако су Турској, на основу Амијенског уговора, (27 марта 1802) били враћени Египат и Јонска острва, Наполеон је желео да француска република поврати утицај, који је француска монархија, у току два столећа, вршила у Турској и који су после наследиле Русија, Енглеска и Аустрија.

Када му је Пожунски уговор (26 децембра 1805) донео Венецију, Истру (осим Трста) и Далмацију и када

је Француска постала непосредна сусетка Турске, он је зажеleo да добије тачну слику унутарњег стања турске царевине. Његов министар, Таљеран, затражио је одмах од француског посланика у Цариграду податке о тадашњем стању нереда у Србији, о њиховим тежњама, о резултатима напора које Турска чини да угуши ту побуну, о стању духова у Босни, Албанији и Мореји, о њиховим жељама и о томе како се може повратити мир и, по потреби, утврдити власт турске владе поправкама које би биле извршене у управи тих покрајина.

У исто време постављен је један комесар за трговинске везе у Босни, ради појачања француске трговине с Турском и ради мотрења на Србију и Албанију. Амбасада у Цариграду, у којој је један стари нижи чиновник отпратио послове, поверена је генералу Себастијани-у, кога су сматрали за окретна и енергична човека и који је већ имао прилике да позна Турску.

Наполеон је, 20 јуна, написао једно писмо самом султану Селиму. Пошто је изнео своје погледе на политику коју би Турска вазда требало да води, он му је рекао да „истински интереси турске царевине захтевају да он не допусти да се икаква страна сила меша у његове преговоре са Србима и да треба да употреби најјача средства да покори те бунтовнике, које је Русија раздражила и охрабрила“. Осем тога, једна нота предата је турском посланику у Паризу, 25 јуна, којом је турској влади скренута пажња на немире у Београдском пашалуку и на интерес који Русија има да их продужи. Сумњичећи Русију да ради против интереса Турске, Наполеон је изјавио да он жели моћ и славу турске владе и целокупност њених посела, да је готов да је заштити, „да ће њене непријатеље сматрати као своје и да ће све оно што ће испуњавати жеље турске владе одговарати његовим жељама“.

Да би ту политику могао подржати код султана, потребно је било да нови француски амбасадор буде на лицу места, у Цариграду. Услед тога, њему су одмах дата обавештења о српском устанку; наређено му је да поради да тај покрет буде угушен и да се, поред силе

која може бити употребљена ради повраћаја реда, предузму и нужне мере за уређење које тај ред једино може одржати. Осем тога, препоручено му је да испита узроке српског устанка и да, у пролазу кроз Видин и Рушчук, „прибере податке о расположењу духова, али да не предузима никакве кораке код српских старешина“.

Генерал Себастијани пошао је из Париза почетком јула и стигао је, 9 августа, у Цариград. Пре него што је изишао пред султана, он је почео борбу против руске политике, претстављао је свуда општи устанак хришћана у Турској као њен крајњи циљ и доказивао да је први знак за то дат у Београдском пашалуку и да су кнезови Влашке и Молдавије њено оруђе. Та борба ускоро је крунисана успехом. Турска влада је подлегла француском утицају и тако су, 24 августа, кнезови Влашке и Молдавије збачени.

Депутат српских устаника јавио се руском посланику у Цариграду у тренутку, кад је француски амбасадор претстављао руску владу као подбачача српског устанка. Италински није тада могао посредовати у корист српских устаника, а да не нанесе штете интересима своје земље. Шгавише, турска влада је протурила вест да су њене трупе већ покорице Србе. У таквим околностима српски депутат је био остављен самом себи.

У том је пукао глас о поразу турске војске на Мишару и на Делиграду. Ти неочекивани догађаји бацили су турску владу у највеће запрепашћење. Њен положај ускоро је погоршан. После победа побуњене српске раје дошле су, поводом збачења влашког и молдавског кнеза, претње руског посланика, да Русија може објавити рат Турској. Како, бар у току зиме, није могла помишљати на то да угуши српски устанак и како је желела да избегне посредовање Русије, турска влада је, по савету из Француске, решила да уреди српску ствар на миран начин. Депутат Ичко, за кога дотле нису хтели знати, позват је на Порту и тамо му је саопштено, да је султан вољан да одобри, у начелу, уступке које су Срби тражили. Хасан бег из Ниша, наименован је за

СТАНОЈЕ ГЛАВАШ

мохазила и стављено му је у дужност да са Ичком поднесе Србима понуде турске владе и да закључи један уговор. Наскоро после тога они су обојица напустили Цариград.

Освојење Београда

Крајем септембра Ичко се вратио у Србију и донео је вест да је султан једним ферманом, упућеним Ибрахим паши у Ниш, дао Србима потпун опроштај и да је — како се тада чуло — пристао да им повери управу пашалука, под овим условима: 1) да крцалије и њихове старешине иду из Београда; 2) да други Турци остану, али без права за какву накнаду за штете које су претрпели; 3) да у граду, поред паше и мохазила, буде смештен гарнизон од три стотине људи, редовне турске војске; 4) да старе спахије очувају своје право да станују у Београду, али да не могу ићи на своја имања; 5) да Срби примају њихове приходе и да им их предају; 6) да пашалуком управља врховни кнез, који ће седети у Београду и дванаест кнезова који ће становати сваки у својој нахији; 7) да кнезове бирају Срби; 8) да Срби држе у Београду гарнизон од 500 људи и 9) да Срби уживају све приходе пашалука, рачунајући ту и приходе од царина, шума и т. д., и да плаћају мохазилу свега 6,000.000 гроша на годину.

Те су вести изгледале невероватне. Старешине устаника налазиле су да је сума данка претерано велика. Осем тога, изгледало је немогућно истерати Гушанац Алију и његове крцалије из Београда.

Међутим, мохазил је ускоро стигао у Смедерево, али без фермана. Ибрахим паша, коме је тај ферман био упућен, отпутовао је био из Ниша и тако му тај акт није могао бити предат. Мохазил је ипак мало умирио Србе тиме, што је унеколико потврдио тачност вести које им је Ичко био донео и уверио их да сума данка, коју су имали да плаћају, не износи ни милион гроша, дакле знатно мање него што се по доласку Ичкову било чуло.

Устаници су одговорили да ће султанове заповести испунити, али да се данак од народа, толиким ратом изнуренога, не може прикупљати, док у земљи потпун мир не буде утврђен, т. ј. док Гушанац Алија не буде истеран из Београда и тражили су од мохазила да, пре свега, то изради. Мохазил је прихватио тај захтев. У пратњи својих Турака и српских старешина отишао је на Врачар, код Београда, доставио Гушанцу наредбе турске владе и позвао га да са својим људима напусти град. „Царски фермани — одговорио је Гушанац — треба да се читају у царском граду; ако мохазил има ферман нека дође у град, а нека не остаје у српском војном стану, јер би Срби могли преобући каквог Јеврејина или попа и покушати да га протуре за мохазила“. Обавештен о држању које је Гушанац Алија заузео према Бећир паши (1804 г.), чим је пристао да се настани у граду, мохазил је одбио тај позив.

Тада су Ичко и Живко Константиновић одређени да оду у Цариград и да с турском владом закључе писмени уговор и ови су, крајем новембра, и отпутовали.

Како нису могли добити Београд преговорима, устаници су одлучили да га узму силом. Њихова војничка снага није била довољна за једно такво предузеће: имали су тада свега око 50.000 војника, који нису били сви потпуно наоружани и око 40 старих и неоправљених топова, разнога калибра, и свега тројицу обучених тобџија.

Пошто су прикупили половину својих трупа, напали су на варош са свих страна и, захваљујући вештини и храбрости буљубаше Конде, који је избегао од Гушанца и дошао устаницима у помоћ, заузели су је, 12 децембра. Ваљало је узети још и град. Опсада је стегнута, али фронт према Земуну, дуж Дунава, остао је отворен и намирнице су и даље стизале из Аустрије. Да би томе учинили крај, устаници су заузели острво, које се налази између београдског града и Земуна и тамо су пренели топове. Тако је пресечен саобраћај између Земуна и Београда и турски гарнизон у граду остао је без хране. Гушанац Алија био је принуђен да се преда. По протоколу предаје, који је потписан 24 де-

цембра, он се, после пет дана, повукао са својим краљима у Видин.

Устаници су се тада спремили да уђу у град. Међутим, Сулејман паша, везир београдски, који је живео у граду, али који се, за све време док је Гушанац био ту, није чуо, поручио је Карађорђу да протокол предаје, који је потписао један „одметник и варалица“, нема никакве важности и да је он био и остао једини претставник султанов. Огорчени тим речима, устаници су почели бомбардовати град. Један њихов одред ушао је 6 јануара ненадно у град и заузео га. У њему су устаници нашли велики плен; узели су око 30 топова и велику количину муниције.

Тако је кључ Београдског пашалука пао, најпосле, у руке Србима. Тиме је њихова највећа жеља била испуњена. Али, био је још један град на Сави, који није био освојен. То је био Шабац. Он је пао у руке устаницима 5 јануара 1807.

Тако је, почетком 1807, цео Београдски пашалук, изузимајући једино градова Ужица и Сокола, био у рукама устаника.

Ичков мир

Борба о утицај између Француске и Русије је још трајала у Цариграду. Смена кнежева влашког и молдавског узбунила је била руску владу. Италински је енергично протествовао против повреде уговора. Претставник Енглеске оптуживао је турску владу да се потпуно подала француском утицају и Турској је, у блиској будућности, претио рат.

На захтев Русије и Енглеске султан је, 15 октобра, сменио нове кнезове и на њихова места вратио старе. Али, руска влада није сматрала те уступке као довољне и њене су трупе добиле заповест да поседну Молдавију. Вест о уласку Руса у ту покрајину изазвала је велико огорчење и страх међу Турцима.

У то време стигли су српски депутати у Цариград. Како је турска влада била потпуно заузета заплетима, у које је била запала, они су остали, тако рећи, неопажени.

Међутим, на дан 16 децембра, Себастијани је предао султану писмо цара Наполеона, којим га је он позивао да више не попушта Русији, него да јој објави рат. Тако је истог дана питање о рату било решено.

Објава рата саопштена је Русији, 28 децембра. У ноти, која је предата руском посланику, турска влада је, поред осталог, тврдила, да се Русија ревносно старала да узбуни „сву српску рају и да се није устезала да је помогне и упути на побуну, дајући јој ратну спрему и новчану помоћ“.

Али, у томе је стигла вест о паду Београда. Она је произвела дубок утисак у Цариграду. Турци су били склони да верују да Аустрија није била страна томе догађају. Тада су се генерал Себастијани и турска влада још више уплашили могућног сједињења руских трупа из Влашке са српским устаницима. Да би га спречили, нашли су за потребно да Србима штопре попусте и да их придобију.

Депутати устаника, који су дуго чекали у Цариграду, позвати су тада у министарство и тако је, 25 јануара 1807, закључена с њима једна конвенција.

Руско-српски савез

За време тих преговора Руси нису остали скрштених руку. И покрај тога што се мохазил налазио у Београду, односи између Русије и устаника нису били прекинути.

По уласку руских трупа у Молдавију, односи између Срба и Руса постали су ближи. Наредбом, од 4 децембра, цар Александар је, поред помоћи од 100.000 гроша одређених Србима, заповедио генералу Михелсону да им саопшти да ће од Русије добити и војну помоћ, кад њене трупе буду заузеле Влашку и приближиле се њима. У исто време, наредио му је да међу руским официрима изабере неколико окретних наставника и да их пошаље Србима, али кришом од Турака. Крајем 1806 године послато је Србима 4.000 дуката и обећана им је нова помоћ.

Међутим, руска влада је већ била почела спремати ратни план против Турске. У том плану српским устаницима је био намењен важан задатак: не само да обезбеде лево крило руске војске према Видину, него и да, преко Херцеговаца и Црногораца, отворе трупам генерала Михелсона непосредну везу са руском војском и руском ескадром, које су се тада налазиле у Јадранском приморју. Уверена у оданост српских устаника и у њихову вољу да заједно с Русима ратују, она је о томе известила генерала Михелсона и препоручила му да код устаника „непрестано подржава наду на цара“.

Наскоро по том стигао је устаницима један гласник, с писмом генерала Михелсона, које је било упућено Карађорђу, свима кнезовима и командантима и свему српском народу. Сазнавши да су српске трупе заузеле Београд, генерал је честитао тај успех устаницима и известио их о напредовању руске војске у Молдавији и у Влашкој. Саветовао им је да се не даду завести обећањима, које турска влада неће пропустити да им учини само да их придобије и да их умири; јавио им је да има за њих сваковрсне помоћи; тражио је обавештења о количини и каквоћи њихових трупа, о њиховом расположењу, њиховим потребама, намерама и средствима за обезбеђење једне поуздане везе. Затим је изразио наду да ће Срби, после заузећа Београда, поћи на Видин, чији би посед заувек обезбедио њихов мир и питао их је да ли би могли пребацити 4—5.000 људи у Крајину, како би, с те стране, споразумно с њим, могли да ратују. »Кучуно је, напослетку, час ратницима имена хришћанског — писао је он — да збаце јарам и да хришћанским напаћеним племенима поврате стару славу и благостање. Турска је објавила рат Русији због њеног старања за срећу једноверних народа, због њеног зближења с вама, драга и једноверна браћо. Српски народ показује свету пример, шта може да учини јуначки дух, распаљен хришћанском вером и љубављу према отаџбини. Нова победа Русије над охолим изазивачем немира у Европи, Бонапартом, чијим освајачким плановима чема граница, показује снагу руског оружја. А кад се здружимо ми и ви, шта све можемо постићи? Српски народ је достојан

да буде народ за кога је стидно да плаћа данак Турцима. Зар није боље употребити новац за војне потребе народа и за ослобођење његово од турског ропства?... Будите неуморни и надајте се у Бога и Александра I^а.

Овај проглас изавао је обрт у држању извесних српских старешина, који су сматрали да српска раја не може никако издржати до краја рат против турске царевине. Они су били готови да се задовоље неким повластицама, довољним да им зејемче живот и имање, које је турска влада, у невољи, била одлучила да им одобри. Али, та је странка знатно ослабила после уласка руске војске у Влашку, а нарочито после заузећа Београда. Та два догађаја повећали су српске наде. Стекавши убезбење да је Русија довољно јака да брзо победи Турке, Срби су у њеним будућим победама гледали своју потпуну независност и слободу и показивали су све више расположења да се придруже њеној војсци. Спорост у преговорима који су вођени с Турцима охладила је присталице мира. После писма генерала Михелсона сви устанци, без изузетка, били су готови да приђу Русији.

Београдски везир, Сулејман паша, оставши без власти, почео се кајати, што је устаницима предао београдски град. Ненскрен према Србима, он је почео радити по тајно на томе, да се Турци понова врате у градове. Када су га старешине устаника у томе ухватиле, он је затражио дозволу да с Турцима, који су били у царској служби и војсци, иде у Цариград и она му је дата. Паша је, 7 марта, пошао на пут, са знатним бројем Турака, без оружја. Недалеко од Београда, одред устаника, који их је пратио, напао их је изненада и немилосрдно исекао. У исто време Срби су напали на Турке, који су становали у Београду и многе су од њих побили. Покрет је био тако жесток, да су га старешине једва обуздале.

Међутим, српски депутати који су у Цариграду закључили конвенцију с турском владом, стигли су били, с великом пратњом, у Ниш. Они су пошли у Београд преко Параћина. У тој вароши једна чета устаника напала је и исекла све Турке, који су депутате дотле допртали.

Ти одвратни покољи, које су, како изгледа, биле приредиле извесне српске старешине, изазвали су у народу најдубље гнушање.

Услед тих догађаја закључена конвенција изгубила је вредност и везе, које су још колико-толико везивале Србе и Турке, биле су раскинуте. О миру није могло више бити говора. Карађорђе је, услед тога, сазвао скупштину старешина. Њој је саопштен проглас генерала Михелсона и она је тада одбацила конвенцију коју је Ичко био закључио с турском владом и одлучила да се, у савезу с Русима, настави рат против Турака. За главног команданта устаничких трупа на источном фронту, према Русима, одређен је Миленко Стојковић. Њему је наређено да заузме Кладово и Неготин и да затим крене на Видин. Како је генерал Михелсон тражио обавештења о српским трупима и њиховим потребама, скупштина је одредила депутацију, у коју су ушли капетан Чардаклија, Аврам Лукић, саветник и Јеремија Гагић, секретар Савета и ставила јој у дужност да Русима „покажу све жеље и да, према датим упуштвима, уговоре, вежу и уреди све што нађу за потребно, ради среће и напретка Србијиног и хришћанског благостања“.

Савез између Руса и Срба био је веома штетан по Турке. Дунавски фронт, на коме су Турци имали да се боре, подужен је тим савезом за неколико стотина километара. Услед тога, турска влада је одмах покушала да одвоји Србе од Руса. Наскоро по закључку скупштине Срби су добили писма од кнезова Мурузија и Ханџарлије из Цариграда. Они су их, по налогу турске владе, позивали да ратују с Турцима против Русије, под командом својих старешина и обећали су сваком Србину, који на то пристане, по 20 гроша месечне плате и храну. У исто време опомињали су их да не верују руским обећањима. Али, Срби су те позиве одбили.

Тако је, крајем марта 1807 г., извршен потпун раскид између српских устаника и турске владе. Срби су се удружили с Русима да ратују против султана и њихова судбина стављена је тиме потпуно у руке њихових савезника.

Борба српских и руских трупа у Крајини

По закључку скупштине старешина и према њеној одлуци један део српских трупа послат је у Крајину, да потисне Турке ка Видину и да продужи борбу заједно с руском војском. У исто време изабрана депутација отишла је главном команданту руске војске, у Букурешт. У путу, депутати су се задржали у Поречу, код војводе Миленка Стојковића, који им је поверио једно писмо за руског генерала.

Стигавши у Букурешт, 6 маја, депутати су тражили од генерала Михелсона: 1) једног руског чиновника, који ће председавати у Савету и који ће поучити Србе да уреде земаљску управу; 2) неколико инжењерских официра, који ће утврдити градове; једног артилериског официра, који ће научити Србе да рукују топовима и неколико рударских инжењера, који ће им показати како се копају руде и топе метали, и 3) 10.000 пушака и олова и 200.000 гроша за исплату дугова и за нове набавке.

Генерал их је лепо примио. Дао им је новца и свакоме по један дијамантски прстен и предао им је 50.000 гроша за Савет, једну богато украшену сабљу за Карађорђа с натписом: „Заштитнику вере и отаџбине“, другу једну за Миленка Стојковића с натписом „За храброст“ и један крст, с ланцем, за Доситеја Обрадовића. У исто време обећао им је да ће њихову молбу потпомоћи код цара и уверио их да ће она бити одобрена.

Депутати су остали дуже у Букурешту. Поред осталих руских чиновника, они су се тамо упознали и с Константином Родофиникином, који је раније заузимао висок положај у главној команди руске дунавске војске. Иако је био пореклом Грк, депутати су га, извесно по његовој жељи, а можда и по препоруци кнеза Испилантија, предложили цару као погодну личност, која би, привремено, могла бити послана у Србију, за случај да се „спреман министар“ не може одмах одредити.

Међутим, генерал Михелсон, сазнавши да се Миленко Стојковић, услед опсаде Штубика, није могао сјединити с Русима на Дунаву, био је већ наредио генералу Исаијеву, команданту руске претходнице да он то спајање

ПРОТА МАТЕЈА НЕНАДОВИЋ

изврши. Исаијев је заузео острво Корбово и тако је спајање Руса и Срба извршено, 17 јуна 1807.

На вест о том важном догађају Карађорђе, који је држао у опсади Турке у Штубику, пожурио је с Миленком Стојковићем да види Русе. Стигао је у Корбово разочаран, јер су руске трупе биле незнатне. Он се отворено жалио тумачу генерала Исаијева на забрану аустриског двора, да се Србима продају намирнице које су им биле толико потребне, из разлога што их је сумњичио да су примили руску заштиту. У исто време жалио се и што им Руси, од којих су се надали обилатој помоћи, шаљу тако мало војске, у тренутку кад су Турци против њих кренули све своје силе.

Да би задовољио Карађорђа, генерал Исаијев му је дао олова и барута и обећао му је да ће га енергично помоћи против Турака. Он је оставио српски гарнизон од 500 људи на острву и послао је, 30 јуна, своје трупе у помоћ Србима на Штубику, у циљу да нападну положаје на Малајници, где се било ушанчило 5.000 Турака из Видина. Битка је почела 1 јула. Турци су тучени и потиснути ка Неготину, који је опседнут 6 јула.

Тилзитски уговор

За време док је вршено спајања руских и српских трупа у Крајини, догађаји од највеће важности одиграли су се у Цариграду и у Тилзиту.

Још крајем маја извршен је у Цариграду велики преокрет. Стари противници модерног уређења турске војске употребили су тренутак, кад је највећи део њихових трупа био далеко од Цариграда, на путу за Дунав, да збаци султана. За неколико дана Селим је био уклоњен и на престо је доведен његов рођак, Мустафа (маја 1807).

Наполеон и цар Александар састали су се, 26 јуна, у Тилзиту, да закључе мир. После пораза руске војске код Фридланда (14 јуна), наставак борбе против Француске био је за Русију врло тежак, пошто њени савезници нису били кадри да је озбиљно помогну, а рат с Турском тек је био почео. Наполеон је, такође, желео

прекид рата, јер му је споразум с Русијом постајао све потребнији за остварење његових планова против Енглеске. Тако је дошло до уговора о миру и савезу који је потписан 7 јула, у Тилзиту. У њему је било неколико одредаба које су се тичале Турске. По члану 21, 22, 23 и 24 јавнога уговора имала је да се прекине борба између Руса и Турака, да се руске трупе повуку из Влашке и Молдавије, после потврде будућег уговора, који је имао да се закључи између Русије и Турске, да цар Александар пристане на посредовање Француске у преговорима за закључење тога уговора и, напоследку, да се једном нарочитом конвенцијом одреди рок у коме ће уговорачке стране повући своје трупе из крајева, које је требало испразнити. Та четири члана могла су бити саопштена турској влади. Али, поред јавних чланова, постојали су и „одвојени и тајни“ чланови и уговор о савезу. У њима је било, такође, одредаба о Турској. Прва два одвојена члана наређивала су Русима предају „земље, познате под именом Котора“ француској војсци и уступак седам острва у потпун посед и власништво Наполеону. Члан 8 савезног уговора гласио је: „да ће Французи, у случају ако турска влада не буде примила њихово посредовање или ако у року од три месеца после започетих преговора, они не доведу до жељеног резултата, ићи заједно с Русима против Турака, и да ће се споразумети о ослобођењу од турског јарма свих турских покрајина у Европи, осим Цариграда и Румелије“.

Још у току преговора, 26 јула, Наполеон је био послао пуковника Гијемино-а у Цариград да склони новог султана на прекид рата. Истога дана цар Александар је о свему известио генерала Михелсона: „Да бих испунио своје обећање — писао му је он — наређујем вам да се, чим будете примили овај налог, уздржите од сваког даљег напада на турске трупе, али да чувате све положаје које сада заузimate. Ако Турци, док не буду примили наредбу своје владе, наставе оружане нападе на вас, ви ћете предузети, разуме се, све потребне мере за заштиту. Ово важи и за трупе генерала Исаијева, које су одређене да сарађују са Србима“.

Долазак првог руског претставника у Београд

Још у месецу мају, генерал Михелсон је доставио молбе српских депутата цару Александру. Известио га је да они моле да у Београд буде послат један руски чиновник који би председавао седницама Савета и помагао да се уреди нова српска држава и то нарочито с тога да би Савет имао већу власт од српских војвода и додао је да би за Русију било боље да међу Србима има човека „који би њиховим умовима управљао, како Руси желе“. Поводом тога, у одговор на молбу српских депутата, генералу Михелсону је остављено да Родофиникина може послати у Србију, ако налази „да би његово бављење или само његов одлазак тамо био користан“. Осем тога, наређено му је да Србима пошаље 5.000 дуката за исплату 4.000 пушака које су били наручили у Земуну. Налазећи да одашиљање Родофиникина у Србију може бити само од користи, генерал Михелсон је наредио да се за њега спреме потребна упутства, а тако исто и писма за Карађорђа и за Савет,

Генерал Михелсон је препоручио руском претставнику у Србији да проучи земљу и да прибере податке о снази, тежњама и потребама Срба, о њиховој оданости Русији, и да их увери да се могу ослонити на помоћ Русије. Он му је нарочито наредио да испита Карађорђево војне планове и да сазна на којим се тачкама намерава бранити, а на којима нападати. Осем тога, ставио му је у дужност да се договори с кнезом Ипсилантијем и с генералом Милорадовићем о средствима за пренос у Србију извесних добровољаца („Грчка легија“), које је Ипсиланти био сакупио у Влашкој и да преда Србима барут, олово, шест топова који су се налазили код генерала Исаијева и суму од 100.000 гроша за исплату пушака купљених у Земуну.

Ова упутства била су готова још 28 јуна. Али, Родофиникин није одмах кренуо на дужност.

Први руски претставник у Србији стигао је тек 14 августа 1807 год, у Београд, где је дочекан с највећим почастима. Он је дошао у најнезгоднијем тренутку.

Срби су, још 19 јула, били сазнали за промену руске политике и преговоре о примирју између Русије и Турске. Та је вест била најпре донета у стан српско-руске војске код Неготина. Генерал Михелсон желео је да руски одред повуче на леву обалу Дунава а није могао отворено напустити Србе. У тој незгоди он је саветовао генералу Исаијеву да Србима остави „Грчку легију“ кнеза Ипсилантија и да редовну руску војску повуче у Влашку. Али, генерал Исаијев је то сматрао као превару, недостојну руске војске, и одлучио је да и даље остане уз српске трупе. Међутим, Турци нису мировали. Не имајући упутства о прекиду борбе против Срба, они су понова почели вршити нападе. Бојећи се пораза, српска војска је тада отступила од Неготина. У исто време руске трупе су се повукле на острво Корбово. Генерал Исаијев је тада настао да и своју и српску војску обезбеди од даљих напада. И покрај тога, повлачење руских трупа на острво Корбово изазвало је велико негодовање међу Србима.

У вези с променом руске политике, тај акт је сматран као једна врста издаје. Чак и војвода Миленко Стојковић, који је дотле био веома одан Русији, почео је нападати генерала Исаијева и Русе уопште, и оптуживати их да с Турцима преговарају у намери да им „продаду“ Србе.

Осем тога, српске старешине добиле су вести из Аустрије да је султан за неки дуг од 40 милиона гроша уступио Аустрији Босну и Србију, да је ту погодбу одобрио и цар Наполеон и да се тамо већ спрема војска, која треба да иде у Србију. Не могући да провере ту вест, они су тражили обавештења од Руса, али без успеха. Уосталом, руски команданти у Влашкој ретко су кад Србе о чему извештавали, тако да су српске старешине, незнајући шта се око њих дешава, „стајали — како сами кажу — као у мраку“. У исто време у Београд су почеле стизати вести о кретању турских трупа ка српским границама, нарочито према Дрини. Све те околности, слаба помоћ коју су Руси, и поред свечаних обећања генерала Михелсона, дотле били послали у Србију и дуго

ишчекивање руског претставника у Београду; поколебали су код српских старешина веру у помоћ Русије и у њене искрене намере према Србима.

Осем тога, Родофиникин је био пореклом Грк, а Грци нису били пријатни Србима, због грчких владика, који су готово увек ишли уз власт, против народа, а нарочито због београдског митрополита Леонтија, који је, такође, био Грк и који је у почетку устанка био више на страни дахија. Услед тога Карађорђе је, чим је сазнао да ће Руси послати у Србију једног свог чиновника грчког порекла, писао српским депутатима у Букурешт „да му Грка не доводе“.

Кад је Карађорђе, 18 августа, стигао из Тополе у Београд и кад је влашки бојар, Расти, дошао да га, од стране Родофиникина, поздрави, он га је врло рђаво примио. „Све би вас требало исећи — рекао му је. Мени треба војска, а ње не видим. Каква ми је корист од тога што су ми га (Родофиникина) послали? Што је он дошао?“ На молбу чланова Савета, који су тада били у Београду, да лепо прими Родофиникина као претставника Русије, од које зависи судбина Срба, Карађорђе је попустио.

Иако је био у незгодном положају, без икаквих нових упутстава, Родофиникин је ипак успео да умири и Карађорђа и остале старешине и да им поврати поверење у Русију. Он их је, пре свега, уверио да их Руси неће напустити. Обећао им је да ће писати босанском везиру да их остави на миру, док преговори о примирју не буду свршени, да ће тражити од руске команде барута и олова и да ће молити руског посланика у Бечу да од аустриске владе добије дозволу да Срби могу куповати муницију у Аустрији. Тада је Карађорђе издао заповест командантима српских трупа да обуставе борбу, али да војска остане на окупу и да буде спремна за продужење рата, ако примирје између Русије и Турске не буде закључено.

Примирје

Разговори за закључење примирја изеђу Русије и Турске почели су, 13 августа, у Слобозеји, код Ђурђева.

Турска је одредила за делегата Галиб ефендију, пређашњег Министра иностраних послова, а Русија тајног саветника, Лошкарева. Француски пуковник, Гијемини служио је као посредник. Делегати турски и француски дошли су у Слобозеју још крајем јула. Руски делегат стигао је тек 12 августа, и то после протеста од стране великог везира. Он је дошао скоро без упутстава.

Њему су била позната само главна начела на основу којих је требало преговарати. Она су била утврђена још у месецу марту, кад се још могло веровати у могућност закључења једног уговора о миру с Турском, посредовањем енглеског посланика у Цариграду. Тога ради граф Поцо ди Борго био је послан руској ескадри у Средоземном Мору са задатком да ступи у везу с турским адмиралом и да му саопшти да је Русија расположена за закључење мира. У упутствима, која су му дата, 19 марта, Срби нису били заборављени. „Особити интерес — речено је у њима — који ми гајимо за тај народ, због истоветности вере и немогућности да изневеримо поверење и оданост које нам је он увек поклањао, не допуштају нам да га оставимо на милост једној влади, која је толико страшнија, у колико је слабија и расточенија и која, према томе, не уме ставити границе мржњи и гоњењу. Али, ако наиђете на отпор код турских пуномоћника; ако они не буду хтели примити наше гледиште и ако, у исто време, будете нашли начина да спасете те јуначке Србе, трудите се да све урадите тако, како бисмо могли очувати с тим народом везе, које би нам допуштале да можемо још рачунати на њега, ако то прилике буду захтевале“. У мају месецу та су упутства била допуњена и промењена. „Ја сам убеђен — писао му је тада барон Будберг — да ћете ви учинити све што можете да за Србе израдите све што је могуће. Нарочито би било желети да Србија, као Влашка и Молдавија, постане кнежевина која би плаћала данак Турској, али која би остала под заштитом Русије и Енглеске, ако би било потребно. Ударите гласом на жељу нашег високог двора да Србијом управља један кнез, кога ће Срби слободно изабрати, а султан потврдити“.

Иако преговори тога дипломате нису довели ни до каквог резултата, начела руске владе остала су иста и саветник Лошкарев имао је да се држи њих приликом преговора у Слобозеји.

Генерал Михелсон дао му је био, такође, извесна упутства нарочито о потреби да примирје буде проширено на Србе и да буде повучена једна демаркациона линија с њихове стране.

Примирје је закључено и потписано 24 августа, али оно није обухватило Србе. Турски претставник је то енергично одбио. На крају, из обзира према Русима, пристао је да потпише један „засебан члан“. „Како, по примирју, које је данас потписано — гласио је тај члан — непријатељства треба да престану свуда, турске трупе неће, до доласка пуномоћника за преговоре о миру, учинити ниједан акт непријатељства у околини Видина и Кладова, где се руске трупе налазе заједно са Србима“.

Руски пуномоћник успео је, дакле, толико да, до почетка преговора о коначном миру, сачува један незнатан део српске границе и то баш онај који је био врло јак и који је мали број војника могао бранити од читаве једне војске. Што се тиче јужне и западне границе, које су биле врло изложене, оне су остављене потпуно отворене најезди. То је све што су Руси израдили за своје дојучерашње савезнике.

Генерал Исаијев био је принуђен да се одвоји од Срба и повукао се са својим трупама у Влашку. Миленко се тада са Србима повукао у Пореч. На тај начин прекинута је веза између руске и српске војске.

Тај догађај изазвао је велико огорчење против Руса, али тада је опасност од једне турске војске, код Ниша, скренула на себе пажњу Срба. Међутим, мир је завладао и на тој страни, захваљујући нарочито држању цара Александра према закљученом примирју.

Услови тога примирја изазвали су у Петрограду велико незадовољство. Али, кад је стигла вест да је генерал Михелсон умро, и да је генерал Мајендорф, без овлашћења, одобрио примирје, цар Александар је одбио да потврди примирје без ограничења. Повлачење руских

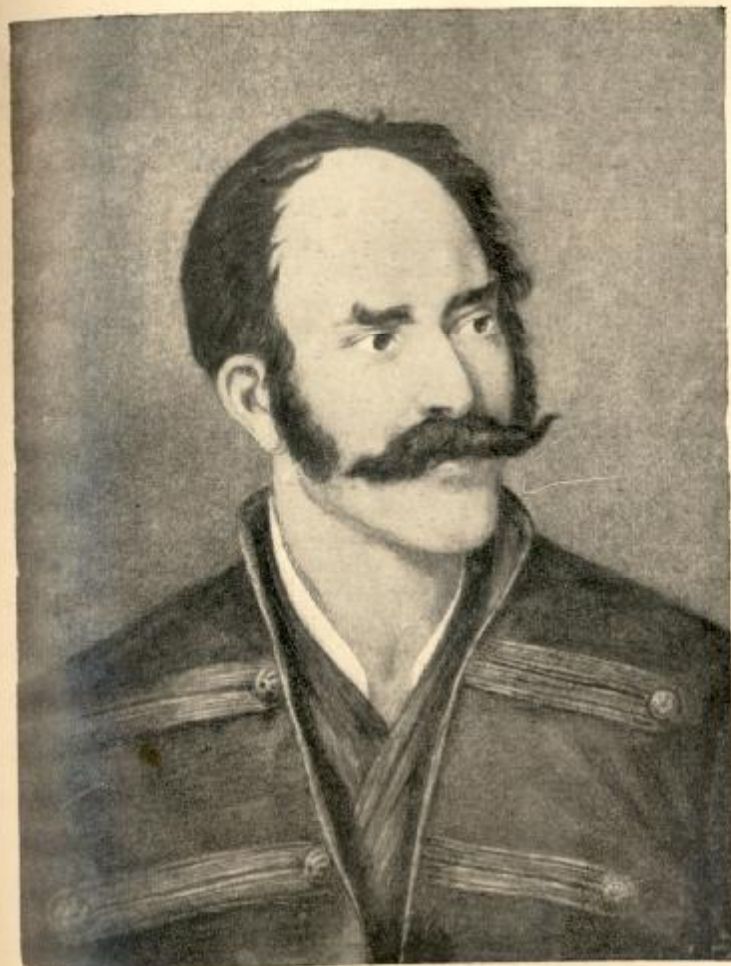
трупа из Влашке и Молдавије обустављено је и стари генерал кнез Прозоровски, наменован је за врховног команданта дунавске војске.

Пре него што је стигао у Молдавију, нови командант известио је великог везира о царској одлуци. Означио му је измене које по царској жељи треба извршити у тексту примирја. Писао је и генералу Себастијани-у и молио га да се заузме код турске владе да и она пристане на жеље царева.

Велики везир је одговорио, у октобру, да је примирје закључено по свима уобичајеним правилима, да је потврђено и да Руси имају само да изврше његове одредбе. „Што се тиче Срба — одговорио је — они су поданици турске владе, која има права да им опрости или да их казни; никакав уговор не даје право Русији да се меша у њихове ствари. Према закључцима наведеним у вашем писму, свака држава могла би наћи разлог да се меша у послове друге државе. Ви кажете да су Срби ваши једноверци; али у Русији има читавих народа муслиманске вере, а турска влада се никад није мешала у њихове ствари“. И покрај тога Себастијани је успео да склони владу на извесну измену. Из жеље да Срби остану мирни султан је предузео мере да ни њих Турци не нападају до закључења коначног мира.

Покушај турске владе да се споразуме са устаницима

Стално заузимање Русије у корист Срба вређало је веома турску владу. Пошто је морала напустити мисао да их силом покори, из обзира према Русији, с којом је била отпочела преговоре о миру, она је покушала да их победи лукавством. Обратила се цариградском патријарху и затражила је његово посредовање. Већ 25 новембра, митрополит Аксентије, патријархов изасланик, стигао је у Београд. Донео је патријархова писма Карађорђу и београдском митрополиту, којима је позивао Србе, да се покоре султану, обећавајући им милост и опроштај свега што се дотле десило. Осем тога, митрополит је изјавио да је султан расположен да Србима одобри управу какву

СИМО МИЛУТИНОВИЋ-САРАЈЛИЈА

желе. Савет је тада питао Родофиникина шта да одговори. Убеђен да ће српске старешине учинити оно што он буде хтео, руски претставник је затражио упутства од кнеза Прозоровског.

Због започетих преговора између Русије и Турске, командант руске војске саветовао је Србима да одговоре да ће са особитом захвалношћу примити султанов предлог, ако споразум који има да се закључи, буду гарантовале Русија и Француска.

Истог дана кнез Прозоровски је изразио наду Карађорђу, да ће се сложити с тим мишљењем. Пошто је похвалио подвиге српског војводе, његове врлине, његов карактер и његову „доказану оданост Русији“, замолио га је да прими на поклон једну скупочену бунду, знатне вредности, коју му је тада послао. „Уверите јуначки српски народ — писао му је он — у високу заштиту мога узвишеног господара, који води рачуна о интересима тога народа и који, закључујући мир с Турском, посредовањем цара Наполеона, неће изгубити из вида ништа што би могло допринети благостању ваше земље“.

И покрај нових сплетака које су удесили противници Русије, савети кнеза Прозоровског примљени су и Карађорђе је одмах потписао одговор на писмо цариградског патријарха који је, без сумње, био саставио сам Родофиникин. Узроци из којих смо се латили оружја — писао је он — познати су целом свету. Они су били толико оправдани да нико не може никаква паметна приговора учинити овоме што смо урадили. Свемогући Бог, који је милостив за све у подједнакој мери и који заштићава невине, заштитио је и нас. Пошто смо тако постигли жељени циљ, тј. пошто смо отерали наше угњетаче, ограничили смо се на то да чувамо своја огњишта и нисмо хтели нападати суседне земље. Више од 100.000 наоружаних Срба пошли би са мном, али ја сам обуздао њихово одушевљење, из жеље да уверим султана и цео свет да смо се дигли на оружје једино за наше спасење, а не да друге потстичемо на устанак. Руковођен овим начелима, уверавам Вашу Светост, да ме је Ваше писмо испунило радошћу,

јер шта може бити радосније, него учинити крај крво-пролићу. Сабрао сам народне старешине и прочитао им Ваше писмо и сви су ми једнодушно одговорили да је милост Њ. В. султана врло велика, али да паше и Турци из суседних крајева, чији су рођаци изгинули у досадањој борби, неће престати да нас нападају и узнемирују, нарочито кад буду сазнали да је српски народ, из покорности према султану, положио оружје. Они ће продужити да уништавају наш народ и да пустоше наше земље, увек у нади да ће им султан то опростити. Кад паше и остали Турци из суседних крајева буду сазнали да су положај Србије зајамчиле највеће европске државе, онда више неће чинити зла Србима и оставиће их да на миру уживају милост Њ. В. султана". Услед тога, старешине су молиле султана да народу да још и јемство руског цара, који је исте вере с њима и цара Наполеона, као посредника између Русије и Турске и да тиме коначно обезбеди њихово благостање.

Чим му је предат одговор Карађорђевић, митрополит Аксентије кренуо је из Београда за Цариград.

Преговори између Аустрије и српских устаника

Аустриски агенти у Земуну нису били малаксали. Користећи се оскудицом српске војске у муницији и гласовима о скорој турској најезди на Србију, они су саветовали Карађорђу да изради код бечког двора дозволу за набавку оружја и муниције, из Аустрије. Поред главног задатка, који се састојао у томе да Србе одвоје од Русије, они су имали у виду и личну добит. После промене калибра аустриског оружја Милош Урошевић је, са својим друговима, јевтино купио знатну количину барута и олова и рад је био да то прода Србима. Под утицајем више својих пријатеља Карађорђе је попустио и тада је, у његово име, било састављено једно писмо за надвојводу Карла. У њему је изражена захвалност за симпатије и за заштиту које је надвојвода Србима указао и замољен је да им одобри да могу набавити у Аустрији барута, олова и бомбе. Осем тога,

напоменуто је да је Русија дала Србима муниције и да би им још послала, да то велика даљина и тешкоћа у саобраћају нису онемогућиле.

Пре него што је послано, то је писмо саопштено Родофиникину. Он је објаснио Карађорђу да Аустрија не може давати муниције устаницима, пошто је неутрална у рату између Русије и Турске и пошто не може желети да они ојачају, јер би, у том случају, Срби који станују у Угарској брзо прешли у Србију. У исто време уверавао га је да ће Русија и даље помагати Србе, као и раније. И поред тога, Карађорђе је решио да пошаље писмо и оно је поверено Урошевићу да га однесе у Беч.

Међутим, аустриска влада већ је била предузела мере за преговоре са Србима. На место старог генерала Генеја постављен је био фелдмаршал-лајтнант Симбшен, који је дуго служио у тим крајевима и добро познавао Србе. Он је био одређен за посредника. У тајним упутствима, која је био добио од надвојводе Карла, њему је напоменуто, да би било од врло велике користи по мир, ако се добије у руке Београд. Надвојвода је препоручивао Симбшену да то каже као своје лично мишљење и да истакне сву добит коју би Срби отуда имали, да би сазнао њихово мишљење о томе и да би их довео да они сами учине такав предлог Аустрији. Поред тога, нагласио му је да се лично не меша у преговоре, осем ако то буде неопходно, али да том приликом нипошто не изложи непријатности бечки двор и да добро очува тајну наредбе која му је била издата. Што се тиче новца, овлашћен је био да их не штеди.

На основу тих упутстава Симбшен је, још почетком марта, послао у Београд свог повереника Милоша Урошевића да сазна планове тамошњег руског претставника. Осем тога, одредио је два официра из Земуна, свога сина и пуковника Перса, да ступе у везу са српским старешинама. Тако је он, још 21 марта, сазнао да су се Карађорђеви пријатељи Младен Миловановић, саветник и Милоје Петровић, командант Београда, на састанку са Урошевићем, жалили на несташицу намирница и муниције у Србији. После два дана известио га је пуковник

Перс да Срби желе да се потчине Аустрији, али да то не смеју јавно да покажу, из страха да их Наполеон не остави освети Руса или Турака. Неколико дана доцније извештен је био да српске старешине траже хитну помоћ.

После тих вести Симбшен је, преко својих агената, затражио да се састане с Карађорђем. Састанак је одржан, 4 априла, на обали Саве. Симбшен је потсетио Карађорђа на велику наклоност коју је аустријски царски двор указао Србима тиме што је, у почетку устанка, допустио да им се продају намирнице и муниција. Уверавао га је у сталну наклоност Аустрије и обећао му је да ће дати Србима све што им је потребно (официра, новаца и тд.), под условом да се обавезу да ће убудуће остати верни само њој. Напоменуо му је, у исто време, да је Аустрија најближа сусетка Србији и да је у стању да је увек у свему помогне.

Карађорђе је изјавио да су Срби ослобођени турског јарма, захваљујући помоћи надвојводе Карла (I) и да им је утолико жалије било када је, 1807, аустријска влада забранила увоз намирница у Србију. Признао је, такође, да су Срби добили од Русије помоћ у новцу, муницији и војницима, али да, услед тога, што Русија не може послати намирнице, народ гладује. Затим је испричао да су му, почетком последње зиме, француски агенти нудили два милиона гроша да прими заштиту Француске, али да је он одговорио да никаква сума новаца, па ма то били и милиони, не би ништа вредела Србима и да их не би могла спасти да не умру од глади, у случају ако Аустрија буде затворила границу на Сави и на Дунаву и оставила их у немогућности да набаве животне намирнице. Карађорђе је додао да су савет и народне старешине одлучиле да се поново окрену аустријском цару и да траже не само његову заштиту, него и присаједињење Србије његовој држави, под условима: 1) да Србија никако не припадне Угарској; 2) да вера у њој буде слободна; 3) да Србија зависи непосредно од цара и да њоме његови официри управљају; 4) да цар не принуди Србе да закључе мир с Турцима, пре

него што Ниш и други делови Србије не буду ослобођени и 5) да се Србима да помоћ у храни и брашну, које ће платити после закључења мира. „Под тим условима — додао је Карађорђе — Срби ће бити спремни да иду за Аустријанцима до самога — Цариграда“. Симбшен је дао реч Карађорђу да ће му, преко Урошевића, саопштити све што би могло имати важности за њега. Карађорђе је опет обећао да ће доћи у Земун или Петроварадин да заврши преговоре.

После извештаја аустријској влади о том састанку, Симбшену је одобрено да Србима да нешто намирница, али само у случају преке потребе. Наредио му је да се покаже довољно предусретљив и правичан, да Србе одржи у добром расположењу и да чека да их обилато помогне, када буду дали залогу своје верности, тј Београд. Осем тога, овлашћен је да закључи споразум који је Карађорђе предложио, с јамством да Србија никада неће припасти Угарској и да се њоме неће управљати по мађарским законима. Шта више наложио му је да, у случају ако буде настала опасност да Београд Руси поседну, уђе са аустријском војском у српску престоницу, и не чекајући заповести своје владе.

Из жеље да дође до још једног састанка с Карађорђем и да с њим што пре закључи споразум, Симбшен је, преко Урошевића, уверио Карађорђа, да су Аустријанци готови да га помогну, али да Срби, пошто је аустријски двор одлучио да их узме под своју заштиту, треба да понуде залогу своје вечите верности.

Карађорђе је то писмо саопштио Родофиникину и, по његовом савету, одговорио је Урошевићу да не може веровати да је оно написано по наредби царске владе, пошто би га, у том случају, сам маршал писао. Урошевић је тај одговор показао Симбшену, који је пао у клопку: написао је Карађорђу писмо (29 априла) и потврдио му: „да је све што је Милош писао, чиста и света истина и да је готов, да му осигура високу благонаклоност и милост свога цара“.

Руски претставник, коме је то писмо такође саопштено, саветовао је Карађорђу да не иде на састанак.

а само је писмо одмах послао кнезу Прозоровском. Карађорђе је одговорио Симбшену да не може лично доћи да се види с њим, пошто мора ићи на Дрину, али да је за преговоре одредио Јевтића, свога секретара, и Младена Миловановића, саветника.

У том тренутку Симбшен је пратио надвојводу Лудвика, који је службено обилазио пограничне области. Услед тога он је Карађорђево писмо примио тек 19 маја. Не могући лично да преговара са српским пуномоћницима, одредио је за своје заменике пуковника Перса, потпуковника Станисављевића, претседника земунске општине Хацића и Милоша Урошевића. Истога дана, кад је маршал у пратњи надвојводе отпутовао из Земуна (22 маја), Хацић и Урошевић прешли су Саву и састали се с Младеном Миловановићем и Јевтићем. Они су их наговарали да моле аустриског цара да им подари заштиту, да им постави за старешину надвојводу Карла и да им да муниције и новаца, уверавајући их да ће им молба бити испуњена. Обећавали су им да ће цар дати Карађорђу титулу кнеза и маршала, Младену Миловановићу титулу графа, Јевтићу титулу барона и тд. Али, српски пуномоћници су одговорили да нису овлашћени да што напишу, пре него што буду добили писмени предлог аустриске владе.

На другом састанку (24 маја) аустриски пуномоћници изјавили су да није њихово да чине предлоге написмено, него да Срби треба да се обрате цару, уверавајући их понова да ће старешине добити личне награде и да ће Срби у Србији уживати иста права која и њихови сународници у Угарској. Српски пуномоћници имали су, према својим упутствима, да одбију тај предлог, али како је извесна количина хране била тада наручена у Аустрији, требало је добити времена да она буде пренета. Они су, стога, одговорили да морају питати Карађорђа и остале старешине. Аустриски пуномоћници тражили су и даље да се молба одмах напише и да се не губи време. Пошто нису успели, оставили су за то рок до 29 маја.

У циљу да изврше притисак на српске старешине земунске трупе почеле су се кретати преко пута Београда, а међу Србе је пуштен глас да на другој обали Саве има 20.000 прикупљених војника, који су већ почели подизати мостове на реци. Та вест изазвала је велико узбуђење. Огорчен, Карађорђе је издао наредбу најближим старешинама да својим трупама појачају београдски гарнизон.

Да би потпуно умирио духове и пресекао предузете преговоре, који му нису били ни најмање пријатни, Родофиникин је написао једно дугачко писмо маршалу Симбшену, прочитао га Савету и успео да га Карађорђе усвоји и потпише. Тим писмом Карађорђе је известио маршала да је, одређујући пуномоћнике за преговоре, мислио да ће се они тицати само „трговачких и граничних послова“, али да је предлог, који су аустриски пуномоћници поднели сасвим друкчије природе; да је тај предлог зачудио цео свет у Србији и да га не могу ни он, ни народ примити; да чак и кад би био примљен, то не би ништа вредело, јер цареви руски и француски, у чијим се рукама налази судбина Срба, не би то потврдили.

То је писмо учинило крај преговорима. Симбшен је одговорио да су Срби сами тражили да се ставе под заштиту Аустрије, наредио је да се затвори граница и тако је Србима онемогућио набавку хране.

Међутим, ствари у Бечу умало нису узеле рђав ток. Тамошњи руски посланик који је знао за све аустриске интриге у Србији и који је од кнеза Прозоровског био добио она писма Урошевића и маршала Симбшена, упуњена Карађорђу, показао их је графу Стадиону, министру иностраних послова и затражио од њега објашњења. Аустриски Министар нашао се у великој забуни. Изјавио је да не зна ништа, да сумња у веродостојност тих писама и да је Урошевић „један прост сплеткаш“.

Тако су сви аустриски планови изиграни, захваљујући окретности руског претставника у Београду. У Бечу су се питали да ли треба радити без преговора

са Србима и узети београдски град као залог. Цар је тражио од графа Стадиона мишљење о тој ствари. Министар је одговорио да је противан томе плану, из обзира према Русији и Француској и да би избегао заплете. Он је налазио да би само у случају, кад би руске трупе покушале да се докопају Београда или Оршаве, требало решивати да ли аустриски команданти треба томе да се одупру или не, јер би Русе, ако се ту једаред утврде, било тешко одатле отерати. То мишљење усвојио је и министарски савет. Одмах после тога Симбшен је добио упутства у том смислу и тада су преговори са Србима прекинати.

Унутарње размирице

Вести о преговорима, који су били предузети у јануару између Срба и Аустријанаца, узнемириле су биле кнеза Прозоровског. Сећајући се да је Родофинкин грчког порекла и да су Срби раније нарочито молили да им се не шаљу чиновници Грци, главни командант руске војске био је склон да пореклу руског представника у Београду припише неповерење, које су Срби почели да му указују, а тако исто и несугласице које су се породиле између њега и њих. Он је похитао да Карађорђу пошаље суму од 6.000—дуката за куповину намирница и да му обећа и муницију.

Узнемирење кнеза Прозоровског није било оправдано. И поред свих напора аустриских агената, Родофинкин је изиграо њихове планове. Он је чак успео да повећа Карађорђево поверење у Русију у толикој мери да је вожд, једном приликом, из страха од Аустријанаца, тражио да се пошаље војна посада у Београд. Руски командант, како је био свестан користи коју би за Русе представљало заузимање Београда, одговорио је Карађорђу да не може задовољити његово тражење, „пошто Турци нису још дали никаква повода Русији да прекине примирје, и поред тога што му је рок био истекао“.

ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ

Ова ревност Карађорђева према Русији није се свидела старешинама које су важиле као присталице Аустрије. Међу њима су најглавнији били Младен Миловановић и Милоје Петровић. Они су развили пропаганду у Савету и, пошто су придобили већину његових чланова, напустили су да се отресу Карађорђа. На челу с Младеном они су, 15 априла, отишли Родофиникину да се пожале на неспособност Карађорђевог да управља земљом, на слабост његовог карактера и на несигурност, у коју је његова мржња бацила све интелигентне људе који уживају народно поверење. Они су му још изјавили да имају намеру да се наоружају и замолили су га да размисли о мерама за спас земље од зала које понашање војда може изазвати. Корацима, које је предузео код главних старешина и код самог Карађорђа, Родофиникин је успео да утиша ту размирицу.

Али, после неколико дана, чланови Савета понова су узбуђени Карађорђевим претњама. Неколицина од њих обратила се тада кнезу Прозоровском, поновила му све своје старе жалбе и затражила да, под каквим привидним изговором, уклони Карађорђа из Србије, да би био избегнут грађански рат.

Питање је да ли Родофиникин није те догађаје увеличао и да ли није помагао опозицију извесних старешина Карађорђу.

Међутим, кнез Прозоровски је сматрао да Карађорђе, и поред свих недостатака, треба да остане на свом положају. „Врховни војд, кога је народ изабрао — писао је он руском претставнику у Београду — очувао је својим јунаштвом и својом мудрошћу народ и земљу од пропасти; он је тиме стекао право на поштовање, уважање и захвалност својих земљака. Свака промена у облику владе, нарочито бацање у немилост једног тако славног човека, која би се десила пре закључења мира, била би врло штетна по интересе целе земље“. Он је упутио Карађорђу једно дугачко писмо, којим му је обратио пажњу на потребу да се користи миром и да приступи унутарњем уређењу земље и да, пре свега, обезбеди од сваке самовоље живот и имање становника. „Сазнао сам —

писао му је он — да има злонамерних људи који, уместо да раде на одржању благостања Србије, теже да је упропасте клеветањем старешина и ширењем празних нада. Морам вам рећи да сте ви, као врховни старешина народа, дужни да спречите такве насртаје који земљу доводе у опасност. Ако то зло потраје, српски народ ће изгубити царску заштиту и Србија ће неминовно пропасти”.

Тако је одлучност команданта руске дунавске војске уштедела Србији велике унутарње трзавице. Што се тиче спољашњег мира, он је зависио једино од резултата преговора који су вођени између Русије и Турске за закључење сталног уговора о миру.

Нов покушај турске владе да се споразуме са устаницима

Преговори који су, према примирју закљученом у Слобозеји а посредовањем Француске, били започети између Русије и Турске, вођени су у Паризу, од краја 1807, али без изгледа на скори свршетак. Иако је рок примирја био истекао у априлу, борба између Руса и Турака није обновљена.

Али, питање је било да ли ће Турци и Србе оставити на миру.

Чим је револуција у Цариграду збацила султана Мустафу и довела на престо Махмуда, Мустафа-паша Барјактар постављен је за великог везира. Он је тада кнезу Прозоровском јавио, да примирје, које је потписано у Слобозеји, важи само за Србе у околини Видина и Кладова и да Турци сматрају да на другом делу фронта имају права ратовати против Срба, без обзира на започете преговоре у Паризу. Кнез Прозоровски му је тада напоменуо, да цар Александар није потврдио примирје и да се, према томе, сматра да оно и не постоји. Потсетио га је на толика обећања турске владе да нигде неће узнемиравати српске трупе до закључења мира и тражио је јасан и прецизан одговор, додајући да ће иначе сматрати да турска влада није вољна извршити примирје и испунити своја обећања.

Сазнавши да Турци настављају своје војне припреме и држећи да велики везир само тражи да добије времена, командант руске војске променио је своју тактику. Известио га је просто да примирје више не важи. У исто време предузео је мере да изазове Турке да нападом на руске и српске трупе они повреде примирје, како би, на тај начин, добио изговор да може понова почети рат и спречити их да доврше своје припреме.

Свестан слабости Турске и не могући да одвоји српску ствар од руске, велики везир је одговорио да ће забранити турским трупама напад на Србе и да ће заборавити њихове грешке, остављајући да уговор о миру уреди ту ствар, као и све друге.

Али, како су руски услови за закључење мира — они су тражили Дунав за границу — били тешки, нарочито за једног новог султана, који је тек сео на престо, наставак рата био је готово неизбежан. Да би могла сву своју војску бацити против Руса, турска влада је морала повући своје трупе, истављене против српских устаника, а они су, међутим, били руски савезници. Због тога је требало, по сваку цену, задобити устанике и умирити њихову земљу. Велики везир одредио је Мула пашу да ступи у преговоре са Србима.

Видински митрополит писао је, 29 септембра, београдском митрополиту, тражио му састанак у интересу „општег добра“ и молио га да дође с неколико људи „који се разумеју у политичким стварима“. Митрополит Леонтије саопштио је то писмо свом пријатељу Родофиникину и Савету. Предлог видинског митрополита примљен је и састанак је одређен, за 13 октобар, у Голубињу, недалеко од Кладова. Стеван Живковић, један од секретара Савета, одређен је био да прати београдског митрополита. Али, да не би оставио Србе да преговарају сами и из страха да их турски делегати не обрлате лепим речима, Родофиникин се решио да их прати и да и он присуствује преговорима, прерушен у српског старешину.

У пратњи чувара печата Мула паше и једног претставника влашког кнеза Суца, видински митрополит је дошао на заказано место. Објаснио је српским делега-

тима да је велики везир успео да учини крај нередима у Турској, да хришћани свуда уживају мир и благостање и предложио им је Мула пашу за посредника да измири Србе с турском владом. Сазетовао им је да не пропусте ту јединствену прилику и уверавао их је да ће турска влада дати „десет пуга више, ако се стране државе не буду у то мешале“. Срби су тражили јамство Русије и Француске за споразум који је имао да буде закључен. Турски су делегати одговорили да имају наде да ће приволети своју владу на једно јамство, али да она неће моћи да обећа јамство двеју држава и да би јој требало оставити на вољу да од њих избере једну, коју она хоће. Осем тога, додали су да Срби греше кад верују у руску искреност и потсетили су их на оно што је Русија раније чинила с Морејом, Јонским острвима, Влашком, Молдавијом и, напоследку, с Карлом XII. „То вам доказује — рекли су им они — да се државе, у пословима, руководе само својим властитим интересима“. Српски су делегати одговорили да главно питање морају поднети на решење Карађорђу и Савету и да ће њихову одлуку саопштити турским делегатима у Видин. У исто време напоменули су им да српски народ, који је у том тренутку имао 80.000 наоружаних људи, неће пристати да положи оружје, „пре него што цела, стара српска држава буде ослобођена са Соколом, Скопљем и другим градовима“. „Ставите то у ваше захтеве“, одговорио је претставник кнеза Суца. „Али — додали су још Срби — народ ће тешко пристати на јамство само једне стране државе, јер Турска може с њом зарадити и онда би ми остали без заштитника“. „Предложите три или четири државе — одговорио је исти делегат — и оставите турској влади да она изабере две“. Тиме су преговори завршени.

Сутрадан, Родофиникин је послао записник тога састанка кнезу Прозоровском и питао га је какав одговор Срби треба да даду на турске предлоге.

Пошто је Родофиникину потпуно одобрио његово присуство на састанку, командант руских трупа наредио му је да напомене Србима да они не могу улазити у преговоре с Турцима без присанка руског цара, који

им је подарио своју високу заштиту и да их потсети на то да турска влада сматра споразуме, закључене са својим поданицима, као необавезне за себе и да се Срби, према томе, излажу опасности да их она не превари и не упропасти. Он је сматрао за неопходно да се, пре наставка преговора, добије јамство Француске и Русије. Што се тиче предлога да Срби одреде три или четири државе, од којих ће Турска изабрати две, рекао је да „могу одговорити да су, из разлога што немају никаквих веза ни односа с другим државама, одредили Русију, због исте вере и због заштите коју им је цар указао и Француску као силу која посредује између Русије и Турске и да, услед тога, не могу бирати друге државе. Само то јасно доказује да турска влада не може одобрити Србима јамство руског цара пре закључења мира између две царевине и да, према томе, решење српског питања не може бити одвојено од преговора између Русије и Турске“.

Савети кнеза Прозоровског саопштени су Србима и они су их примили. Карађорђе и Савет одговорили су, 11 новембра, Мула паши у том смислу.

Судбина Србије у плановима о подели Турске

Међутим, важне промене десиле су се у општој политици Европе.

Преговори за закључење мира између Русије и Турске, које је требало водити у Паризу, посредовањем Француске, нису почели у одређено време. Они нису били пријатни Наполеону, јер су претили да га заваде или с Турском или с Русијом, пошто су захтеви те две државе били сасвим супротни. Русија је желела да одржи Молдавију и Влашку и да добије Дунав за границу, а Турска је тражила да се граница не мења. Наполеон је, уствари, био више наклоњен Русији, него Турској, и био је готов да те покрајине уступи своје савезнику, али под условом да и он добије неку накнаду за то. Он је тада мислио на Шлезију, али цар Александар није на то пристао.

Половином јануара 1808 преговори су, најпоследње, отпочели у Паризу, у присуству француског министра иностраних послова. Да би спречили обнову рата између Русије и Турске и да би добио времена за остварење својих планова у Шпанији, Наполеон се обратио тајним писмима, најпре султану, а затим цару Александру. Извештавајући султана о почетку преговора, изразио му је жељу за скоро закључење мира и позвао га је да све своје силе окрене против Енглеске. Одмах за тим позвао је цара Александра да заједно израде један план за поделу турске царевине и да, на тај начин, створе могућност за један француско-руски поход у Индију. По истом гласнику наредио је своје амбасадору у Петрограду да почне претходне преговоре о условима те поделе. Требало је поставити само основицу за разговор између владалаца, а појединости су имали коначно да утврде они сами.

Цар Александар је примио с највећим задовољством Наполеонов предлог и преговори су отпочели, 2 марта, између генерала Коленкура, француског амбасадора у Петрограду и графа Румјанцова, председника руске владе.

Поведен је разговор о европским покрајинама турске царевине.

— Али ви заборављате Србију? — добацио је француски дипломата.

— Њој се може дати независност, оставити јој владу под вашим и нашим утицајем.

— Два велика утицаја у једној земљи, зар то није као две домаћице у једној кући?

— Имате право. То би било незгодно. Ту би земљу могли дати једном аустријском надвојводи. Цар Наполеон могао би га изабрати у којој млађој грани, да никако не припадне породици која је на престолу.

— Да немате ви каквих обавеза према Србији?

— Никаких, у том погледу. Само да их не предамо у руке Турцима и да се потрудимо да им израдим посебну управу, макар под утицајем Турске, то јест да их не оставимо Турцима да их исеку.

На трећој седници, 4 марта, још једанпут је било речи о Србији.

— Цар не полаже на њу; немојмо више говорити о њој у том погледу, ако налазите да се то не може примити. Онда дајте је, као што смо рекли, једном надвојводи млађе гране или неком европском принцу, Кобуршком, на прилику, ако хоћете или неком сасвим другом. Ако желите да нас обавезете, дајте је у мираз једној од наших великих кнегиња (којој хоћете), макар и у својину мужу, ако мислите да је то потребно. Пошто је православне вере, она ће за принца, за кога се буде удала, придобити све становнике ове земље; они су више него фанатици и, кад ово предлажем, уверен сам да ћу послужити ствари мира и означити једино средство за одржање реда међу тим дивљацима. Било би, можда, добро условити да ће деца бити васпитана у православној вери. Не придајем, уосталом, никакве важности тој идеји, која је потпуно лично моја.

— Цару би, извесно, било врло мило да учини нешто што би било пријатно царској породици, али Србија би била слаб мираз за једну велику кнегињу, са обавезом да у њој остане.

— Ставити тако једну принцезу између вас и нас, зар не би, уствари, значило радити против ваших начела о незгодама додира између великих сила и изазвати можда извесне тешкоће; јер ви ћете, уствари, владати онде, где буде та принцеза. Као што видите, ја се с вама потпуно слажем; уосталом ви знате да немам овлашћење ни да одбијем ваше предлоге ни да одобрим.

— Нека та земља буде независна, то је све што ми желимо — одговорио је руски министар.

План о подели Турске претресан је још на седници од 9 марта. На дан 15 марта граф Румјанцов је предао генералу Коленкуру један извештај о погледима цара Александра на ту ствар, да га поднесе цару Наполеону. — „Срби су — писао је граф Румјанцов — један ратнички народ и та особина, која увек намеће поштовање, мора код сваког изазвати жељу да њихова судбина буде повољно решена. Покренути осећајима праведне освете

Турцима, Срби су храбро збацили јарам својих угњетача и решени су да под њега више никад не потпадне. Потребно је, дакле, како изгледа, да они, ради обезбеђења мира, постану независни од Турака. У Тилзитском уговору о њима нема никаква помена. По својој жељи, која је живо изражена више пута, они су замолили цара Александра да их прими за своје поданике. Због те оданости његовој личности, он жели да они буду срећни и задовољни, али не жели да на њих прошири своју власт. Не тражи тековине које би могле спречити мир. Он чини са задовољством ту жртву као и сваку другу, која би мир могла учинити чврстим и трајним. Цар предлаже да Србија буде независна краљевина и да њена круна буде дата једном надвојводи, који не би био шеф које владајуће породице и који би био далеко од наследства аустриског престола. У том случају било би чак условљено да та краљевина никад не би могла бити присаједињена осталим државама те династије“.

То није било све. Руски министар предвиђао је могућност шире поделе турске царевине, према једном Наполеоновом писму од 2 фебруара. „У том случају — писао је он — цар Александар би променио своје раније мишљење о судбини Србије; да би аустриској династији дао частан и повољан удео, он би желео да Србија буде присаједињена аустриским државама и да им буде додана и Македонија“.

Како се преговарачи нису могли сложити, а како, уосталом, нису ни имали право да штогод закључе, цар Александар је тражио од Наполеона да, на њиховом састанку, руски план буде претходно примљен у главним цртама.

Цареви су се састали у Ерфурту, 27 септембра. Преговори су били дуги и тешки. Поделу турске царевине одложили су на неодређено време, али су се сложили да предузму нове кораке код енглеске владе за осигурање општег мира. Наполеон је тражио од Александра, као апсолутни услов за мир, да Енглеска призна ново стање ствари, које је Француска утврдила у Шпанији (промену династије). Александар је опет тражио од

ВОЈВОДА МИЛАН ОБРЕНОВИЋ

цара Наполеона пристанак да Енглеска призна присаједињење Финске, Влашке и Молдавије Русији. Наполеон је, најпосле, попустио. Тако су они, 12 октобра, потписали Ерфуртску конвенцију. Чл. VIII-им Наполеон је признао „присаједињење Влашке и Молдавије Русији, остављајући јој Дунав за границу“. Чл. IX-им Александар се обавезао да ће „чувати у највећој тајности ту одредбу и почети преговоре с Турском, да би на пријатељски начин добио те провинције, пошто Француска одустаје од свога посредовања“. Најпосле оба цара су се обавезали (чл. XVI) да „одрже целокупност осталих поседа турске царевине, не хотећи ништа да предузму сами, нити да допусте да ко други што предузме против иједног дела те царевине, пре него што они о томе буду обавештени“.

Тако је Србија, и поред ранијих планова да постане независна краљевина или да буде присаједињена Аустрији, осуђена Ерфуртском конвенцијом да остане оно што је дотле била — покрајина турске царевине.

Руски претставник у Београду и његов рад

Сутрадан по потпису Ерфуртске конвенције граф Румјанцов је саопштио њен текст кнезу Прозоровском и наредио му да, одржавајући примирје и чувајући у тајности одредбе конвенције, извести великог везира да је Русија готова да почне преговоре с Турском за закључење коначног уговора о миру, без посредовања Француске. У исто време, опуномоћио га је да тим уговором „осигура мир Србији, са обећањем да ће јој се дати управа која ће одговарати жељи народа, под заштитом Русије“.

Примивши те наредбе, кнез Прозоровски је нашао за корисно да прибере сва потребна обавештења о Србији. Ради тога упутио је, 1 новембра, тајну наредбу руском претставнику у Београду и тражио његово мишљење о одредбама, које би Русија имала интереса да унесе, у корист Србије, у уговор о миру, т. ј. о границама које би требало дати земљи, о њеној трговини и поли-

тичким односима с другим државама, о данку који би морала плаћати Турској, о уставу и унутарњем уређењу Србије и т. д. У исто време препоручио му је да размисли о избору српских депутата, које би требало послати у руски главни стан и који би имали да дају потребна објашњења у току преговора.

Међутим, Родофиникин је, одмах по свом доласку у Београд, почео да се бави унутарњим уређењем Србије. Израдио је два нацрта устава, један 20 августа 1807 и други 14 новембра 1808. Овим другим пројектом тражио је за Србију њене старе границе: Дрину на западу с градом Соколом, врхове Шар планине на југу са Скопљем, линију од тога места до Софије на југоистоку и реку Тимок према Видину. Што се тиче Ада Кале и Оршаве, који су такође припадали Турцима, држао је да би било корисно придодати их Влашкој, јер би Русија, као господар тих места, могла „лакше зауздати Србе“.

Руски претставник се побринуо о избору депутата. Кад се, крајем новембра, Карађорђе вратио из села, он је потврдио њихов избор. Али, једна вешто скована сплетка пореметила је односе између Карађорђа и руског претставника у Србији и изабрани депутати нису ни отпутовали.

И поред тога што је Родофиникин био претставник Русије и што се интересовао за српску ствар, Срби га нису волели. Његово грчко порекло било је довољно да га учини мало симпатичним. Осем тога, он је, одмах по своје доласку у Београд, био несмотрен и ступио је у пријатељске везе с митрополитом Леонтијем, који је, такође, био Грк и кога су Срби мрзели. Због тога је знатан број старешина, с Карађорђем на челу, био неповерљив према њему и то је неповерење порасло због његовог пријатељског држања према извесним моћним старешинама, који су сматрани као супарници Карађорђеви, као што су били Миленко Стојковић и Јаков Неадовић.

Аустриски агенти, који су били у вези са извесним пријатељима Карађорђевићима, знали су за њихово расположење према руском претставнику и нису пропустили да га

експлоатишу у корист своје владе. Они су тражили сваку прилику да раздраже војда против Родофиникина и да овоме онемогуће останац у Србији.

Њима је био главни циљ да раставе Србе од Руса, из разлога што је у Бечу постојала бојазан да се устанак, који су Руси помагали, не прошири и на јужне крајеве Аустрије, који су били Србима насељени. Та бојазан била је потпуно основана. Још у тренутку кад су српски устаници кидали последње везе с Турцима и ступали у савез с Русима (крајем марта 1807), планула је, међу српским старешинама у Срему, једна побуна — „Тицанова буна“ (по имену Тодора Аврамовића званог Тице) која је била уперена против поседника великих имања у корист сељака, али која је, свакако, била последица српскога устанка и имала карактер српског политичког покрета за ослобођење. Шта више међу Србима у Банату припреман је — под утицајем из ослобођене Србије — око половине јуна 1808, један политички покрет за сједињење са српским устаницима и за обнову старе српске државе, али је на време откривен и спречен. Услед тога аустриски агенти трудили су се свим силама да посеју што јаче неповерење између Срба и Руса и да Србе придобију за Аустрију.

Тако су, у октобру 1808, за време преговора које су водили видински владика Дионисије, митрополит Леонтије и Родофиникин, и који су изгледали тајанствени стога што су вођени далеко од Београда и што су их водили два Грка а само један Србин, — аустриски агенти и њихови пријатељи пронели глас да Родофиникин и кнез Прозоровски хоће да „продаду“ Србе Турцима, како би Русији омогућили закључење што повољнијег мира с Турском. Причали су да Родофиникин није ни обавештавао своју владу о правом стању и потребама српскога народа. Иако су ти гласови били бесмислени, Карађорђе им је, напоследку, поверовао. Половином децембра митрополит Леонтије и друга лица која су посећивала руског претставника били су позвани на суд. Родофиникин је погоднио да је у питању сплетка и потрудио се да умири војда. У томе је само привидно успео.

Под утицајем својих другова, Родофиникинових непријатеља, Карађорђе је одлучио да пошаље једну депутацију не кнезу Прозоровском, него самом цару и одредио је у њу Ивана Југовића, секретара Савета, Павла Поповића, саветника и Јанићија Ђурића, свог личног секретара. Предао им је једно писмо за генерала Милорадовића (20 децембра), који је био пореклом Србин и који се тада налазио у Букурешту и замолио га да олакша депутатима путовање до руске престонице.

Бојећи се, без сумње, да пре доласка депутације у Петроград, не буде промењена унутарња управа у Србији, Карађорђе је, по савету неколико старешина, сазвао ванредну седницу Савета и успео је да, у име Савета и „свих војвода, кнезова и целога народа“ буде проглашен за врховног наследног старешину (26 децембра). Он се са своје стране обавезао да ће признати Савет као врховни суд у земљи и да мимо њега неће никакве заповести издавати. Напослетку, наименован је по један заповедник у свакој нахији и народ је позват на потпуну покорност њима.

Тежње устаника и држање руске владе

Кнез Прозоровски је држао да је најважније укоренити руски утицај у Србији, нарочито за случај могућних заплета између Русије и Аустрије. Али сматрао је, да у тадашњим приликама није могућно изградити Србији њене старе границе и да би један такав захтев могао сметати Русији да она добије Дунав за границу. Међутим, налазио је да треба порадити да се Србији даду „пристојне“ границе и онолико градова колико се, за време преговора, може добити од Турака.

Цар је усвојио његово мишљење. Налазио је „да Русија треба да очува надмоћан утицај над Србима и да не допусти другим државама да се мешају у српске ствари“, али да предложена средства (нацрти Устава) нису за то погодна. По његовом мишљењу руској политици у Србији требало је да буде главни задатак да очува по-

верење српског народа и због тога је желео да се пре него што буде добивен пристанак турске владе, дође до споразума са Србима о свима питањима која се тичу будућег уређења њихове земље. Он је, тако исто, желео да руски претставник у Србији ужива углед, заснован на узајамном поверењу и да избегава све што би могло вређати осећаје народа и побудити против Русије негодовање суседних земаља. Што се тиче прижељкивања Аустрије и њених сплетака против руског утицаја у Србији, цар је налазио да ће поверење Срба у Русе бити најбоља залога и против тога. Русија, држао је он, има једно јако јамство — истоветност њених интереса са интересима српског народа; уколико се Аустрија буде више трудила да нашкоди Србима, утолико ће њихова оданост Русији бити чвршћа.

Српски депутати приспели су у Букурешт 1 јануара 1809. Ту их је примио генерал Милорадовић, коме су предали писмо српског војска. Према наредбама кнеза Прозоровског, генерал им је саопштио, да не могу ићи непосредно у Петроград, него да најпре морају отићи у Јаш и претставити се врховном команданту руске дунавске војске.

У пратњи једног руског официра депутати су стигли, 23 јануара, у престоницу Молдавије. Кнез Прозоровски их је примио после два дана. Иван Југовић, који је врло добро говорио руски, изјавио је да је циљ депутације да иде у Петроград и да самоме цару изложи српске потребе.

Кнез Прозоровски је одговорио да им неће бранити да путују, али да би и он, пошто ужива поверење царево, могао задовољити њихове молбе, „осем — доао је он — ако бисте желели обнову српске царевине, која би обухватила Босну, Албанију и друге покрајине“.

— Обнова српског царства није никад улазила у наш план, нити у план Карађорђевог — одговорио је Југовић, Г. Родофиникин нам је рекао „Потребно је да се побринете за себе“. Та реч нас је уплашила и ми смо пошли цару Русије да молимо за његову вечиту заштиту.

Кнез Прозоровски им је још једанпут напоменуо да немају потребе да иду у Петроград, „Преговори ће — додао је он — ускоро почети и било би боље да овде останете. Ако Турци не буду примили Дунав за границу, ја ћу понова почети рат, најдаље половином марта“.

Тако су они одустали од путовања у Петроград и остали су у Јашу. Када их је кнез Прозоровски примио, 1 фебруара, депутати су тражили да им понови написмено оно што је казао приликом прве аудијенције. Кнез је одбио тај захтев, изговарајући се да им је говорио сасвим искрено, као пријатељ, али да се то не може ставити на хартију. Тада је одлучено да Југовић остане у Јашу да Карађорђа обавештава о свему што се догађа, а да се остали депутати врате у Србију.

Оставши у Јашу, Југовић није пропустио прилику, а да не створи извесне везе, да не посети више људи из околине кнеза Прозоровског. У разговору с једним од тих људи, саветником Сиверсом, он му је поверио једнога дана да се суштина упутстава, која су му била дата у Београду састоји да изради: 1) неодложно признање независности Србије, 2) утврђење њених талашњих граница, 3) право да Срби могу отпочети рат с Турцима, у случају ако Русија закључи мир с Турском, а ова се не буде одрекла својих права на Србију и да се обавезе: да Срби неће правити никакав мир с Турском без пристанка Русије и, најпосле, (као тајни члан) да ће се Србија држати свога савеза с Русијом и помагати је против свакога непријатеља. Осем тога, пошто је кнез Прозоровски, приликом првог разговора, рекао Југовићу да у тадањим приликама не би могло бити говора о потпуној независности Србије, српски депутат је потсетио Сиверса на проглас генерала Михелсона, од 23 јануара 1807, у коме је речено: „Српски народ је достојан да буде народ; за њега би било стидно да плаћа данак Турцима. Зар није боље употребити тај новац за корисне ратне потребе ради ослобођења од турског јарма?“ Да би добили независност коју им је обећао генерал Михелсон, додао је он, Срби су закључили 1808 један тајни савез са својом браћом из Црне Горе и Хер-

цеговине, који су под заклетвом обећали да ће се, у случају рата с Турцима, заједнички борити с њима да из Босне истерају све муслимане или да их покоре. Српски депутат дао је разумети да би, у случају успеха, Срби из Херцеговине и Црне Горе признали Карађорђа за свога врховног старешину.

Изненађен тим изјавама, кнез Прозоровски је зажелело да се још једанпут пријатељски разговара са српским депутатом.

— Из вашег разговора са Сиверсом видим — рекао му је он — да српска влада жели да Србија постане потпуно независна од Турске и да има намеру да оснује једну засебну српску царевину. У току нашег првог разговора ви сте ме уверили да Срби нису никад помишљали на обновљење српског царства, а сад одједанпут говорите супротно.

— Потпуну независност — одговорио је Југовић — обећао нам је био генерал Михелсон. Шта више, рекао нам је, да би било стидно за Србе да плаћају данак Турцима. Цео народ је о томе обавештен и од тада он гаји наду на потпуну независност.

— Генерал Михелсон — објаснио је кнез Прозоровски — био је само главни командант; он није био пуномоћник. Према томе, он није имао права да даје такво обећање и стога се, у садањим приликама, мора сматрати, као да оно и не постоји. Независност Србије не слаже се никако с њеним географским положајем. Што се тиче вашег тврђења да су Срби закључили тајни савез са својом браћом из Црне Горе, Херцеговине, Босне и Аустрије да се сви заједно ослободе турске власти, ја у њега не верујем и не мислим да постоје какве писмене одредбе о том савезу.

У дугом разговору претресли су свестрано они питање о ослобођењу Србије. Српски депутат је тражио независност, а командант руске дунавске војске је обећавао „најбоље могуће услове“.

— Моја два друга — завршио је Југовић — отишли су из Јаша врло незадовољни и ако народ буде сазнао да и даље треба да остане под Турцима, рат ће понова планути и пре истека примирја.

— У том случају — одговорио је кнез Прозоровски — цар би сматрао ваше држање као презирање његове заштите и потпуно би напустио српски народ; ја се више не бих мешао у српске ствари и свечано бих осудио држање Срба, да бих могао закључити повољан мир за Русију. Срби не могу захтевати од Русије да она претпостави интересе једне мале земље интересима простране руске царевине, нити да за њену љубав ратује са свима другим државама.

Кнез Прозоровски је увидео да српски депутат није још био убеђен. Али, немајући времена да даље разговара, одредио је генерала Голенишчева-Кутузова да с њим настави разговор.

Генерал се састао с Југовићем 24 фебруара. Српски депутат се понова позивао на проглас генерала Михелсона. „Једно такво свечано обећање — додао је он — Срби су морали примити као да је долазило од самодршца свих Руса. Ако се обећањима главног команданта не би поклонила вера, онда не би било ничега светога и поузданог. Ја не бих саветовао никоме да ма што супротно томе саопшти српској народној скупштини. Српски народ је одан престолу православног цара, али један народ који има 164.000 записаних бораца против Турака, бориће се чак иако буде остављен самоме себи и неће пристати ни да остане у ропству, нити да уступи шест градова, освојених по цену своје крви, нити ће издати хришћане који су добили у Србију; он ће се тући полагајући наду у Бога и у своју српску браћу, која живе изван Србије“.

Генерал Кутузов је са своје стране чинио што је могуће да увери српског депутата да ће руска влада, у току преговора за закључење мира, бранити интересе Србије толико енергично, колико буду допустили њени властити интереси. Услед тога Југовић је замолио кнеза Прозоровског да му стави на расположење једног гласника који ће однећи у Србију те утешне вести, убеђен да ће оне народ задовољити.

Исте вечери кнез Прозоровски га је дозволио к себи. Југовић му је поновио оно што му је већ написао и

МЛАДЕН МИЛОВАНОВИЋ

много више, него што је иједна депутација дотле тражила. Међутим, кнез Прозоровски се решио да им учини по вољи. Опширно је написао све што је већ казао у својим разговорима с Југовићем и завршио је тиме да продужење рата изгледа неизбежно, да ће он све решити, али да се не може знати какве ће прилике настати после њега. Дао им је поклоне и посаветовао их да се врате у Србију, пошто преговора с Турцима неће ни бити. Затим је, 19 марта, одговорио и на писма Карађорђу и Савету. Карађорђу је препоручио да припреми што је потребно за продужење рата, али да се, услед тога што време још није било погодно за војевање, уздржи од сваког непријатељског акта против Турака.

Што се тиче турских пуномоћника који су већ били у Јашу, Прозоровски је, иако је рачунао да преговори не могу имати никаквог одлучног карактера, пре турског одговора на руски ултиматум, одлучио да их стави у везу са руским пуномоћницима. У упутствима, која је овима дао, било је речено: Турска влада треба да заборави прошлост и да потпуно опрости свима својим поданицима, ма које вере били, који су учествовали у рату; она треба да допусти Србима да уреде своју унутарњу управу по жељи народа и да у њиховој власти остави земљу и градове које су заузели; Србија ће за то плаћати султану данак, чија се сума не може више мењати. Турска влада неће имати права да кажњава смрћу људе у Србији; она неће тамо имати ни порезника, нити других каквих чиновника. За доказ њеног пријатељства према Русији, она ће признати заштиту руског цара над Србијом и оставити му право да зајамчи тачно извршење ових одредаба.

Трећи покушај турске владе да се споразуме са устаницима

Док су се ови догађаји одигравали у Букурешту, Турци су покушали још једном да придобију Србе и да се с њима измире.

Одмах по одласку друге српске депутације у Јаш, Куршид паша из Ниша предлагао је Карађорђу мир и обећавао му да ће га султан признати за кнеза Србије са одређеним границама, „Боље је имати једног господара у Србији него два“ — додао је паша. Али, Срби су те понуде одбили, сматрајући да су везани за Русе. Карађорђе је одговорио Куршиду да ће његов предлог саопштити главном команданту руске војске у Јашу и да ће Срби „сматрати за светињу што тамо буде закључено“.

Понижена овим неуспехом, турска влада је одлучила да силом савлада Србе. Дунав је тада био надошао и могло се предвидети да ће наступање руске војске бити ометено за дуже време. Велики везир је решио да се користи тиме и да Србију покори, пре но што јој икаква помоћ могне стићи.

Гомилање турских трупа изазвало је међу Србима утолико веће неспокојство што, су осећали да им нису у стању одолети и што још није било никаква знака за обнову борбе између Руса и Турака. Али, њихово неспокојство било је наскоро ублажено. Турска је одбила руски ултиматум и поново објавила рат Русији. Кад је та вест стигла Карађорђу, он је рекао: »Ову објаву примамо као милост Божју, јер тако можемо боље доказати нашу истинску љубав и оданост Русији, нашој сестри, по вери и раси“.

Међутим, питање је било шта ће Русија учинити за Србију после рата. Једно ново писмо кнеза Прозоровског потпуно је разуверило Србе. Он им је јавио „да ће предмет његових брига, приликом преговора о миру, бити да Србија буде потпуно ослобођена од Турске, с правом да себи може дати устав какав жели, под заштитом руског цара и с његовом потврдом“.

Обнова рата против Турака

Из жеље да увере Русе да су обавештења, која им је Југовић дао у Јашу, тачна и да им покажу своју снагу, а у нади да ће им Руси олакшати извршење њиховог

ратног плана, Срби су, у априлу 1809, одлучили да нападну Турке са четири стране. Миленко Стојковић одређен је да се са својом војском придружи Русима и да се бори у правцу Видина. Милоје Петровић је послан да опседне Ниш. Карађорђе је узео на себе да заузме Нови Пазар и да се састане с Црногорцима. Сима Марковић је упућен да са својим трупама пређе Дрину и да продре у Босну.

Карађорђе је ступио у борбу још у априлу и успешно је напредовао. Пошто је потукао две турске војске (Сјеница и Суводол) опсео је новопазарски град (18 јуна). Али како су му, 22 јуна, стигле неповољне вести од Ниша, принуђен је био да се повуче ка Морави.

Рат у околини Ниша пошао је био рђаво. Милоје Петровић, који је командовао на тој страни, имао је више глас сплеткаша, него војника. Његово наименовање изазвало је незадовољство међу старешинама, нарочито код Петра Добрњца, који је био стекао славу, још 1806, као командант Делиграда. Они се нису могли сложити у томе како треба ратовати. С друге стране, Дунав је у то доба био необично надошао и Турци се нису имали бојати каквог руског напада. Велики везир користио се тиме и послао је знатну војску против српских устаника, који су држали у опсади Ниш. Крајем маја Турци, који су дошли из Сирије, снажно су напали положај Каменицу, која је, с једне стране, штитила опсадну војску. Командант Синђелић одбио је више јуриша. У опасности да не подлегне јачој сили, затражио је помоћи, али је није добио. Кад су затим Турци упали у шанак (31 маја), он је, у очајању, запалио слагалиште барута и тако су и опсађени и опсадници одлетели у ваздух.

Сазнавши за овај неуспех, Милоје Петровић се уплашио и повукао своју војску ка Делиграду.

У тренутку, кад се Карађорђе журно враћао од Новог Пазара, турска војска из Руменлије наступала је у две колоне, ка Делиграду и Соко Бањи. Тако је, и поред Карађорђевих успеха према Новом Пазару, Србији загрозила озбиљна најезда.

У тој опасности Срби су се обратили Русији, која је једина била у стању да их спасе. Српски војд је одмах известио кнеза Прозоровског да су Турци опколили Србију, да им Срби без помоћи не могу одолети и преклињао га је да пошаље руску војску ка Нишу.

Командант дунавске војске одговорио је да не мисли слати руске трупе ка Нишу, али да ће их послати у Кладово и саветовао је Карађорђу да се ограничи на одбрану, ради заштите граница, и да сачека прелазак руске војске преко Дунава.

Срби су се и даље жалили на нерад Руса. Они су понављали да су напад предузели стога што су, по речима главног команданта, веровали да је руска војска већ прешла преко Дунава, али кнез Прозоровски је тврдио да никад тако што није казао.

Међутим, Турци нису остали скрштених руку. Хајдук Вељко, који је јуначки одбијао од Соко Бање нападе 4.000 војника Гушанца Алије, почео је да малксава. Неслога се понова јавила међу старешинама и Срби су, 22 јула, били принуђени да се у нереду повуку. Све везе Делиграда са Србијом биле су прекинуте, осем једног прелаза преко Љубоша, на левој обали Мораве. Њега је бранио Миленко Стојковић, који је, у два маха, одбио турске нападе и нанео им знатне губитке. Осем тога, Срби су имали успеха на Дрини, у Лозници, где су Турци изгубили четири тона.

Ови делимични успеси нису могли изменити општи положај. Турци који су били пред Делиградом, добили су појачања и наскоро је утврђење било потпуно опкољено. Заплашен кретањем непријатеља и његовом снагом, Карађорђе је позвао под заставу све мушкарце од 12 до 70 година, да би спречио прелазак Турака преко Мораве. У исто време упутио је Родофиникину молбу да пошаље руске трупе, уверавајући га да Турака има толико да Срба, „када би их човек у со претворио, не би било довољно да их осоле“.

Али, тада је било немогућно добити стварну помоћ од Руса. Незнатни одред који је кнез Прозоровски, половином јула, пристао да пошаље против Кладова, био је одбијен.

Међутим, Турци су и даље бомбардовали Делиград. Више хиљада бомби бачено је на њихове затворене ровове, а и подземни су радови јако напредовали. Српска посада се јуначки бранила. Али, у једном тренутку, када Петар Добрњац није био ту, његов заменик, Милоје Петровић, напустио је своје место. Устаници су се тада повукли у неред и Делиград је, 15 августа, пао у руке Турцима.

Тај догађај изазвао је још већи страх у српском логору у Љубошу, који је брзо напуштен. Турци су тада могли слободно продужити пут десном обалом Мораве ка Ћуприји.

Неслога међу старешинама била је на врхунцу. Једни, са Миленком Стојковићем и Петром Добрњцем на челу, бацали су одговорност за неуспех на неспособне старешине Младена Миловановића и Милоја Петровића, којима је Карађорђе поверио команду. Они су, опет, оптуживали Русију, што није послала помоћ. Ово мишљење, које је ласкало народном самољубљу, превагнуло је и Карађорђе, видећи да оно преовлађује, известио је о томе Родофиникина и молио да хитно тражи помоћ од Руса.

Међутим, Турци су и даље напредовали. Трупe Гушанца Алије освојиле су, 23 августа, Пожаревац, а један одред Турака заузео је, после два дана, Јагодину. Обе обале Мораве пале су у руке непријатељу и пут за Београд био је отворен.

Тада је страх обузео целу земљу и знатан број становника спремао се да потражи спаса у Аустрији. Страх је био велики, нарочито у Београду, чији је гарнизон био веома незнатан.

Положај руског претставника у Србији био је веома тежак. Видећи да се Турци приближују Београду и да се мржња према Русији распаљује, он је осетио да више није у безбедности. Кад га је војвода Добрњац, 28 августа, известио да је Карађорђе одредио Милоја Петровића да заузме његов стан и да га са свим особљем преда Турцима, и кад му је саветовао да иде из Београда, Родофиникин се није дуго премишљао. У друштву с Добрњцем и саветником Протићем, напустио је истога

дана Београд и прешао у Панчево. Услед његова одласка, који су Младен и Милоје претстављали као бекство, мржња на Русију порасла је још више и у народу се почело веровати у њено издајство. Не губећи присебност, српске старешине су похитале да организују одбрану на левој обали Мораве. Срећом, Турци су се зауставили због излива Мораве и што су се плашили да Србима не дођу Руси у помоћ. У септембру покушавали су, у два маха, да пређу Мораву, али су их одреди Миленка Стојковића, Хајдук Вељка и Станоја Главаша одбили.

У том тренутку стигла је вест да су Руси потукли Турке на Дунаву. Кнез Багратион, последник кнеза Прозоровског (који је умро 21 августа), наредио је руским трупама да нападну Турке. Још 10 септембра, генерал Ланжрон је потукао војску великог везира и освојио град Исмаил. Због тога пораза повучене су све турске трупе са западног фронта и Србија је, у октобру, била ослобођена.

Српски устаници и Француска

Држање команданта руске дунавске војске за време ове кризе и савети српских официра, који су били дошли из Аустрије, довели су извесне српске старешине на мисао да се одвоје од Русије и да потраже спаса у заштити које друге силе, нарочито Француске, која је тада понова победила Аустрију.

После поробљења Србије, које је приписивано немару Руса, а нарочито после Родофиникинова преласка у Панчево, ти су људи покушали да убеди Карађорђа да је руски цар напустио Србију и да Руси њега лично, као врховног старешину, нису рачунали ни у што, пошто су му претпостављали старешине другог реда Миленка Стојковића, Јакова Ненадовића и Петра Добрњаца.

Карађорђе је подлегао томе утицају. У промени политике видео је и интересе земље и личне своје и одлучио је одмах да се једним писмом обрати Наполеону. За носиоца писма одредио је капетана Рада Вучинића, из Горњег Карловца, и издао му детаљна упутства о

жељама српског народа. Српски народ — речено је у њима — који већ седам година сам ратује против својих угњетача и који је откупио своју независност и своју слободу по цену властите крви, имајући права да сам себи изабере заштитника, одлучио је да повери своју судбину моћној заштити великог Наполеона. Да би то доказао, српски народ отвара сва утврђена места у Србији француској војсци, на првом месту Шабац, као најближи француској граници. Срби уверавају француског цара да ће се сва њихова браћа из Босне, Херцеговине, Мађарске, не изузимајући ни Бугаре, „који произилазе, тако рећи, из исте гране“, угледати на њих. Они га моле да им у случају, ако његове трупе не могу доћи до српских граница, притекне у помоћ новцем, добрим инжењерима, тобџијама и пионирима, да би могли набавити најпотребније ствари, прикупити под своје заставе сву омладину српску и бугарску из суседних крајева и затим прећи Саву и Уну, да се сједине са далматинском војском и, с друге стране, преко Херцеговине, са дубровачком војском. Они су, напослетку, тврдили да ће „мађарски цин“, који подржава Аустрију, пасти под ударом сједињене француске и српске војске, пошто ће „неколико милиона Срба који стењу под мађарским јармом у Славонији, Срему и Банату, на први миг њихове браће из Србије, окренути своје оружје против својих угњетача“.

Српске старешине нису знале, где се тада налазио Наполеон.

Тако је Вучинић морао отпутовати у Букурешт. Отуда је, у друштву с једним Французом, стигао у Беч средином октобра и предао је француском министру иностраних послова Карађорђево писмо.

Министар је одговорио Карађорђу да није могао говорити цару о задатку капетана Вучинића, али да ће то учинити по повратку у Париз. Наредио је пуковнику Меријажу да саслуша српског депутата и они су се састали 19 октобра. Том приликом, капетан Вучинић је описао Меријажу стање у Србији и на Дунаву. Меријаж је објаснио Вучинићу политички положај у Европи, а нарочито положај Француске, казао му је шта Срби

треба да учине, па да заслуже заштиту француског цара и уверио га је да јој се могу надати. Српски депутат је изгледао врло задовољан и дао му је уверење да су Срби расположени за измирење с Турцима, а тако исто и за рат против њих, чим то Наполеон буде хтео. Што се тиче услова за споразум с Турцима изјавио је да би Срби пристали да признаду врховну власт султанову и да плаћају годишњи данак, али би хтели да управљају сами собом, да очувају своју војску, да Турке не пусте у своју земљу и да не буду, као Влашка и Молдавија, под управом Грка, послатих из Цариграда.

После неколико дана капетан Вучинић се, преко Љубљане, вратио у Београд да влади поднесе извештај о свом раду.

У Србији су већ били извештени о великим променама које је у средњој Европи извршио Бечки (Шенбрунски) уговор, закључен 14 октобра 1809, између Француске и Аустрије. Сазнали су, најпре, да је њиме Француска добила Горицу, Истру са Трстом, горњи део Корушке (око Бељака), Крањску и Хрватску на десној обали Саве, до ушћа Уне и да се, на тај начин, знатно приближила границама Србије. Дознали су, затим, да је Наполеон сјединио све те области с Далмацијом, у једну целину, под именом „Илирских Покрајина“, са средиштем у Љубљани и да је тако, у маломе, извршио југословенско уједињење.

Пошто су прочитали одговор француског министра и чули извештај капетана Вучинића, Карађорђе и Савет одредили су га за „депутата српског народа“, издали му пуномоћство и опширна упутства за преговоре. Истог дана Карађорђе је потписао писма за Наполеона, за његовог министра иностраних послова и за пуковника Меријажа. „Ви сте праведно названи великим — писао је он Наполеону — јер многи народи Вама дугују за свој опстанак и њихово данашње благостање, а нарочито Илирија у којој живе наши сународници. Изволите по Вашој природној племенитости и милосрђу најмилостивије излити сличну милост и на наш српски народ, а ми ћемо се с наше стране трудити да се вер-

ношћу, покорношћу и оданошћу вашој премилостивој личности, учинимо достојни такве милости. Пролеће се приближује и наш положај, у случају поновног напада непријатеља, захтева обазривост и брзину у раду; с тога молимо В. Царско и Краљевско Величанство да нашу молбу не остави без одговора, пошто Вам је Бог дао снагу и моћ да одолите свему“.

Депутат устаника стигао је, 20 фебруара, у Трет. На последњој поштанској станици састао се са пуковником Меријажом, који је ту био дошао на позив маршала Мармона, гувернера „Илирских Провинција“. Сутрадан, Вучинић му је предао писма која је донео и препис свога пуномоћја, са белешком о условима мира с Турцима, под заштитом француског цара. У својој белешци Вучинић је тражио Наполеонову заштиту за српски народ и његово посредовање за закључење мира с Турском. Услови које су Срби желели добити били су: признање Карађорђа и његових мушких и законитих потомака за поглаваре Србије, независност земље и одржање тадашњих граница. Тражили су да Кладово и стара Оршава буду враћени устаницима или предани некој трећој сили. Желели су да, уз јамство Француске, закључе с Турском примирје, док мир не буде потписан. Како се пролеће приближавало, а Срби нису били сигурни у мирољубиво расположење турских власти, они су молили Наполеона да им, на време, да две хиљаде центи барута, четири хиљаде центи олова, две хиљаде пушака са пушчаним шипкама, двадесет полских топова са лафетима и артилериским радницима. Осем тога, свечано су обећавали да ће, у случају ако Француска зарати с Турском, свом својом војском ударити на Турке, али су тражили да се тада њиховим трупама дода неколико одреда француске артилерије, инжињерије и пионира, нарочито рударских инжињера. „Плеће Клементи и Црногорци — речено је у тој белешци — који су наша браћа и савезници и друга племена, који с нама чине један народ, угледаће се на нас и за кратко време цела европска Турска покориће се победоносној француској војсци. Срби и друга пле-

мена истога народа желе с нестрпљењем да се ставе под заставе Њ. В., као што су се некад одликовали под Александром Великим—Македонским и под својим законитим царевима. Они желе да покажу свету да су достојни потомци оних старих јунака, који су задивили свет славом свога оружја“.

Меријаж је послао све те писме министру и вратио се затим у Љубљану. Вучинић је отишао с њим да тамо сачека одговор. Како у току два месеца није ништа примио, Меријаж му је препоручио да отпутује у Француску.

Српски депутат пошао је из Љубљане, 27 априла, и стигао у Париз у другој половини маја. Министар није сматрао за погодно да се с њим лично види, без царевог одобрења. Он га је довео у везу с једним вишим чиновником Министарства иностраних послова. У разговору с њим и у ноти коју је предао министру, 24 маја, Вучинић је поновио своје раније молбе и поднео нове, од којих је једном тражио зајам од 100.000 златних дуката (1,500.000.— франака) за пет година, „с гаранцијом свих народних добара и прихода“. Поред тога, изразио је жељу да се пошаље један француски конзул у Београд, да буде сведок „привржености српског народа личности цара Наполеона и да, у исто време, надзирава извршење свих обавеза које би Србија примила уговором према Француској или Турској“. Тражио је, напоследку, да цар Наполеон добије од бечког двора дозволу за пролаз српских депутата и гласника који би ишли у Француску и других трговачких производа, које би слали у Илирске Покрајине.

Сутрадан је Министар иностраних послова поднео извештај цару. Наполеон није ништа одговорио. Вучинић је понављао своје молбе и обавештавао француску владу о догађајима у Србији, нарочитим извештајима и у разговору с чиновницима министарства. Али Наполеон се није изјашњавао. Задржао је само Вучинића у Паризу о трошку француске владе, очекујући догађаје.

Нови преговори између устаника и Аустрије

Истог дана када је одлучио да тражи заштиту Француске, Карађорђе је учинио сличан корак и код Аустрије. Тиме је хтео да обезбеди Србији потпору бар једне од тих сила и то, без сумње, оне која буде прва повољно одговорила. Његов корак код Аустрије био је олакшан ранијим односима између српске владе и пограничних аустријских власти.

И поред преговора од 1808 г. и неуспеха аустријског плана о заузећу Београда, бечка влада имала је интереса, нарочито у приликама које је створила Ерфуртска конвенција, да негује добре односе са Србима.

Услед тога, маршал Симбшен се постарао да обнови везе с Карађорђем још у априлу 1809, кад је Аустрија објавила рат Француској. Он је тада, преко свога повереника, Милоша Урошевића, послао Карађорђу један војнички шатор. Карађорђе је примио поклон и захвалио маршалу као „првом пријатељу Срба“, потсећајући га на „очинску љубав“, о којој је аустријски двор дао доказа Србима и „вечно признање“ које му они дугују. Осем тога, уверио га је да ће граница бити чувана и мир одржан, у случају ако аустријска влада буде принуђена да повуче трупе с те стране и да их пошаље против Француза.

Почетком јула, после изненадних пораза код Ниша, Карађорђе се обратио маршалу Симбшену, свом „пријатељу и добротвору“ и молио га за заштиту Аустрије. Сматрајући да је рат с Француском у одлучној фази, а сећајући се, без сумње, непријатности које је имао у својим ранијим преговорима с Карађорђем, маршал се ограничио само на то да његова писма саопшти својој влади. Она му је ту резерву одобрила. „Обична је тактика Срба — одговорио му је председник Врховног савета — да прибегну Аустрији у тешким тренутцима и да јој понуде своју покорност. Не треба их узети озбиљно, јер они увек варају и само сеју неспоразуме између Аустрије с једне стране и Русије и Турске с друге стране“. Препоручио је маршалу да причека, док се Карађорђе

боље и лично изјасни. У исто време напоменуо му је да за Аустрију не може бити свеједно, да ли ће Србија припасти Турској или Русији и да је ширење руског утицаја дуж аустријских граница у сваком погледу штетно по интересе монархије. Маршал је, дакле, имао да одржава везе са Србима, не тражећи их, али је морао узети од Карађорђа формалне и писмене обавезе да их доцније не би протумачио на штету Аустрије.

Међутим, у августу, кад су Турци продрли у Србију, Карађорђе је, видећи народ заплашен, а војску без хране и муниције, одлучио да учини један важнији корак. Позвао је пуковника Перса и Милоша Урошевића да дођу у Београд. Ту им је изложио тешке прилике у којима се Србија налази и они су га охрабрили да се обрати Аустрији. Сутрадан по одласку Родофиникинову из Београда, у тренутку кад је решио да пошаље капетана Вучинића Наполеону, Карађорђе је упутио једно писмо маршалу Симбшену. Пошто га је известио о „бекству“ и „издајству“ руског претставника у Београду, уверавао га је да су Срби, још од почетка устанка, гледали свој спас само у заузимању Аустрије; да је само руски претставник ометао те тежње, претстављајући им да ће их Аустрија предати Турцима и да су се Француска и Русија договориле да поделе Аустрију и да је униште. Извињавао се што није могао одржати обећања која му је дао приликом њихова састанка 1808 г. и молио је за заштиту његовог двора и за помоћ у набавкама, обећавајући да ће, чим буде предузео потребне мере за одбрану Србије, доћи к њему, па чак и цару. То је писмо поверио свом секретару Јевтићу, коме је дао неограничено пуномоћство да преговара и закључује у његово име.

У пратњи Урошевића, Јевтић је, 30 августа, стигао у Петроварадин. Предао је Карађорђево писмо маршалу и изјавио му, у његово име, да ће, у случају ако српски народ добије заштиту аустријског двора и помоћ у намирницама и у муницији, уступити аустријским трупама градове: београдски, смедеревски и шабачки, као залогу њихове искренности. У исто време, Јевтић је

тражио да цар, ако му прилике не буду допустиле да заузме градове и да формално обећа заштиту, посредује код команданта турске војске и код турске владе за закључење примирја, које би Србима допустило да добију времена.

Према упутствима, од 25 маја и 29 јула, маршал Симбшен се ограничио на то да те понуде саопшти цару и известио је Карађорђа да чека наредбе из Беча.

Међутим, радио је непрестано на томе да код Срба одржи добро расположење према Аустрији. Агитација за оснивање једне велике српске државе, која се јављала у Угарској још од 1808, привукла је била његову нарочиту пажњу. То је био један разлог више да се негују добри односи са Србима из Србије. Али, кад је добио царев одговор и кад је опазио рђав утисак, који је код Срба изазвала вест да Аустрија није могла обећати ништа друго осем дипломатске помоћи, Симбшен је одлучио да коначно уреди односе између Аустрије и Србије и то личним преговорима с Карађорђем и Саветом.

Ради тога, он се састао с Карађорђем, 18 децембра, и трудио се да му докаже преку потребу да прими царев предлог и да се, његовим посредовањем, измири с турском владом. Саветовао му је да, заједно са Саветом, напише једно службено писмо цару и да у њему изјави: да су „љубав и оданост Срба према царском двору биле увек непоколебљиве“ и да они желе наћи своју срећу и своје благостање, као и други народи, под добротворним скиптром Аустрије, али да ће, у случају, ако политичке прилике не буду допустиле више, пристати да плаћају данак Турској, „очекујући боља и погоднија времена“; да кажу да су убеђени „у правичност и доброту турске владе према народима који се налазе под њеном управом, али да у Турској има много разбојника, одметника од власти, који самовласно чине многе неправде и да су такви људи изазвали српски устанак, пошто Срби нису имали никакве зле намере против свог законитог владоца“ и да, на крају, моле цара да посредује у њихову корист код турске владе и да јој изложи српске услове за закључење споразума.

Такво је писмо, с потписима Карађорђа и Савета, још сутрадан послато Симбшену. У њему су биле изражене ове жеље: аустриски цар ће бити заштитник Србије; општа амнестија биће дана за све што се десило за време устанка. Срби ће бити потпуно ослобођени од Турака, осем плаћања одређеног данка у готову новцу. Границе Србије биће повучене преко положаја које српска војска држи у својим рукама, а то су: Дунав, Сава, Дрина до утока Лима, одатле на планине Шарган, Јавор и Голију, реком Студеницом, планином Копаоником, рачунајући ту и Самоков, реком Топлицом и Јужном Моравом, до извора Топонице, одатле на Велики Тимок и, најпосле, том реком до Дунава. Један аустриски консул биће послан у Београд, а један српски претставник у Беч. Сви хришћани који се налазе у Србији, могу у њој и даље остати, без принуде да се врате одакле су дошли. Измена заробљеника између Срба и Турака биће одмах извршена. Примирје ће бити закључено посредовањем аустриског цара и не може бити раскинуто и продужено, пре него што он буде о томе извештен. Најпосле, преговори за закључење мира биће вођени на конгресу, који ће се одржати у месту које цар аустриски буде одредио. Жеља је да том конгресу присуствују, поред српских и турских делегата, претставници других држава.

Међутим, аустриска влада примила је била од свог посланика у Цариграду извештај да је султан пристао на њен предлог споразума са Србима. Као што се могло очекивати, услови турске владе били су такви, да их није било могућно сложити са српским жељама. Турска влада је пристала на опште помиловање и опозивање омрзнутог команданта Гушанца Алије и одобрила да купљење данка врше сами Срби и да новац предају београдском паши и одрекла се остатка неисплаћеног дуга, али је тражила да се Карађорђе и други важнији људи отселе из Србије и обећала је да ће им одредити довољне пензије. Осем тога, поставила је, као главни услов за споразум, да из њега буде избачено свако страни јамство и посредовање и да Срби „напусте за свагда и саму мисао о независности“.

Начела, по којима је аустриски цар желео да се поступа у српским стварима, саопштена су маршалу Симбшену, 21 марта. Добро схваћени интереси Аустрије, како политички, тако и војни и трговачки — писао му је министар — захтевају да мир у Србији буде утврђен, а то се најбоље може постићи, ако Србија буде враћена под турску власт, под условима који ће убудуће осигурати мир у тој покрајини. Иако садашње околности не допуштају Аустрији да се јавно бави том ствари, ви не треба да пропустите ниједну прилику која би могла помоћи да се постигне жељени циљ, али само под условом да Аустрија ничим не буде изложена непријатностима. Према томе, ви треба да се потрудите да тајно придобијете Србе за мир и да их склоните да упуте умерене предлоге Реџеп-Аги, команданту Ада-Кале-а, пуномоћнику турске владе за закључење мира с њима.

Међутим, Срби су од неких својих повереника из Беча добили извештај, да је аустриски цар сазнао за повратак Родофиникинов у Србију, с руским трупима које су одређене да заузму земљу, да је одлучио да се уздржи од сваког заузимања у корист Срба и да их остави да сами преговарају с Гушанац Алијом и Реџеп-агом. Верујући у истинитост тога извештаја, Срби су тада послали своје делегате Гушанцу и Реџепу, али, први их је, као издајнике, бацио у тамницу, а други је одбио да их прими и поручио им је да неће да има никаквих веза с људима који су пријатељи Руса. Карађорђе је о томе известио Симбшена и питао га шта треба да учини, да би добио цареву заштиту, нарочито у тренутку кад је Наполеоновом женидбом с ћерком аустриског цара „закључен савез од кога зависи мир европских држава“.

На та питања аустриски маршал је одговорио да мора чекати наредбе из Беча и умирио га је уверавањем да Турци, услед хладноће која је владала, неће моћи да отпочну рат.

Али, ускоро је стигла вест да се Турци спремају да нападну Србе, а од Симбшена није било одговора. У

КАРАЂОРЂЕ ПЕТРОВИЋ

тој невољи Карађорђе је послао маршалу два депутата, са овлашћењем да с њим потпишу акт о предаји Београда Аустрији. Маршал није хтео примити на себе одговорност за једну тако важну ствар. Известно је о томе своју владу, а депутатима је рекао да Срби треба да се закону на потпуну покорност Аустрији и да, преко нарочите депутације, пошаљу цару заклетву верних поданика. Он им је, у исто време, саветовао да честитају цару удају његове кћери за Наполеона и понудио им је свога сина, мајора Симбшена, да отпрати у Беч и да цару претстави депутата, кога за то буду одредили.

Карађорђе је морао послушати његове савете. Послао је цару, 16 марта, честитку у име народа, позвао се на своје молбе, од 29 децембра 1809, и поновио му жељу народа да своју судбину повери Аустрији. Иван Југовић, секретар Савета, одређен је да однесе то писмо у Беч и дата му је пуна власт за преговоре. Он је најпре отишао у Карловце. Ту му је маршал Симбшен, у присуству српског митрополита Стратимировића и многих официра, обећао да ће цар према уговору о уступању Београда Аустрији, који ће српски и аустриски изасланици потписати, помоћи Србе у свему, чим буде примио њихову заклетву на верност. По жељи Савета, он се на то заклео пред свима њима и потписао је своју заклетву. Да не би довео у неприлику своју владу, дао је српском депутату пасош, у коме је овај био означен као „трговац“ и дао му је свога сина да сутрадан, 19 марта, заједно с њим, пође на пут.

Мајор Симбшен и Југовић стигли су у Беч, 24 марта. Симбшен је одвео српског депутата код секретара царског кабинета. Мало доцније цар га је примио у тајној аудијенцији, прихватио је српску понуду и уверио га да ће дати потребне наредбе аустриској војсци да заузме Београд и Србију.

Али, сутрадан је све измењено, на захтев Наполеона који је сматрао да је рано завађати се с Русијом.

Кнез Метерних је известио српског депутата да Аустрија може само посредовати за закључење примирја између Срба и Турака. Он је позвао Србе да поведу

переговоре с Турцима и да их што више одуговлаче. Дао је Југовићу 1000 форината и препоручио му да употреби сав свој утицај да спречи Србе да не приђу руској страни.

Маршал је послао свога сина са српским депутатом да однесе у Београд једно писмо, које је улевало врло мало потстрека. „Зашто нису доведене трупе да заузму Београд, све градове и целу Србију? узвикнуо је Карађорђе, примајући их. Ако ваш цар неће или не сме да нас прими, ми смо приморани да се предамо првој хришћанској сили која дође, па била то Русија или Француска, јер ми сами нисмо више у стању одолевати Турцима“.

Мало доцније, Карађорђе је доставио Симбшену да су Руси позвали Србе да с њима закључе савез против Турске(!) и да је један одред руске војске већ упућен да пређе Дунав код Пореча и да донесе Србима оружје и муницију. Он је питао шта да ради. Симбшен му је одговорио да ће му, чекајући нова упутства из Беча, дати тајно муниције и саветовао му је да никако не прими руску понуду, пошто су посредовањем Аустрије преговори с Турском већ отпочели.

Тек тада је маршал сазнао да су Срби одавно послали капетана Вучинића у Париз и да се разни страни тајни посланици налазе на граници и о томе је известио своју владу. Али, Аустрија је остала неодлучна из страха од Русије и из неповерења према Француској.

Размирице између старешина устаника

Тражећи заштиту Француске и Аустрије, Срби нису прекидали односе с Русијом. Једнакост расе и вере и савез од 1807 били су тако природне и чврсте везе, да их нису могли раскинути ни нерасположење према Русима у току 1809, ни порази које су Срби тада претрпели. Сутрадан по одласку Родофиникина из Београда, Карађорђе га је питао писмом да ли је своје место напустио по царској наредби или из својих побуда, и позвао га је да се одмах врати. У исто време питао је

војводу Добрњца да ли је својим одласком, у критичном тренутку, хтео да изда своју земљу и своје другове и молио га је, да се, у противном случају, врати у Србију. Али, ниједан се од њих није одазвао позиву.

После неколико дана Родофиникин је, у пратњи војводе Добрњца, саветника Протића и Стевана Живковића, напустио Панчево и отпутовао у Влашку да главног команданта руске војске извести о стању ствари у Србији.

Тада су у стан генерала Багратиона стигла два Карађорђева депутата. Они су имали задатак да побију вредност Родофиникинових извештаја о Србији, које су у Београду сматрали као неповољне по српску владу. У писму, које су ти депутати донели, Родофиникин је претстављен као клеветник српског народа и његовог врховног старешине, а његови пратиоци Добрњац, Протић и Живковић као бегунци и издајници, у које не треба имати никаква поверења, „ако буду имали дрскости да што било затраже у име народа“.

Кнез Багратион је одговорио Карађорђу и Савету да сви Родофиникинови извештаји одају најживље интересовање за потребе српског народа и да је он напустио Београд само стога, што су му се турске трупе биле сувише приближиле, а никакве мере нису биле предузете за одбрану града. Што се тиче Родофиникинових сапутника уверавао је, да их је нашао све испуњене великом љубављу према својој домовини и надахнуте жељом да спасу своју браћу из опасног положаја, у коме се тренутно налазе. Најпосле, известио је Карађорђа и Савет да не може ништа предузети по њиховим тужбама против бившег руског претставника у Београду, док му докази не буду поднети. Пред полазак српских депутата, главни командант им је предао 10.000 гроша за Карађорђа, с писмом у коме је тражио, да уклони са управе старешине непријатеље народа и да им одузме средства којима би могли шкодити, додајући да ће он, са своје стране, чинити све да испуни своје обећање и да, једном за свагда, обезбеди срећу српског народа.

Тако су односи између Србије и Русије поправљени баш у тренутку, кад су турске трупе напустиле

Србију. Али, требало је расплести унутарње заплете и стишати размирице између појединих старешина.

Неслога је међу њима непрестано расла од месеца августа. Незадовољство већине старешина против Младена Миловановића и Милоја Петровића, због неуспеха код Ниша и код Делиграда, почело се окретати и против самог Карађорђа, који је био под њиховим утицајем. Оно је повећано, кад се сазнало да је Карађорђе повео преговоре са Аустријом и с Француском без претходног саветовања са свима старешинама. Било је дошло дотле да су многи зажелели да Руси уђу у земљу и да њоме владају. Старешине су почеле претити једни другима, тако да је било потребно сазвати скупштину, која би их све окупила.

Скупштина се састала, 5 децембра, у Хасан Пашиној Паланци. Ту су поднете најтеже оптужбе против Младена Миловановића, Милоја Петровића и њихових присталица. Одлучено је да се кнезу Багратиону пошаље једна депутација, која ће му изразити народне жеље и за њене чланове изабрани су Милан Обреновић, Миленко Стојковић и архимандрит Никшић. Миленко се тада налазио у Поречу. Кад је видео да његови другови немају једнака пуномоћства, одбио је да иде с њима у Влашку. Друга двојица пристали су да га, по његовој жељи, замени Петар Добрњац, који се још налазио у Влашкој и утврдили су шта да траже од Багратиона, без обзира на дата им пуномоћства.

После састанка са Родофиникином они су се, 6 јануара 1810, претставили руском команданту. Известили су га да су народном одлуком Младен и Милоје искључени занавек из јавних послова, као главни кривци за несреће које су задесиле Србију и тражили су: а) најбржу војну помоћ и муницију, б) да се цар Александар, ако не могне узети Србију под своју непосредну заштиту, побрине за њену срећу приликом закључења мира с Турцима и да допусти српским депутатима да присуствују преговорима, да би могли давати потребна објашњења, в) да писма упућена страним државама у име српског народа, ако се таквих нађе, буду оглашена као

и да не постоје, пошто су Карађорђе и већина старешина прости и неписмени људи и г) да београдски град поседне један руски војни одред. Поред тога, изјавили су готовост Срба да се боре уз Русе и да се у свему владају по вољи руског цара.

Кнез Багратион је примио депутацију врло ласкаво. Обећао је да ће одмах дати муницију и улио им је наду да ће ускоро и руска војна посада стићи у Београд. Осем тога, потрудио се да развеје нерасположење против Родофиникина, уверавајући их да су сумњичења против њега могла потећи из неспоразума или из сплетака његових личних непријатеља. Прекорео их је, такође, за преговоре с Француском и Аустријом, на шта су му депутати одговорили да се слични преговори могу спречити само тако, ако убудуће буду важила једино пуномоћства, која су потписале све српске старешине и на њих ставиле своје печате.

Наскоро по одласку српске депутације кнез Багратион је предузео мере да пошаље у Србију један одред под командом генерала Исаијева, кога су Срби познавали и волели и уз кога су се раније више пута борили. У исто време, он је одлучио, свакако на захтев Миленка Стојковића и Петра Добрњца, да врати у Београд бившег руског претставника „да даје добре савете и потребну помоћ влади и српском народу“. О томе је известио Карађорђа и Савет једним дугачким и речитим писмом. Пошто је укратко изложио односе руско-српске, побројао жртве које је Русија већ поднела за Србију и поменуо Карађорђеве заслуге, он се обратио и њему и свима старешинама, свештенству и целом народу и позвао их да се придруже руској војсци која ће бити послана у Србију да ослободи православну веру, коју притискује тирански јарам и да заштите славно хришћанско име. Он их је потсетио да је куцнуо час за решење судбине Србије и изразио је наду да ће сви Срби похитати да делом докажу захвалност и сталну оданост „цару Александру узвишеном заштитнику Србије“.

Али, тада је кнез Багратион изненадно смењен са свога положаја.

Поновно заједничко ратовање руских и српских трупа против Турске

За главног команданта руске дунавске војске наменован је граф Каменски, 16 фебруара 1810, и опуномоћен да поведе преговоре о миру с Турцима. Том приликом предат му је један пројект уговора, у којем Србија није била заборављена. Цар је желео да она остане потпуно независна од Турске и да добије своју управу под заштитом Русије.

Кад је, 19 марта, стигао у Јаш, нови командант одмах је прегледао трупе и израдио нов ратни план, Одред генерала Исаијева од 7.350 људи поверен је генералу Цукато и њему је наређено да једну половину тих трупа употреби у Малој Влашкој, а да другу споји са Србима.

Ноћу, између 16 и 17 јула, Цукато је извршио прелаз преко Дунава. Ускоро је цео источни крај Србије био ослобођен, изузев Кладова и Прахова који су остали у опсади.

Али, тада им је запретила опасност с јужне стране.

Одмах по доласку руских трупа у Србију, Карађорђе и генерал Цукато утврдили су заједнички ратни план. Тада су предузете мере за одбрану западне и јужне границе. На западу, устаници су били добили наредбу да држе сва утврђена места и да се ограниче само на одбрану; на југу, имали су да се утврде код Делиграда и да опседну Соко Бању. Тим трупама командовао је Карађорђе. Он је послао и у Куршумлију извидницу, која је служила за везу са одредима који су чували границу до Приштине. Тако су се, у јулу, српске трупе налазиле на улазима у Стару Србију, Црну Гору и Босну, готове да се придруже браћи из тих крајева и да се боре заједно с њима.

Половином јула, војска Куршид паше из Ниша кренула је напред. Она је, 4 августа, напала Делиград, али је одбијена. Видећи да су Турци надмоћнији и желећи да убеди устанике да их савезници нису напустили, Карађорђе је, и покрај тога успеха, затражио

појачање од генерала Цукато. Он му је послао генерала Орурка, с једним доста јаким одредом, који је узео Соко Бању. Генерал је продужио пут ка Делиграду, где се налазио Карађорђе. Пошто су Турци већ били заобишли тај важни положај, у намери да пређу на другу обалу Мораве, он је сишао с Карађорђем у Јасику. Ту је, 7 септембра, дошло до битке. Иако су Турци били јачи, ипак су потиснути и одбачени на Мораву. Међутим, Куршид паша је, пошто је прибавио своје трупе и добио појачања, пошао на Варварин. Ту је поново потучен, 8 септембра, и принуђен да се повуче ка Морави.

Присуство руске војске у Србији подигло је било храброст Срба и заплашило Турке. Наскоро после битке код Варварина, Прахово и Брегово пали су у руке Србима. Једино је граница према Босни била у опасности. Трупе босанског паше биле су прешле Дрину и опселе Лозницу. Српска посада, притешњена, затражила је помоћ од Карађорђа и он је одмах тамо отишао. Очајна битка између Срба и Турака отпочела је 17 октобра и трајала је два дана. Турци су, на крају, одбијени. Сутрадан су се повукли преко реке и предложили су примирје, нудећи Дрину за граничну линију.

Тако је Србија, крајем октобра 1810, била очишћена од Турака. У новембру, генерал Зас, који је по смрти генерала Цуката, постављен на његово место, оставио је гарнизоне у Неготину и у Кладову и повукао остатке руских трупа у Малу Влашку на зимовник.

Бављење руских трупа у Србији, за време од четири месеца, и успеси које су постигле заједно са српским трупама, оставили су дубок утисак у земљи. Странка „русфила“ добила је нових присталица. Њој су, у септембру, припадале све главне старешине, изузев Младена Миловановића и Карађорђа, уколико је он био под његовим утицајем. Да би вожда убудуће ослободили од утицаја његових личних пријатеља и да би спречили самовољне поступке, као што су били преговори с Француском и са Аустријом, русофили су зажелели да Русија остави у Србији један одред своје војске и да се коман-

данту стави у дужност и то да помогне Србе да земљи даду добру и сталну управу. Крајем септембра и почетком октобра Карађорђе је сазвао скупштину, која је тај предлог прихватила. Једна депутација у коју су ушле војводе Миленко Стојковић, Милан Обреновић и Доситије Обрадовић, отишла је графу Каменском, да му изложи народне жеље и да изради да их он усвоји.

За време отсутствия тих депутата, Младен Миловановић није остао скрштених руку. Видећи како утицај његових противника расте, а бојећи се да ускоро не буде искључен из народних послова, он је почео доказивати Карађорђу да ће управа, какву русофили желе дати земљи, окрњити његову власт врховног војда. Саветовао му је да сам уреди владу, не чекајући на повратак депутата, ни на заповести графа Каменског. Предложио му је да укине Савет и да га замени владом и Великим судом, да у њега уведе све војводе, који су познати као шефови русофилске странке и који су стога сматрани, у неку руку, као његови противници, а да на њихова места постави своје присталице, како би власт врховног војда била утврђена и повећана. Затим се сам понудио за министра војног, да би све војне ствари могле бити у рукама врховног војда. Овај план допао се Карађорђу и Младену није требало много труда да га за њ задобије.

Како је било у обичају да се старешине, почетком сваке године, састају ради договора о земаљским потребама, Карађорђе их је позвао да првих дана јануара 1811 дођу у Београд. Сазнавши за Младенов и Карађорђев план, многе виђене старешине нису дошле на састанак. Миленко Стојковић је још био у Букурешту, где је његов друг, Милан Обреновић, тада умро. Јаков Ненадовић се извинио. Петар Добрињац је одговорио да се руска војна посада, одређена за Београд, спрема да пређе Дунав и да је он мора сачекати, примити и допратити. Додао је да ће се српски депутати ускоро вратити и да ће он с њима доћи у Београд, где ће, по саслушању њихових извештаја, моћи да се приступи већању. И поред тога, састанак је одржан у Београду

20, 22 и 23 јануара. Убеђени да већина старешина неће примити њихов предлог, Карађорђе и Младен су употребили претње и натерали су их да потпишу чисту хартију и да испод потписа ставе своје печате. Овако припремљена промена обнародована је као да је од стране скупштине усвојена и влада је састављена. Војводе, које су уживале највећи углед и које су биле најватреније присталице Русије, постављене су за министре, иако им на то није тражен пристанак, нити су биле присутне на скупштини, а на њихова места су одређене мање достојне и мање способне старешине. Јаков Ненадовић постављен је за министра унутрашњих дела, Миленко Стојковић за министра иностраних дела, а Петар Добрињац за министра правде, али је, с друге стране, Младен Миловановић постављен за министра војног.

Тај државни удар узбунио је вође русофилске странке. Њих је нарочито љутило наименовање Младена Миловановића, који се дотле показао неспособан у војним стварима и који је био сумњива карактера. Међу старешинама који су присуствовали скупштини, најнезадовољнији су били Лука Лазаревић, Милош Обреновић и Вујица Вуличевић. Они нису смели јавно показати своја осећања, али су одмах уверили своје другове Миленка Стојковића и Петра Добрињаца да се слажу с њима.

Наскоро затим руска војна посада, којој је био на челу пуковник Бала, стигла је у Београд, а с њом су дошли и Миленко Стојковић и Петар Добрињац. Обојица су одбили министарске положаје који су им били одређени. Карађорђе им је тада саопштио да су кажњени прогонством из Србије. Кад се у њиховим нахијама, у којима су били веома омиљени, сазнало шта се догодило, сељаци су се побунили и многи су пошлци у Београд да протестују. Али, Карађорђе је лично отишао у тај крај и успео је да умири духове. Од незадовољних старешина, једни су, из страха да не дође до грађанског рата, примили понуђене положаје, а други су ћугали. Милош Обреновић, чија је је опозиција била отворена, пао је у немилост и добио је само један део војводства свога брата Милана.

Пораз Турака и преговори о миру

Услед болести графа Каменског, за главног команданта постављен је генерал Голенишчев—Кутузов. Чим је примио дужност, он је, иако је имао мало војске, одлучио да предузме снажан напад, сматрајући да само једна одлучна битка може натерати Турке да потпишу мир, који би Руси могли примити.

Његов ратни план био је готов још у априлу 1811. Приликом израде тога плана генерал Кутузов није заборавио на Србе. Настао је одмах да, пре свега, измири старешине и затражио је од Карађорђа да поправи ствар војводе Миленка Стојковића и Петра Добриња, додајући да су они довољно показали своју оданост према отаџбини и према Русији и да су били само жртве лажних извештаја. Наредио је да се пошаље Србима 200.000 метака и предузео је мере да их обезбеди од глади. Пошто је аустриска влада била забранила извоз намирница, он је тајно закључио погодбу с једним трговцем из Темишвара, да снабдева српску војску. Почетком маја послао је у Србију одред генерала Орурка. Затим је наредио да се Србима пошаље још шест топова, неколико тоџија, велика количина барута и олова и 4.000 дуката и тражио је од руске владе нов кредит од 10.000 дуката за српске устанике.

Задовољни држањем новог руског команданта, Срби су предузели мере да заједно с Русима осигурају одбрану својих граница. Али Турци, који су били исувише заузети на Дунаву, нису ништа предузимали против Срба. Обавештен, без сумње, о слабости трупа којима је располагао његов противник, велики везир је одлучио да предузме напад и спремио се да, у септембру, пређе Дунав код Рушчука. Захваљујући својим везама с Мула пашом из Видина, генерал Кутузов је, још у јуну, сазнао за тај план. Предузео је потребне мере обзривости, утврдио најважнија места и затим се, пошто се са успехом бранио, повукао испред Турака и привукао их на леву обалу Дунава.

Велики везир је прешао реку, с половином своје војске. Брзо и одлучно, генерал Кутузов је пребацио на десну обалу један јак руски одред, који је успео да пресече везе великог везира са осталим његовим трупама на тој страни. Тиме су Руси успели да опколе све Турке који су прешли на леву обалу реке (36.000 људи), међу којима је био и сам велики везир. У тако опасном положају велики везир је био принуђен да затражи обуставу борбе. Из жеље да му одмах изнуде главне услове уговора, који је требало закључити, генерал Кутузов му је одговорио да рат не може прекидати, док не сазна услове, под којима је Турска расположена да закључи мир.

Међутим, велики везир је, и не чекајући на његов одговор, успео да те ноћи, на чамцу, пребегне на десну обалу Дунава и да се склони у Рушчук. Како Турска тада није имала више војске, он је морао пристати на преговоре о миру.

Држање Француске и Аустрије

У времену кад су Турска и Русија имале да почну преговоре за закључење преговора о миру, политичка ситуација у Европи није била повољна за Русију, па ни за њену савезницу, Србију, чија је судбина потпуно зависила од успеха тих преговора.

Ерфуртском конвенцијом Наполеон је пристао да Русија задржи Влашку и Молдавију, које је већ била заузела. Али, он је у њу, у исто време, унео одредбу о целокупности свих осталих турских поседа и био је решен да све жртвује, само да спречи Русе да не пређу Дунав и да се не настане на десној обали те реке. Тако је било и расположење Аустрије. Она се, 1805, придружила Русији да се бори против Француске, али кад је видела да су се руске трупе настаниле у Влашкој и у Молдавији и да се Срби, који су постали њихови савезници, боре с њима против Турске, она се осетила неугодно на својој јужној и источној граници и почела је да се прибојава од руских сплетака. Наскоро затим завадила се са својом старом савезницом, кад је ова,

после уговора Тилзитског и Ерфуртског, јавно показала намеру да остане у Влашкој и у Молдавији, т. ј. да се увећа на рачун Турске, без икаква учашћа Аустрије. Осем тога, њу је удаја аустријске принцезе, Марије Лујзе, за Наполеона приближила Француској, а оставила Русију усамљену.

Ова промена у општој политици изазвала је најлепше снове код аустријских родољуба и политичара о будућности њихове земље и о њеном утицају на дунавску област. У то доба, генерал Радечки је упутио један извештај графу Метерниху, у коме су претстављене — као природне границе Аустрије — Јадранско и Црно море. „Дунав — стајало је у њему — од утока Ина до свога ушћа претставља велику артерију и базу Аустрије“. Аустријанци су нарочито желели да на место руског утврде свој утицај у Србији. Зато је аустријска влада чекала само пристанак Наполеона. Она га је ускоро и добила и то у тренутку када су је руски успеси против Турака све више узнемиравали. Тај пристанак добио је кнез Метерних, у јулу 1810, за време свог бављења у Паризу. „Ја нећу трпети — рекао му је он — ни узимање утврђених места на десној обали Дунава, ни заштиту над Србима. Србија вам мора припасти једног дана; али ја не сматрам да је у мом интересу да изазивам пропаст турске царевине; њено рушење није ни у вашем интересу. Ако хоћете да поседнете Београд, ја се томе нећу противити; нека Турска закључи мир са Србима и нека им постави кнеза њихове народности; ја се нећу противити да тај кнез буде под вашом заштитом, али не могу пристати на једног господара под гаранцијом и заштитом Русије, нити и на најмању отимачину те силе на десној обали Дунава... Ако она буде хтела да узме ма и једно утврђено место, ја ћу то сматрати као освојење Цариграда“.

— Што се тиче Београда — одговорио је аустријски министар — то би место било од огромне користи по Аустрију; али досад су нас два разлога задржала од сваке активне политике у Србији, први је да не убрзаво пропаст Турске, а други, да не изазовемо заплете с

Француском, коју нисмо могли сматрати за мирна посматрача сличних покушаја. Пошто овај други обзир више не постоји, имамо да се забавимо само првим.

— Треба да се потрудите — прекинуо га је цар — да преваром заузмете тај град или да удесите да вам га сами Срби предаду. Почните тиме што ћете га узети на чување, а кад једанпут будете у њему, неће вас отуда истерати. Док Србија буде под вашом заштитом, то ће бити само корисно, а кад она постане ваша, ви ћете ми довести једнога дана Србе, да се боре против мене; треба дакле одложити њено освојење до времена кад будемо принуђени да предузмемо опште мере против Турске, мере које, по мом мишљењу, нису у овом тренутку ни у вашем ни у мом интересу.

Приликом једног каснијег пријема, Метерних је поменуо могућност да ће „Турци, принуђени на мир, можда тада или доцније, пристати на независност Србије, под руском заштитом“. „Ја не бих признао такву одредбу — одговорио је Наполеон. Уредите ствари Србије, ставите ту земљу под ваш непосредни утицај и ја ћу вас подржавати“.

Саопштавајући те појединости своје владаоцу, граф Метерних је био мишљења да аустријска влада треба да се умеша у српске ствари само као посредник, пошто та улога може довести Аустрију до поседа Београда. „Ми бисмо могли — додао је он — образложити турској влади заузеће тога града као жељу да што јаче утврдимо наш утицај на преговоре са Србима, осигуравајући себи користи против Русије. У сваком случају, Београд треба да буде у нашим рукама само као један депо. У току преговора чињенице ће одредити шта треба даље радити. Ма какав био резултат преговора, потребно је да наш утицај у Србији буде осигуран самим нашим мешањем; ми ту важну покрајину треба да сматрамо као да је наша, па ма шта се догодило... Потребно је одмах послати једног гласника у Цариград, а тако исто и једног преговарача на српску границу“.

Мишљење графа Метерниха наишло је на одлучну опозицију код кнеза Метерниха, његовог оца. Он је,

напротив, мислио да треба штедети осетљивост Турске и Русије и чекати да се види какав ће обрт наступити у војним операцијама на Дунаву. Што се тиче Београда, држао је да га треба заузети само у случају, ако Руси покажу намеру да му се приближе. Већања о томе да ли треба заузети Београд, трајала су у Бечу кроз читав месец август. Аустријанци су налазили да је предузеће лако, али се нису могли решити да га изврше. Та неодлучност потицала је из две побуде. Они нису хтели ставити на коцку поверење Турске, а операције на Дунаву нису текле повољно по Русе и они су постали мање опасни у погледу Београда. Осем тога, Наполеон је ставио до знања руској влади да ће свако мешање у српске ствари, а нарочито утврђивање Руса на десној обали Дунава, узети као повреду ранијих уговора и да се онда неће више сматрати везан њима.

Тако су, тек крајем августа, донесене извесне одлуке. Решено је да се оснује аустријски конзулат у Београду и послана су опширна упутства маршалу Симбшену. Наредило му је да одмах удеси један тајни састанак с Карађорђем или с неколико српских старешина који су наклоњени Аустрији. „Ви ћете их упознати, с потребном обазривошћу, — речено му је — да наш двор непрестано ради за мир, који се толико жели у Србији, под условима које обе стране могу примити, и да је не само готов да на томе ради и убудуће, него и да гарантује оно што буде уговорено. Али, потребно је да им јасно објасните да је први услов за све то да рат одмах прекину и да своје трупе одвоје од руских трупа. Потребно је да их том приликом потсетите и на то колико су руска обећања варљива, пошто до сада никад нису била искрена, а убудуће ће моћи бити још мање. Ви ћете им објаснити колико њихови добро схваћени интереси захтевају, сад више него икад, да прибегну заштити нашега двора и да не слушају дошаптавања која им долазе ма с које стране“.

Чим је примио та упутства, маршал Симбшен је понова ступио у преписку с Карађорђем. Он му је, у току неколико дана, написао три писма, којима га је

известно о наименовању аустријског конзула у Београду и тражио му је један тајни састанак у Земуну. Али те жеље аустријског маршала саопштене су у незгодном тренутку. Срби су тада победоносно одбијали Турке, уз помоћ руских трупа (битке код Јасике и код Варварина). Из страха да не увреди Русе, Карађорђе је, преко свога секретара, изјавио маршалу да Срби не могу примити аустријског конзула, да им тај конзул неће бити ни од какве користи и да им Аустрија може помоћи само тако, ако им пошаље војнике да одбију Турке од њихових граница. Тај неуспех донео је Симбшену смену с важног места, које је дотле заузимао.

Чим је ступио на дужност генерал Хилер, нови командант границе, похитао је да обнови преговоре с Карађорђем. Он је имао још мање успеха од његова претходника. Ради састанка с Карађорђем, дошао је у Земун и ту га је три дана узалуд чекао. Карађорђе га је известио да није могао доћи због болести, али му је отворено признао да не би дошао, нити би почињао какве преговоре и да је био здрав, из разлога што је српски народ примио заштиту Русије.

Кораци које је аустријска влада, у исто доба, предузела у Цариграду нису, такође, успели. Крајем септембра, аустријски посланик понудио је турској влади посредовање свога двора за умирење устаника. Тражио је за Србију неколико повластица, сличних повластицама које су имале Влашка и Молдавија и то под гаранцијом Аустрије.

Али, турски министри нису примили ту понуду. Изјавили су да неће допустити Аустрији да игра у Србији улогу, коју је Русија играла у Влашкој и у Молдавији.

Тако Аустрија није постигла успех ни код Срба, ни код турске владе.

Међутим, Русија се трудила да придобије Аустрију, јер су њени интереси захтевали да Аустрија не закључи савез с Француском и да тако не повећа изванредну војну снагу којом је Наполеон већ располагао. После више бесплодних покушаја у том смислу, цар Алек-

сандар је учинио, почетком 1811, нови и последњи напор да придобије Аустрију за један руско-аустријски савез или да бар осигура њену неутралност, у случају рата с Француском. Он је, 8 фебруара, писао цару Францу и понудио му је да Аустрији присаједини Влашку, Молдавију до Серета, па и саму Србију. Али он ту понуду није примио. Русија је тако добила прилику да се увери да Аустрија тежи савезу с Француском и да ће се оне обадве борити против њених планова о турској царевини.

Што се тиче Турака, они су осетили да ниједна сила неће пристати да остави Русима Дунав као границу, нити јој допустити да у Србији утврди једну такву управу, која би одржала њен потпун утицај у тој покрајини па, према томе, ни на десној обали Дунава. Убеђени да ће мир између Русије и Француске бити ускоро нарушен, Турци су почели гајити наду да ће повратити Влашку и Молдавију.

Тако се Руси, и поред пораза војске великог везира, нису могли надати да ће Турци примити њихове услове за мир. Могло се, напротив, очекивати да ће Турци учинити све што је могуће да отегну преговоре и да ништа не закључе, пре прекида односа између Француске и Русије, рачунајући да ће тада Русија бити принуђена да смањи своје захтеве и да потпише уговор, који неће бити тако штетан по Турску. Српско питање било је, дакле, унапред осуђено да, ни приликом преговора које је требало отпочети, не буде повољно решено.

Закључење Букурешког уговора

Турски пуномоћници стигли су, 25 октобра, у Бурђево, које је било одређено за преговоре. Предали су генералу Кутузову једно писмо великог везира, којим је изјавио готовост да Русији уступи Бесарабију и Молдавију.

Турски су пуномоћници дотакли и српско питање у самом почетку преговора. То је за њих била најтугављивија тачка. Руси су тражили унутарњу самоуправу

ВАСА ЧАРАПИЋ

за Србију. Из бојазни да је потпуно не изгубе, ако буду одбили руски предлог, Турци су се задовољили тиме да понова добију бар Београд, који им је давао могућности да држе целу Србију у власти. Они су, дакле, изјавили да тај град не могу оставити у рукама Срба, стога што је то „кључ положаја Турске на Дунаву“, а затим и из разлога што, у случају ако он остане у рукама Срба, нису сигурни да га „ти мужици (!) и те пијанице (!) не би ускоро продали за 1.000 дуката“.

Страшило Аустрије, које су Турци тако вешто изазвали, произвело је свој утицај. Генерал Кутузов је знао да Влашка неће припасти Русији. Услед тога, побојао се да Срби, одвојени и удаљени од Русије, не падну под утицај Аустрије или да, „било из неумешности било из интереса“, не пуне аустријске трупе у Београд, чим односи између Аустрије и Турске буду охладнели и стога је одлучио да од Београда не прави питање.

За то време већало се о важним стварима у Цариграду. Питање је било да ли треба закључити уговор о миру с Русијом. Диван је нашао да су услови, које су руски пуномоћници предложили, нарочито они који су се тицали Србије и уступања територије, не само штетни, него и да понижавају Турску. И покрај тога, он се, после дуге расправе, одлучио за мир, само под пристојним условима. Узалуд је француски претставник у Цариграду чинио кораке код турске владе да ту одлуку промени; узалуд је радио на томе да она мир не закључује, него да с преговорима одуговлачи, како би добила времена да се споразуме с Наполеоном, Турска влада је одолела свима тим претставкама и велики везир је, 27 новембра, известио генерала Кутузова да су потребна пуномоћства за преговоре о миру послата турским пуномоћницима.

Међутим, хладноћа је била завладала и потребно је било сместити трупе у зимовнике. Турска војска је била још опкољена код Рушчука. Њен логор претстављао је жалостан призор. Од 36.000 људи остало је било још у животу једва 12.000. Они нису имали ни хране

ни муниције. Од 8.000 коња одржано је свега 50; остале су били појели војници. Да се не би узалуд пролевала крв, генерал Кутузов их није хтео догле заробљавати, али даље их није било могућно оставити у томе положају. Због тога је предложио великом везиру да му те трупе уступи на чување и он је на то пристао. О томе је, 7 децембра, потписан нарочити споразум. Три хиљаде рањеника и болесника пренето је на десну обалу Дунава и предато турским властима. Остали су разоружани и распоређени по зимовницима у Влашкој. У исто време, одлучено је да се преговори наставе у Букурешту.

Пуномоћници су одржали нову седницу 12 јануара 1812. Први руски пуномоћник изјавио је да цар Александар, поред осталог, тражи да један члан уговора о миру обезбеди Србима „миран живот под гаранцијом Русије“. Други турски пуномоћник, Галиб ефендија одговорио је. „Што се тиче Срба — рекао је — пошто је тај народ поданик и потпуно зависан од турске владе и пошто никад није имао везе са другим силама, турска влада би била у праву да сама расправља размирице које има с њиме, али да би дала доказа и у томе, да жели мир и пошто су Срби били заједно с Русима у садашњем рату, турска влада пристаје да обећа Русији сигурност и мир тога народа“. То је било све. Што се тиче других руских услова, он их је одбио.

Иако је Турска желела мир с Русијом, она није хтела попустити. Њу су подржавали претставници Француске и Аустрије у Цариграду, који су јој саветовали да никако не закључује мир, пошто се Русија налазила у очи рата с Француском.

И одиста, Русија се тада налазила у тешком положају. Наполеон је, 24 марта, већ био закључио с Пруском уговор о заједничком ратовању против Русије, а 16 марта и уговор са Аустријом, у који је била стављена чак и једна одредба о целокупности турских поседа. Русија је морала умерити своје захтеве и закључити мир с Турском што брже, како би могла прикупити све своје трупе и одупрети се навали непријатељске

војске. Тако су преговори између руских и турских пуномоћника продужени до 1 маја.

На новој седници први руски пуномоћник поставио је четири захтева, као основицу за мир. Између осталог тражио је да се Србима обезбеди миран живот и право да уреде и врше сами грађанску унутарњу управу своје земље, без икакве повреде и оштете суверених права султанових. Турски делегати су одбили и те захтеве. Преговори су продужени и тек је, 17 маја, постигнут споразум. Одмах су написани чланови уговора и коначан текст његов потписан је 28 маја.

Букурешким уговором Русија је добила земље до Прута, Дунава и Црнога Мора. У Азији остала је граница од пре рата, али је уговорено да морска обала, која се налази на 2 часа од десне обале Фаза и на 4 часа од Анкаре, где нема ни утврђења ни ошанченог логора, буде уступљена царском руском двору на употребу, за осигурање и олакшање преноса ратне муниције. Напослетку, читав осми члан посвећен је био Србији. Њиме је, пре свега, дат потпун опроштај Србима. Турској су враћени сви градови и друга утврђена места у Србији и одобрено јој да их снабде артилеријом и бојном муницијом и да у њих смести војне посаде. Што се тиче утврђења, која нису постојала пре устанка, за њих је наређено да буду порушена. У накнаду за то, турска влада је обећала Србима да ће им, на њихову молбу, дати исте повластице које су уживали њени поданици на Архипелашким острвима и у другим крајевима њених држава; да ће им оставити унутрашњу управу; да ће примати непосредно из њихових руку новац од умерених пореза, предузимајући потребне мере за то у договору са српским народом.

То су били добици које је Србима донела њихова осмогодишња борба за ослобођење.

Руски планови према Далмацији и Италији

Међутим, још у априлу, дакле раније него што су преговори с Турском били приведени крају, велико не-

спокојство овладало је било духовима у Петрограду. Вест о савезу између Француске и Аустрије против Русије била је стигла цару. Многе француске трупе упућене су биле ка руској граници, и Наполеон је имао ускоро да пође својој великој војсци која је, удружена с пруским и аустриским трупима, загрозила Русији. Опасност је била велика. Русији је било потребно да прикупи сву своју снагу против непријатеља, а мир с Турском тада још није био потписан и дунавска војска стајала је непокретна.

Руска је влада налазила да генерал Кутузов води преговоре одвећ споро и почела је помишљати на то, да га смени. Желела је да се на тој страни ради са више енергије и брзине. У царевој околини прављено је више планова. Он је усвојио један план о дипломатској и војничкој акцији. Услед промене у односима са Аустријом, требало је изменити услове мира с Турском и тражити јој друге уступке: закључење савеза за одбрану и напад и побуну балканских Словена, да би могао бити извршен напад против десног крила француских посела у Далмацији и у Италији. Уочи свога одласка војсци цар Александар је, на опште изненађење, поверио извршење тога чудног плана адмиралу Чичагову, пређашњем министру морнарице и сменио је генерала Кутузова.

Чичагов је стигао у Букурешт 18 маја. Како су претходни чланови уговора о миру већ били готови за потпис, он је могао остати само сведок тога догађаја. Примио је дужност још 24 маја, али је генерал Кутузов остао у Букурешту до коначног састава и потписа уговора. Чим је то свршено, уговор је одмах послат на потврду у Петроград и у Цариград.

Иако је оставио генералу Кутузову да потпише уговор о миру, адмирал Чичагов је покушао код турских пуномоћника да измени услове тога уговора. Они на то нису хтели пристати и одбили су одмах мисао о савезу, који је био тако у вољи цару Александру. Чичагов се тада обратио енглеском посланику у Цариграду и замолио га је да се он заузме за закључење савеза између Русије и Турске и да руским трупима изради право да,

за време рата између Русије и Француске, могу прећи преко Србије и других турских покрајина до Јадранског мора.

Осем тога, он се занимао и питањем о устанку балканских Словена. Главна улога требало је да буде поверена српској војсци, која је ратовала осам година и која је била привикла на руску тактику. Он је, још 25 јуна, одлучио да пошаље Карађорђу генерала Орурка који се раније, заједно са Србима, храбро борио против Турака. Наредио му је да изјави да долази ради обезбеђења Србије од турске најезде, да ће, ради тога, јакe руске трупе доћи у помоћ Србима и да ће он заузети све стратешке тачке, које могу заштитити земљу од непријатеља. Ставио му је у задатак да спреми редовну војску у Србији и да се потанко обавести о расположењу владе и народа према Русији, о средствима за исхрану којима располаже Србија, о броју трупа које може дати, било за одбрану изнутра, било за операције споља, о средствима нишког града за одбрану и о француској војсци која је, по пронесеним гласовима, већ била ушла у Босну. Осем тога, препоручио му је да заповеди трупима које би биле спремне за полазак, да уђу у Србију и да је заузму што је могућно брже. Напослетку, наредио му је да француске трупе, чим их буде срео сматра за непријатеље Русије, а да се са Аустријанцима не туче, док му они сами не буду дали повода.

Међутим, цар Александар је потврдио уговор, 23 јуна, истог дана када је Наполеон са својом војском прешао Њемен и ступио на руско земљиште.

Али, султанова потврда још није била стигла. Њему је требало две недеље да уговор проучи и да се реши. То закашњење изазвали су претставници Француске и Аустрије, који су радили да осујете мир између Русије и Турске. Султан је најпре одбио да потпише уговор, али је народ, уморан, желео да се рату учини крај, ма и по цену неких жртава. Под утицајем великог везира и министара султан је, и поред свих Наполеонових обећања, одлучио да попусти. Ставио је само извесна ограничења, изјављујући да су народни, политички и верски

интереси Турака повређени чланом о насељењу Руса на једном делу азиског приморја и чланом који се тиче Срба. Према томе, он је одбацио први члан, а у почетку је „правио тешкоће“ и за други, у погледу унутрашње управе и утврђења данка, али је на крају за Србе попустио.

Султанова потврда Букурешког уговора достављена је адмиралу Чичагову тек 25 јуна. Адмирал је био врло изненађен, кад је видео у којој је мери султан одобрио уговор. Пошто је одређени рок за потврду био истекао, он није био у могућности да пристане на те измене. Видећи, да је чл. VIII уговора, који се тиче Срба, стављен у акт потврде онакав какав је био у уговору, без предложеног ограничења, он је затражио објашњење од турског пуномоћника. Галиб Ефендија му је објаснио да је „турска влада желела да у том члану изостави само параграф о утврђењу српских дажбина“ и пристао је, после објашњења, да тај члан остане, без измене. Што се тиче члана о азиском приморју који султан није хтео потврдити, Чичагов се одлучио да га пошаље цару на оцену.

Међутим, војнички планови новог команданта руске дунавске војске тако су се развијали, да су почели узимати фантастичне размере.

Сазнавши од енглеског посланика у Цариграду да је мисао о савезу између Русије и Турске тако мало пријатна Турцима, да им о њој не може говорити и да они чекају да виде како ће се развити започети рат између Француске и Русије, адмирал је мислио да треба радити брзо да би турску владу натерао да напусти став посматрача. Он је цару развио план свога војног похода на Јадранско море, који је требало предузети, с пристанком или без пристанка Турске, и мере, које је требало предузети у случају, ако се Турци одлуче да поново предузму рат против Руса. Напоследку, смислио је, после три дана, план једнога похода против самог Цариграда и тражио је за њ царско одобрење!

Својим необичним схватањима, непознавањем уређења и вођења сувоземне војске, његовим плановима

војних похода — за које није било ништа припремљено и у којима је требало ићи на срећу — адмирал је постао предмет за потсмех код својих официра.

У тренутку, када се руска војска налазила у потпуном повлачењу, и када је Наполеон већ био на путу за Смоленск, руски цар је примио султанову потврду Букурешког уговора. Иако та потврда није била потпуна, она је изазвала опште задовољство, јер је ослобођавала целу дунавску војску, прекаљену у шестогодишњем рату и допуштала је Русима да је пошљу у помоћ својим трупама које су се повлачиле испред Француза.

Објављујући у Москви закључење мира с Турцима (30 јула), цар Александар је наредио да га назову „Божјим Миром“. Истога дана издао је заповест адмиралу Чичагову да са свом руском војском крене из Влашке и Молдавије и да што пре стигне на Дњестар.

Неискрено држање адмирала Чичагова према Србима

За време преговора у Ђурђеву Срби су, рачунајући на повољан исход преговора, сматрали за потребно да пошаљу нарочиту депутацију цару Александру, да му захвали за све дотадање услуге и да га замоли да, приликом закључења мира, не заборави обећања која је дао српском народу. Депутати Јаков Ненадовић, министар унутрашњих дела, Сима Марковић, министар финансија и Михаило Грујовић, секретар Савета, пошли су из Београда 19 децембра.

У Петрограду су одлично дочекани. Тамо су остали о владином трошку. Цар их је примир и обећао им је да неће изгубити из вида срећу српског народа и дао им је ордене. Они су се вратили преко Влашке и стигли су у Букурешт, у мају 1812 г., баш у тренутку кад је уговор закључен, али им нико ништа није саопштио о резултату дотадањих преговора с Турцима, ни о ономе шта је с њима уговорено за Србе.

У Србији се, такође, није ништа више знало. Поврх тога руски пуковник, Полијев, дошао је у Београд у јуну, са задатком да припреми чувени поход у Далмацију, који је смислио адмирал Чичагов. Он је имао да се споразуме с Карађорђем о броју војника које ће дати Србија и о начину на који ће они бити распоређени. Срби су приредили топал дочек руском официру и њихове су трупе почеле да се вежбају и да се спремају, очекујући тренутак да с руским трупама заузму Босну и да пођу у Далмацију.

Међутим, турска је влада, још у јуну, известила нишког пашу и босанског везира о закључењу уговора и наредила им да ништа не предузимају против Срба.

Почетком јула, Куршид паша, из Ниша, известио је о томе Карађорђа и понудио му своје услуге за будуће преговоре с турском владом. У исто време, ту је новост босански везир саопштио и командантима српске границе на Дрини. Пошто никакве вести није примио од Руса, Карађорђе је Куршидово писмо саопштио Савету и питао је руског претставника у Београду, Недобу и пуковника Полијева, шта да одговори. Не знајући такође ништа, они су му саветовали да не почиње никаквих преговора, док од руске владе не буде добио обавештење о положају и одобрење да може преговарати. Карађорђе је онда одговорио Куршиду да му нису потребне његове услуге и да се Русија брине о рату или о миру за Србе. Али Куршид му је, средином јула, понова писао. Тада му је, по наредби своје владе саопштио одредбе члана VIII-ог Букурешког уговора о Србима и позвао га је да Турцима преда у руке Београд и друге српске градове, с муницијом која се у њима налазила и да му пошаље људе од поверења, да с њима уреди све остало. Карађорђе, који још није био добио никаквих вести од главног команданта руске дунавске војске, затражио је понова савете од Недобе и Полијева и одбио је преговоре с Турцима.

Извештен о тим писмима, адмирал Чичагов је нашао за потребно да Србе обавести о уговору. Предосећајући недовољан утисак који ће VIII-ми члан произвести на

њих, тражио је начина да га ублажи, да би одржао њихово добро расположење према Русији, али да, ни у ком случају, не да турској влади повода да постане неспокојна.

Тај задатак поверио је руском претставнику у Београду и послао му је упутства за то. „Ја сам потпуно уверен — писао му је он — да ћете ви умети, према вашем познавању тамошњих прилика и с помоћу ваших веза, улити доста мирноће и поверења Србима да правилно оцене данашње стање ствари и да им усмено објасните све што је руски двор чинио да њихов положај привремено уреди и шта намерава предузети да им обезбеди часнији и сталан положај, чим прилике буду олакшале такве кораке“. Тим је упутствима приложио и препис VIII-ог члана уговора, али са изричном наредбом да га српском Савету „саопшти само у изводу, пошто буде пажљиво изменио све оно што је у том члану претерано (!), т. ј. изразе који су употребљавани само да се одржи источњачки стил“.

Знајући, да ће повратак турских трупа у српске градове обесхрабрити Србе, он му је јавио да се „та мера, иако је уговорена, не мора извршити“. Додао је да се — „докле год Французи, непријатељи Русије, буду грозили турским земљама, — не може оставити слабости турске владе брига да брани српске градове“. Затим га је известио да је Русија предложила Турској савез за одбрану и за напад, чији је главни услов да се хришћани турске царевине могу дићи на оружје и скупити се под „славне заставе руске“. „Ако турска влада — завршио је он — буде пристала на савез под тим условима, Срби ће имати право да остану наоружани и да се придруже Русима, ради заштите своје отаџбине или да, у противном случају, иду тамо где их цар Александар буде позвао“.

Адмирал Чичагов је желео да Недоба саопшти та обавештења, не свима Србима, него само најразборитијим вођама, онима који би могли утицати на своје сународнике тиме, што би им „улили спасоносно уверење да је једна од главних ствари, које је цар Александар препо-

ручио пажњи главног команданта дунавске војске, била брига о очувању Срба“. Осем тога, наредио му је да Србима саветује да у одговор на писма Куршид паше пошаљу способне људе у Цариград, који ће с турском владом уредити све што се тиче извршења одредаба уговора о Србији. „Ствар је само у томе — продужио је — да се добије времена и да се поштеде Турци. Бог, који никада не напусти ствар народа и Његово Величанство, наш узвишени господар, коме на срцу лежи српска ствар, учиниће остало“. Напоследку, препоручио му је да у свему поступа са много обазривости и нарочито да „написмено даје само оно што строго одговара одредбама уговора о миру“.

Да ли је и како је Недоба извршио те чудне наредбе адмирала Чичагова, остало је непознато.

Одмах после тога. Карађорђе је примио од адмирала једно писмо, од 26 јула, којим га је он известио да је мир између Русије и Турске закључен, али да о Србији није ништа уговорено! Он је саветовао Србима да ступе у преговоре с турском владом, ради уређења њиховога положаја и уверавао га је да се судбина Србије налази у рукама руског претставника у Цариграду.

Те су вести произвеле страхан утисак на Србе. Карађорђе је одмах сазвао главне старешине у Тополу, да се с њима договори о томе шта да се ради. Сви су били мишљења да је, после рата и мржње коју је он изазвао, опасно и немогућно преговарати насамо с Турцима, примити њихове војне посаде у градове, предати им муницију и да Србима није више могућно живети с њима. Али, били су готови да признаду врховну власт султанову и да му плаћају данак. Пристали су, дакле, да преговарају, да би добили времена, у нади да ће прилике допустити Русији да закључи повољнији мир и решили су да предузму све потребне мере за одбрану српских граница. Предвиђајући да Турци неће пристати на преговоре, пре него што, претходно, буду ушли у градове, одлучили су да затраже од адмирала Чичагова да остави у Србији, до краја преговора, руске трупе које су се ту већ налазиле под командом генерала

Орурка и да турској влади јамчи да ће Срби чувати мир, ако с њима споразум буде постигнут. Јаков Ненадовић, министар унутрашњих послова, одређен је да те одлуке однесе адмиралу Чичагову.

Међутим, Недоба и пуковник Бала, командант руских одреда у Београду и у Шапцу, примили су, одмах затим, од Чичагова наредбу да с руским трупама напусте Србију и да се придруже дунавској војсци. Та је вест изазвала у Србији право запрепашћење. У борби против Турака, која им је претстојала, Срби су полагали једину наду на те руске трупе, које су међу њима провеле већ више од две године. Карађорђе је одмах упутио једно писмо адмиралу Чичагову, пожалио му се на те наредбе, изјавио му да је народ у страху и да очајава за судбину Србије. У исто време препоручио му је депутата Јакова Ненадовића и молио га да изиђе на сусрет молбама које ће му он поднети. Решен да почне преговоре с Турцима, он је молио адмирала да му одреди једног чиновника који ће српске депутате пратити на путу. После неколико дана Карађорђе је добио вест да је један нарочити изасланик главног команданта руске дунавске војске већ послан у Србију.

Изасланство графа Ивелића у Србију

Предосећајући болан утисак који ће одлазак руске војске из Влашке и Молдавије, а нарочито повлачење руских одреда из Србије учинити на старешине и народ српски, адмирал Чичагов је нашао за потребно да их охрабри. За извршење тога задатка изабрао је једног Србина, родом из Боке Которске, рускога генерала графа Ивелића, који је већ више пута слат у Црну Гору. Он му је, 26 јуна, наредио да објасни Карађорђу положај у коме се налази Русија, да га извести да су француске трупе подрле на руско земљиште и да је цар, пошто је руској отаџбини потребна сва њена војска, био принуђен да изврши одредбе Букурешког уговора и да повуче руске трупе из Влашке, Молдавије и Србије. У исто време, препоручио му је да Србе увери да је одлазак руских

гарнизона само привремен и да ће Русија, чим своје непријатеље буде одбила, решити судбину Србије. Предајући му препис VIII члана Букурешког уговора, наредио му је да га саопшти Србима и да им докаже потребу да остану на миру с Турцима, да пристану на извршење уговора, али тако да очувају снагу и сва средства, с којима ће моћи ослободити Србију од турског јарма, кад то прилике буду допустиле. Препоручио му је, даље, да Србима саветује преговоре с Турцима о унутарњем уређењу Србије, али тако да турске трупе не уђу у градове, пре но што се народни депутати буду договорили с турском владом о начину на који ће ти градови бити предани Турцима. Напоследку, наредио му је да Србима саветује да не ступају ни у какве везе с Французима и да их увери о заштити цара Александра, чије ће последице осетити првом повољном приликом.

Изасланик адмирала Чичагова стигао је у Србију почетком августа. Скупштина старешина сазвана је за Велику Госпојину (27 августа) у манастиру Враћевшници, у којем су тада чуване мошти Св. Стефана првовенчаног краља.

По доласку генерала Ивелића у Србију, руске трупе су почеле своје припреме за повратак. Кренуле су из Београда око 10 августа. Њихов одлазак претстављао је дирљиву слику. Биле су пострзјене на главном варошком тргу, пред крстом Св. Андреје. Ту је један свештеник одржао службу за њихово срећно путовање. Тада је музика засвирала, добоши су залупали и трупе су кренуле, а сакупљени Београђани пратили су их, са сузама у очима, указујући им знаке братске љубави. Срби су им уз пут давали кола, хране и вина. „То није било војничко маршовање, него право путовање из уживања“.

Убрзо затим српски депутати, одређени за преговоре с Турцима, кренули су за Цариград.

Велика скупштина старешина одржана је, 27 августа, у Враћевшници. Изасланик адмирала Чичагова прочитао им је члан VIII-ми Букурешког уговора, об-

јаснио им је због чега је његова влада морала закључити такав уговор и повући своје трупе из Србије; затим се заклео, у име цара, да Руси неће никад заборавити Србе и тражио је од скупштине да положи заклетву на верност Русији. Сутрадан, Карађорђе и сакупљене старешине заклекли су се на вечиту верност Русији и предали су графу Ивелићу адресу за цара Александра, с потписима свих присутних старешина. „Србија и српски народ — стајало је у њој — сећајући се свих услуга које им је Русија указала, обећавају и обавезују се да ће увек и у будуће остати верни и одани својој сестри по вери и по раси“. Граф Ивелић је тада раздао главним старешинама ордене које је био донео — Карађорђе је добио ленту Св. Ане, а остали велики крст истог ордена — и отпутовао је за Букурешт.

Преговори између устаника и турске владе

Међутим, преговори, које је требало започети с турском владом, нису били лаки и од њих се једва могао очекивати повољан исход.

Руском посланику у Цариграду наређено је било да ради на утврђењу пријатељских односа између Русије и Турске, па чак и на склапању савеза између две царевине. Једна од првих његових брига била је да сазна намере турске владе односно извршења VIII-ог члана уговора. Али, Турци су већ били сазнали за планове адмирала Чичагова и за кораке које је предузео да придобије Србију за свој војни поход и то је много допринело да им намере руске владе постану сумњиве. И покрај тога, Италински је покушао да изврши свој задатак.

Он је већ, 20 јула, успео да се састане с Реис ефендијом. Одмах му је изјавио да је добио своја акредитивна писма и пуномоћје за склапање најтешњег пријатељства између Русије и Турске, али да је, са жаљењем, сазнао за неочекивану султанову одлуку да уговор потврди само делимично и да из њега избаци члан о границама у Азији и о Србији. Турски министар му је одговорио да и султан такође жели пријатељство с Ру-

сијом и да као доказ за то може послужити факт што је, и покрај сјајних Наполеонових предлога, више волео да се помири с Русијом и да закључи мир, али да је, чинећи то, сматрао за неопходно да чува своје националне, политичке и верске интересе, које су ти чланови уговора повредили.

На састанку који је енглески посланик, Листон, имао са истим министром, 11 јула, из жеље да му изрази бојазан да тешкоће, које турска влада ставља за потврду уговора, не помуте сам мир, турски министар је био јаснији. Одговорио је да оне долазе само из тежње да се створи трајан мир, а да захтеви Русије одају њене планове против турске царевине. Навео му је за пример руске захтеве о азијском приморју и о Србији. „Овај последњи захтев — рекао му је он — тежи правце ка независности Срба и ка стварању мноштва малих република у европским покрајинама турске царевине, и, како у њима живи знатан број хришћана исте вере с Русима, ти становници као поданици Турске, неће пропустити да се не користе примером Срба. Најпре ће тражити, као награду за своју потчињеност и верност, исте повластице које би Срби добили, место казне коју су заслужили својом буном; затим ће се потрудити да својим молбама даду више снаге, користећи се свима повољним приликама, које би се указале. Једном речју, турска влада предвиђа тешкоће које јој прете и, као свака влада, труди се да их предухитри и да их избегне“.

Знајући за неповерење турске владе према Русији, претставници Француске и Аустрије трудили су се разним средствима да га понова оживе и повећају. Француски амбасадор, генерал Андреоси који је био послат у Цариград да спречи закључење мира, стигао је тамо тек 28 јула, дакле, после не само потписа, него и после потврде уговора. И покрај тога, он се дао на посао. Поднео је турској влади једну ноту и замерио јој на брзини, с којом је примила један уговор о миру, неповољан по њу; трудио се да је раздражи против Русије, наводећи како је она у Србији одржавала дух непослушности и предложио јој је савез с Француском против Русије.

Аустриски посланик је продужио напад. Његова помисао на издајство турских пуномоћника, захватила је и кругове ван турске владе. Она је знатно појачана тиме што је велики везир, Ахмет паша, важио као пријатељ Руса и што је јавно мњење било незадовољно одредбама уговора. Та је сумња поколебала и самога султана. Велики везир је смењен (11 септембра) и на његово место доведен Куршид паша из Ниша.

Руски посланик у Цариграду налазио се тада у врло незгодном положају. У том је стигао један руски официр с писмом адмирала Чичагова, од 15 јуна, који му је јављао да ће српска депутација ускоро стићи. Известио га је да она долази „да уреди разне ствари, које се тичу унутрашње управе њихове земље“ и да су га српске старешине молиле да је руском посланству препоручи и да му нареди да је помогне у тешким и важним преговорима који су јој поверени. „Ми смо дужни да им укажемо ту помоћ и ту заштиту — писао је адмирал — јер су их они заслужили ваздашњом оданошћу Русији; они на то имају још веће право сада, стога што су мудро оценили неодољиве прилике, које су нас приморале да их вратимо под турску власт и због поверења које имају у нама, у тренутку кад их ми напуштамо. Молим вас, дакле, да најозбиљнију бригу посветите интересима тог храброг народа и да му о томе дате доказа заштитом, коју ћете указати његовим депутатима“.

Не могући да објасни зашто му је писмо адмирала Чичагова, које су имали да му предаду сами српски депутати, донео нарочити гласник, Италински је похитао да извести турску владу о скором доласку депутације. Како је сазнао да влада има намеру да употреби силу против Срба, он се потрудио да јој улије осећај умерености према њима. Из одговора који је добио од Реис ефендије, закључио је да су Турци већ имали нека објашњења са Србима, али да она нису довела ни до каквог резултата.

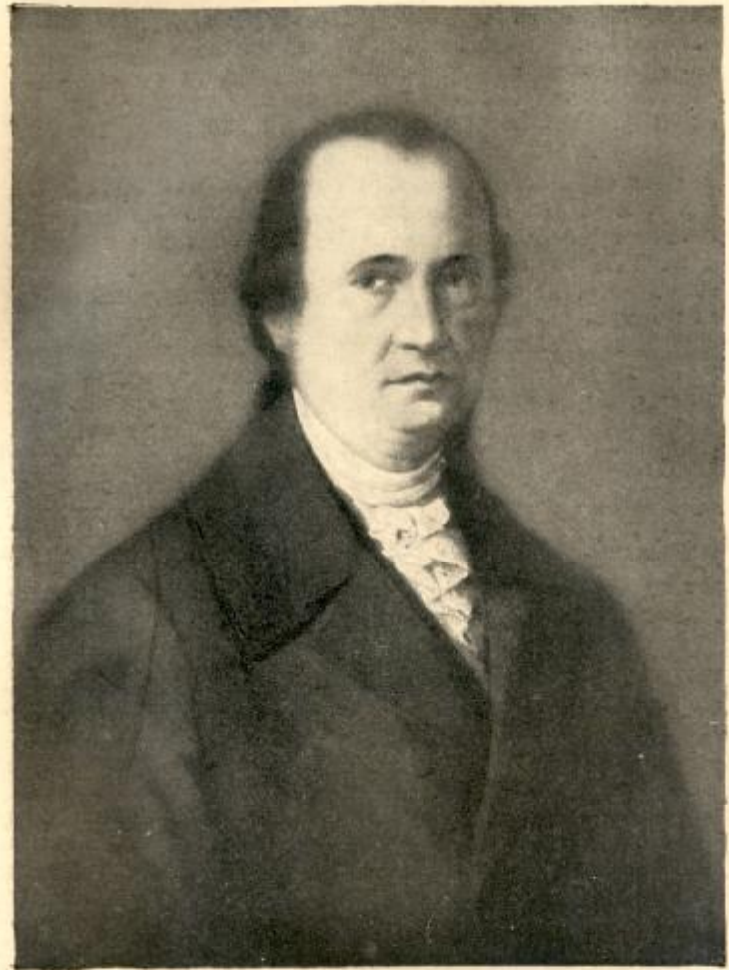
Српски су депутати стигли у Цариград, 19 септембра, и отсели су код команданта вратара у двору, повереника великог везира. Они су Италинском донели једно писмо

од Карађорђа. Српски вожд му је јављао да је од адмирала Чичагова сазнао за закључење уговора о миру између Русије и Турске, у коме „ништа није одређено за Србију“ и да му је дат савет да ступи у преговоре с турском владом ради осигурања „безбедности и благостања српског народа“. Саопштио му је да је послао депутате турској влади, молио га је да их прими под своју заштиту и да се постара код султана за добро српског народа, који је својом безграничном оданошћу показао да је достојан заштите руског владарца.

Италијански је био веома изненађен, кад је сазнао како је Карађорђе необавештен о свему што је за Србе било уговорено у Букурешту. Он се нашао у највећој забуни, не знајући како да се држи према српским депутатима. Желео је да их види, али они нису дошли, нити су му што одговорили.

Депутати су, међутим, ишли у министарство. Тамо су изјавили да нису овлашћени да закључе уговор, него да им је само стављено у дужност да сазнаду намере турске владе у погледу Срба. Кад су их запитали о VIII-ом члану Букурешког уговора, они су уверавали да о њему ништа не знају. После те изјаве подозрење турске владе против Русије постало је још веће. Из жеље да сазна да ли између Русије и Србије постоји какав тајни споразум, коме је циљ да изигра одредбе Букурешког уговора, Ренс ефендија је горњи одговор српских депутата саопштио руском посланству и тражио је од њега оверен руски превод VIII-ог члана Букурешког уговора да им га саопшти. Тај захтев довео је Италијанског у велику забуну. Изјава српских депутата била је супротна ономе, што му је адмирал Чичагов јавио као циљ те депутације; с друге стране позната су му била упутства која је Чичагов послао Недоби, односно објашњења која треба дати Србима о VIII-ом члану уговора, али он није знао шта је Недоба рекао Србима, нити какво је стање у Србији.

Немајући рускога текста уговора и бојећи се да својим одбијањем не нанесе штету српској ствари, он је пристао да овери препис францускога текста тога члана.

ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ

Колико је изјава српских депутата била непријатна Италинском, толико је била пријатна турској влади. Турци су сматрали да ће тешко избећи мешање Русије, ако преговори са Србима буду вођени у Цариграду. Они су само чекали прилику да преговоре пренесу далеко од Цариграда, у неко место које је тешко приступачно руским агентима, како би могли радити по својој вољи. Изабрали су Ниш и одредили за пуномоћника Челеби ефендију, „чија је благост била добро позната“. У исто време, дали су француски препис VIII-ог члана Букурешког уговора, који им је послао Италински, да се преведе на српски, грчки и руски. Те преводне предали су српским депутатима и тражили су да дође нова депутација, која ће бити овлашћена да закључи договор.

Тако су се српски депутати, после бављења од пет недеља у Цариграду, и не видевши руског посланика, вратили у Србију. Пошли су из Цариграда, 26 октобра, у пратњи Баки ефендије, који је као други пуномоћник одређен да води преговоре са Србима. Вратили су се преко Шумле, где се тада налазио главни стан великог везира.

Међутим, сумња у часност турских пуномоћника који су закључили Букурешки уговор и незадовољство султана и његове околине које је отуда наступило, само је повећана после смене великог везира, Ахмед паше. Султаново огорчење искаљено је на браћу Морузи. Он је поверовао да су Панајотаки Морузи, главни тумач турске владе и његов брат Димитрије, други турски пуномоћник у Букурешту „издали Русима политику турске владе“ и да је то издајство омело закључење повољног уговора. Услед тога, први турски пуномоћник Галиб ефендија протеран је (крајем октобра), а кнезу Морузију, другом пуномоћнику, послао је нови велики везир целата да му, као „издајнику“, отсече главу. Тада је расположење турске владе према Букурешком уговору постало јасно и несумњиво је било да ће се она трудити да изигра његово извршење. Нарочито се није могло очекивати да ће она примити и искрено извршити VIII члан о Србији, који је сматрала као атентат на своју врховну власт.

Дочек који је у Шумли приређен српским депутатама, поништио је и последњу сумњу у том погледу. Велики везир их је примио у своме шатору. Пред вратима је, у крви, лежао леш Димитрија Моружи. Везир је био веома љут.

— Зашто сте дошли? запито је грубо депутате.

— Дошли смо од стране народа — одговорили су они — да се поклонимо султану, да га уверимо о нашој покорности и да питамо каквој се милости можемо надати од стране Њ. В.

— Турска влада захтева од народа — продужио је везир исто тако грубо — да поново буде раја као и раније, да јој преда градове, топове и оружје, да плати сав заостали данак од девет година, и то онолики колики је плаћан пре устанка, и да се Турци поново настане по варошима. То су услови за мир. Примате ли их? Имате ли пуномоћје да га можете закључити?

— Народ нас је послао — одговорили су депутати — само да сазнамо вољу султанову и његове услове. Дужност нам је да му објаснимо ту вољу и, ако он на њу пристане, закључићемо мир. Бојимо се само да народ неће пристати да преда ситно оружје, због личне несигурности.

— Онда — продужио је везир — идите и саопштите вашем вођи и свима Србима нашу вољу и наше услове. Договорите се о свему и пошаљите депутате у Ниш; тамо ћемо и ми послати наше. Потрошио сам дванаест милијона маџарских гроша, у току последњих десет година, поред онога што су утрошили везири босански и албански и изгубио сам много војске, борећи се против Срба, али потрошићу још толико, да их натерам да поново постану раја, као што су били пре десет година, ако се не покорите самој нашој вољи!

После тих речи предао им је писмо за Челеби ефендију и за Али пашу нишког и отпустио их је.

За време бављења српских депутата у Нишу, Цариграду и Шумли у Србији је владао потпун мир. Старешине су се надале да ће преговори бити повољно свршени.

Али, када су чули извештај српских депутата, више чланова Савета, који су били пореклом из Угарске, захтевали су од владе да тражи заштиту Аустрије и Француске. С тим се и сам Карађорђе сложио. „Ништа нам друго не остаје — рекао је он — но да тражимо заштитника и да се бијемо с Турцима до последње капи крви“. Иако су видели, како Турци на све стране чине припреме за рат, ипак се нису могли решити да приме њихове услове и да положе оружје.

У таквим приликама Карађорђе је одредио архимандрита Филиповића за депутата, који ће цара Александра молити „за спасење српског народа“.

Затим је написао једно писмо Челеби ефендији, турском пуномоћнику. Пошто му је објаснио да нове депутате не шаље услед велике зиме, Карађорђе му је саопштио да су Срби готови да остану султанови поданици, да му плаћају данак и да у Београд приме једног турског чиновника са 500 војника, али да — ни у ком случају — неће пристати да Турцима предаду своје градове, топове и т. д. Том приликом решено је да се сазове скупштина свих старешина.

Скупштина је одржана, 13 јануара 1813, у Крагујевцу. Карађорђе јој је саопштио услове великог везира и она их је једногласно одбила. Затим је већано о држању, које је требало заузети према турској влади. Решено је да се започети преговори продуже на овој основи: 1) тачке на којима се налазе српске страже, биће признате за границу Србије, у чију се управу нико неће моћи мешати, 2) турска ће влада признати и султан ће бератом потврдити Карађорђа за бега (врховног вођу) српског и будућег управитеља Србије, 3) турска ће влада признати и царским ферманом потврдити Управни савет и Земаљски суд; они ће управљати народом и по вољи султановој, 4) Срби ће обећати турској влади да ће бити њени верни поданици, 5) они ће признати у Београд једног пашу или везира са бројем војника, потребним за доказ да је Србија султанова земља и да су Срби његови верни поданици, 6) Срби ће турској влади плаћати данак, чији ће износ бити утврђен и

који ће се предавати турској влади или, по њеном наређењу, у Београду; сви приходи од земље припашће Србима, 7) Срби ће дати турској влади извештај број војника против свакога, који на њу буде заратио, 8) Срби ће чувати царске градове „као очи у глави“; трошкове за њихово издржавање и за издржавање војних посада подносиће турска влада или Срби, 9) Турци, који су већ живели у Србији и који су из ње отишли, неће се више враћати, пошто су од устанка у непријатељству са Србима, 10) Данак ће купити српски кнезови а не Турци, 11) Врховни вођ, Управни савет и Земаљски Суд судиће Србима, а везир Турцима из војне посаде и 12) трговина ће бити слободна и све штете које јој буду нанесене у границама Србије, накнадиће српска влада.

За преговоре с Турцима, на тој основи, изабрани су Живко Шљивић, кнез Пожаревачке нахије, Јефта Савић, кнез Лозничке нахије, Илија Барјактаровић, кнез Параћинске нахије и Гаврило Николајевић, секретар Савета.

Депутатати су, половином фебруара, стигли у Ниш. Одмах по доласку имали су састанак са Челеби ефендијом и Али пашом, пуномоћницима турске владе и предали су им предлоге српског народа. Турски пуномоћници су им обећали, да ће их доставити султану и да ће чекати његов одговор. Али, кад су их прочитали, окренули су се српским депутатима: „Ово што ви тражите — рекли су им — то је краљевина у царевини, а то никад није постојало. Али, пошто то желите, нека Карађорђе са целом Србијом прими ислам и нека буде на помоћи султану као Босна; на тај ће начин моћи да постане везир пашалука. Недостаје ли што Босни због тога што је променила веру? Иначе ми ћемо захтевати: 1) да сви градови подигнути у Србији за време устанка буду порушени, 2) да топови буду намештени у градовима, као пре устанка, 3) да народ преда ситно оружје, јахаће коње и њихову опрему, 4) да се Турци настане у градовима, варошима, варошицама и у селима Србије, као и раније, и да им се врати у својину све оно што су раније имали: куће, земље и т. д. и 5) да се турска

управа поврати у Србији, као и раније, и да свако лице, које на то не пристане напусти земљу“.

Саопштавајући те услове српским депутатима турски пуномоћници су им напоменули да они, уствари, траже само оно што је Букурешким уговором између Русије и Турске одређено (!) и потсетили су их на то да је раније сам Карађорђе јавио великом везиру да ће примити „оно што два цара буду уговорили за Србију“. Они су им предали услове турске владе написмено и саветовали су их да их приме, додајући да ће их, у противном случају, принудити на то оружаном силом. Убеђени да народ никад неће пристати на такве услове, депутати су одговорили да нису опуномоћени да ништа закључе.

Пошто су, услед тога, преговори прекинати, депутати су напустили Ниш и вратили се у Београд. Донели су Карађорђу једно писмо од Челеби ефендије. Турски пуномоћник известио га је да није могао закључити мир с депутатима и молио га је да пошаље друге људе с потребним пуномоћјем и то у Софију, где је он тада био премештен. Осем тога, ставио му је на знање да ће рат отпочети, ако Срби не буду примили турске услове и ако нови депутати не буду закључили мир.

Посредовање Русије у корист устаника

Иако је одлучило да ради у корист Срба, руско посланство у Цариграду није могло за њих много учинити, из разлога што још није било добило никаквих обавештења ни од руског претставника у Београду, нити од своје владе и што Италијански, услед тога, није тачно знао шта да тражи, да ли извршење VIII-ог члана Букурешког уговора или што друго. Осем тога, одмах по одласку српских депутата из Цариграда, турска влада је сазнала да су Французи освојили Москву и тај је догађај још више ослабио руски утицај и вредност руског заузимања у корист Срба.

Међутим, султан, и покрај свега наваљивања Француза, није био вољан да обнови рат са Русијом. Исто

тако није хтео закључити ни савез са Русијом, на чему су, поред Италинскога, радила посланства шведско и енглеско. Желео је користити се великим ратом на северу да поврати своју власт у евроским покрајинама Турске и да се ослободи непокорних, месних старешина Мула паше из Видина, Бошњак-Алије из Рушчука, Елик-Оглуа из Силистрије и Али паше из Јањине.

Та је околност још више отежавала труд Италинског у корист Срба. Он је чинио службене претставке, имао честе поверљиве разговоре с људима од утицаја, не губећи ниједну прилику да турску владу склони на измирење са Србима. Изгледало му је, да и она томе тежи, из бојазни да изазивањем Срба не појача аустријске и француске (!) интриге у Србији. И, одиста, Реис-ефендија је изјавио да је турска влада решена да изврши обавезе, које је на себе примила VIII чл. Букурешког Уговора, али је, у исто време, додао да, према изјавама које су српски депутати дали у октобру, „Срби неће да се покоре уговору и да ће, према томе, влада бити принуђена да употреби средства којима располаже да их потчини“.

Међутим, Французи и Аустријанци нису за то време ћутали. Аустријски посланик, Штирмер, нарочито се био околио против Русије. Кнез Метерних је, такође, радио у истом правцу у Бечу.

Услед тога, турска влада је још више почела подозревати на Русе.

Италински је, тек 1 фебруара 1813, добио прве вести од руског претставника из Београда. Тада је, такође, сазнао шта је велики везир рекао српским депутатима у Шумли и шта су му они одговорили. Опazio је да су се обе стране удаљиле од онога, што је одређено у Букурешком уговору, т. ј. да Срби неће да предаду Турцима градове и друга утврђена места, нити да приме турске војне посаде, а да турска влада захтева потпуно разоружање Срба. Руски посланик осетио је потребу да ради брзо и да турској влади скрене пажњу на то да она, — кад је већ уговором пристала да Србе обезбеди — мора учинити што је потребно, да их заштити од из-

грета турских војника, пошто би потпуно разоружање Срба учинило њихову сигурност варљивом. Али, то је било незгодно. „Необично неповерљива и по природи и из начела“, турска влада је могла сматрати руске претставке као „тежњу да Србима сачува средства да се, у другој прилици, ослободе њене власти“. Међутим, руска влада, сазнавши да се Турци спремају да нападну Србију, наредила је Италинском да најенергичнијим претставкама промени њихову одлуку и да затим изјави да се — услед тога што Турци нису извршили више чланова уговора — природно десило задоцњење и у извршењу члана, који се тиче Срба.

Да би спречио обнову борбе, Италински је, после учињених корака у Цариграду, овластио руског претставника у Београду да Србима саветује неодложно предузеће преговора са Челеби ефендијом. Он је желео да Срби даду пристанак да се врате под турску власт, у потпуној сагласности са одредбама VIII члана Букурешког уговора, т. ј. да ће Турцима предати градове, али да, у исто време, напомену да турска влада — према том истом члану — мора претходно предузети мере, које ће бити у стању да осигурају безбедност народа и да ће, тек после тога, моћи тражити градове и заузети их

Неуспех преговора између Срба и Турака

Одговор Челеби ефендије другој депутацији довео је српске старешине у велику незгodu: требало је или примити турске услове, који су их понижавали и који су били опасни, или се поново латити оружја и ставити на коцку да буду прегажени. Они се нису решили ни на једно ни на друго, него су одлучили да одуговлаче преговоре и да се, у исто време, припреме за одбрану.

Положај је тада био веома опасан. Турци су спремали огромну војску, „као против какве краљевине“, и могли су опустошити Србију, која је била сувише слаба да одоли таквој навали. Међутим, њихове услове није било могуће примити. Срби нису могли пристати да поново пусте у Србију Турке који су је били напустили

или су из ње били истерани у току устанка. Како би им могли вратити њихова имања, после толике плачке, пожара и пустошења? И да је то било могућно, како би се могли надати да ће с њима да живе у миру, кад се знало да увреде и учињена зла морају, по турском обичају, бити освећени. Међутим, земља је била исувише исцрпена деветогодишњим ратовањем и није била у стању одолети турској најезди; с друге стране, нада у помоћ Русије још је постојала. У таквим приликама практично решење превагнуло, је међу српским старешинама и оне су одлучиле да попусте и да своје раније захтеве сведу на ова два: 1) да се лако оружје (пушке и пиштољи) не одузимају од Срба и 2) да се Турци и њихове породице који су напустили Србију, не могу више враћати, а да у београдски град може доћи један паша, са извесним бројем војника који ће, по споразуму са Србима, моћи бити разаслани у друге градове у земљи.

Срби су мислили да ће тако не само обезбедити себи мир, него и средства за одбрану против тираније и против повраћаја несреће од пре 1804. Држали су да ће тако испунити главне одредбе Букурешког уговора и уклонити тешкоће, на које је наилазило руско посланство у Цариграду у раду на измирењу Срба и Турака.

Што се тиче највиђенијих српских старешина они су осећали да не могу остати у Србији као обична раја и помишљали су да се повуку у Русију. Такав је случај био са Карађорђем, који је, још у априлу, молио цара Александра да се може настанити у Русији.

Како је Челеби ефендија тражио да се нова депутација пошаље у Софију, Срби су се одазвали његовом захтеву. Нови депутати имали су најпре да се обавесте о султановом одговору на раније предлоге, па да онда поднесу и она два услова на које су српске старешине свеле српске захтеве.

Дошавши у Софију, депутати су изјавили да ће народ, у случају ако та два услова буду примљена, престати на све остало, пошто је изнурен десето-годишњим ратовањем и тражи од султана само спокојство и мир.

Челеби ефендија им је рекао да одговор султанов другој депутацији још није стигао. Видећи, како су српски депутати утучени, комесари турске владе поновили су укратко своје раније захтеве. „Положите само оружје — рекли су им они — и султан ће учинити да Турци убудуће буду добри са Србима“. Али, они нису хтели дати Србима никаква јамства ни за њихов живот, ни за њихова добра, нити против освете Турака, од које су депутати највише зебли. Исто тако нису хтели ништа рећи ни о данку од последњих десет година, тако да депутати нису знали да ли ће Срби бити ослобођени од њега, ни да ли ће га Турци одмах купити или ће га тражити тек када се изнурена Србија буде мало оснажила.

Иако заплашени, депутати су тражили од турских комесара да им саопште султанову одлуку о условима које су донели, па да онда сачекају последњи одговор српскога народа. Челеби ефендија је остао при свом првом предлогу. Покушао је да их склони да га приме, али узалуд. Напошетку, обећао је да ће поради да њихови услови буду прихваћени.

После тога српски депутати су се вратили у Србију. У току свога путовања видели су да је претходница турске војске већ била на путу од Ниша ка Делиграду.

Подожај устаника постајао је све опаснији. Они су добро познавали Турке. Знали су да је код њих увек имао право онај који је јачи, да је „сваки Србин имао стотину кадија (судија) и хиљаду ага (читлук-сахибија) и да су Турци када би Срби претили да ће се жалити султану, везиру, паши — одговарали, ударајући прстом по пиштољима за појасом: „Ево ти твог султана, твог везира и твог паше“. Тако је било пре устанка и Срби су се питали да ли се могу надати чему другом, после десет година огорчене борбе, у којој су толики Турци опљачкани или побијени, у којој су толике џамије порушене и толике турске жене покрштене и поудаване за хришћане. После свега тога, примити турске услове, положити све оружје и поверити се њиховој милости, било је немогућно. „У гори вуци, у пољу Турци“, вели пословица које су се Срби тада сећали.

С друге стране, они нису били изгубили сваку наду да ће им стићи помоћ. Њу су им обећали адмирал Чичагов, Недоба и сâм цар Александар. Осем тога, држали су да ће савезници савладати Наполеона и да ће „цар заштитник“ посредовати, чим Русија буде ван опасности.

Али, турска је сила била огромна, а Срби су још увек били сами. Мула паша из Видина већ се био покорио султану, те се и у том пашалуку спремала велика војска против Србије. Поред тога, стигла је вест да је знатан број спахија из Босне и Албаније кренуо ка Нишу и ка Видину и, да ће четири турске војске, свака од 80.000 (!) људи, напасти Србију, са четири стране.

У таквим приликама Карађорђе се обратио руском претставнику у Београду и замолио га да извести цара Александра да се Срби још „надају само у Бога и у Цара“.

После неколико дана Недоба је примио једно писмо од руског посланика из Цариграда и одмах је отишао у Тополу, да објасни положај Карађорђу и старешинама. Пошто је искуством доказано да се никаквим турским обећањима не може поклонити вера, решено је да до измирења не може доћи, пре него што Турци буду примили она два услова која је последња депутација поднела Челеби ефендији.

Још 3 јула, Карсли—Али паша известио је Карађорђа да су он и многе друге паше добили од султана заповест да оружјем принуде Србе да се покоре одредбама Букурешког уговора. У исто време, уверио га је да ће борба, ако они буду испунили те одредбе, бити обустављена. И покрај тога, српске старешине остале су при својој ранијој одлуци да се бране, у нади да ће моћи да одоле Турцима до доласка руске помоћи. Карађорђе је одмах известио црногорског владика о положају и замолио га да једним нападом заплаши Арбанасе, да се не би могли сви сјединити с турском војском, која је била одређена да нападне Србе. Али, кад је видео како су српски сељаци почели губити наду, услед тога што су остали без икакве помоћи са стране, решио је да од њих сакрије опасност која је претила земљи.

Истог дана издао је проглас народу, у коме је, на свој начин, објаснио положај. Рекао је да је султан, пошто је закључио мир с Русијом, пристао, тобож, на молбу српских депутата да Србија плаћа годишњи данак Турској, да се Турци не врате у земљу и да само један агент води све српске ствари, али да сами Турци, јаничари, спахије и други нису хтели да приме те услове и да су, противно султановој вољи, тражили да заузму све српске градове, да се настане по варошима и, нај-после, што никада није било, да одузму од народа оружје. Српски депутати, додао је он, нису хтели на то пристати и султан им је тада рекао: „Ја нећу слати војску против вас, а спахије и други Турци не могу вам ништа; браните се од њих као и раније“. Затим је Карађорђе објаснио народу, колико ће будућа борба бити лакша од борбе из 1804 год. „Чега имамо да се бојимо? — наставио је он. — Зар нису то они исти људи, које смо од првога дана побеђивали, онда кад нисмо имали чиме да им се одупремо, осим наше одлучности и наше храбрости? Данас имамо 130 пољских топова, 7 тврдых градова, 40 затворених шанчева, које нам Турци никад нису могли отети, иако су пролили толике потоке крви. И поред наших губитака ми смо данас многобројнији, него раније; браћа из околних крајева удвостручила су нашу војску. Ми ћемо се бранити десет година без помоћи и неће проћи ни шест месеци а савезници ће нам се вратити...“ Позивам вас, дакле, понова, браћо моја — рекао је на крају Карађорђе — да се сви дигнете и да се латите оружја против непријатеља који нас буде напао... Боље је умрети у својој вери и у својој отаџбини, него се одрећи своје вере, јер је у самом јеванђељу написано да ће сваки онај, који има вере, бити спасен. Боље је, дакле, умрети у својој вери, него бити кажњен пред Богом и народом, а све-могући Бог ће нам помоћи“.

Ново посредовање Русије

Руско посланство у Цариграду упорно је проду-жило рад код турске владе да спречи напад на Србију

и да доведе до мирног решења спора. Састанак, који је ради тога Италијански тражио од Реис ефендије, одржан је 10 јуна. Руски посланик је саопштио турском министру да је цар Александар дозволио да VIII члан Букурешког уговора није извршен, да турска влада намерава употребити силу против Срба и да му је, услед тога, наредио да затражи разлоге томе.

Реис ефендија га је потсетио да му је већ дао могућности да извести цара о држању Срба и турске владе, али да, због цареве поруке, ипак пристаје да понова претресе то питање и да га убеди да су Срби криви што VIII члан уговора није извршен, пошто нису хтели да га приме и да је он, напротив, служио турској влади као основа за све дотадање кораке. Затим је изнео ток преговора између турске владе и Срба и изјавио је да је влада „исцрпла сва средства за измирење и није успела да одлучи Србе или боље рећи српске старешине да признаду одредбе Букурешког уговора и да јој, услед тога, није остало ништа друго него да прибегне оружаној сили“.

Италијански се није сложио с њим. Нагласио је да треба имати на уму ваздашњу тежњу Срба да остану покорни турској влади, да су они само желели да се ослободе ужасног насиља, које су над њима вршиле турске старешине и да су, кад су постигли тај резултат, сачували оружје једино у намери да се обезбеде од повратка у тај страшни положај. Он је био мишљења да није требало, у исто време, тражити предају градова и утврђених места и повраћај турских гарнизона, него да је било добро и корисно потрудити се претходно да се народу улије поверење, па тек после тражити градове. Такав поступак који природа ствари и добро схваћен интерес налажу, прописује — тврдио је он — и члан VIII Букурешког уговора, по коме турска влада у „договору са српским народом“ треба претходно да осигура Србима заштиту од насиља гарнизона. Недовољно је ту безбедност само обећати, јер VIII члан изрично каже да она мора бити утврђена у договору са српским народом; према томе, ту безбедност требало је јасно и изближе

одредити, а то није учињено приликом преговора, него се ограничило само на опште изразе у том погледу. Тај исти VIII члан уговора, за који је турска влада тврдила да је стално служио као основа њеним захтевима, помиње само артилерију а не и ситно оружје. Према томе — завршио је — пошто је тај члан осигуравао српском народу исте повластице које су уживали турски поданици на Архипелашким острвима и, пошто становништво тих крајева није разоружано, и Срби су се могли надати да ће оружје задржати.

Реис ефендија је, напротив, тврдио да је разоружање Срба одредио Букурешки уговор. Али, пошто је разним изјавама избегао да одговори на предлог руског посланика о посредовању код Срба, Италијански је покушао да га врати на то питање. Турски министар је тада приметио да би то саму ствар отегло. Италијански му је тада изнео све разлоге који су показивали корисност па чак и потребу посредовања. Притешњен његовим примедбама, Реис ефендија је, на крају, рекао да не може сâм одговорити на тај предлог, да ће о њему известити своју владу, али да не верује да ће га она усвојити.

Међутим, Наполеон је, 4 јуна, потписао примирје у Плесвицу, коме је било намењено да припреми отварање једног великог европског конгреса и потпис општег мира. Турци су пожурили с војним припремама. Они су желели да са српским питањем што пре сврше, да не би конгресу дали повода да се бави судбином Србије.

Али, цар Александар, сазнавши за садржину разговора, које је Италијански дотле водио са Реис ефендијом, наредио је посланику да изјави турској влади „да ни најмање није желео да се плете у унутарње ствари турске царевине, него да — на основу обавеза које је Букурешким уговором примио на себе с турском владом, — он нуди своје услуге да умири духове и да поврати Србе у покорност, али да не стави тиме у опасност њихову безбедност; да тешкоће, које су Срби чинили против начина који је турска влада предложила за повраћај своје власти над њима, не нарушавају ни садр-

жину ни последице уговора који је одредио будући положај Србије, ни средства с помоћу којих ће се до њега доћи; да те препреке, далеко од тога да крње уговор, захтевају, напротив, повраћај сагласности и пријатељства да би се могао наћи начин да се уговор потпуно изврши“.

Нажалост, те су наредбе стигле сувише касно. Када их је Италијански саопштио турској влади, Реис ефендија је поновио да је влада желела да изврши обавезе Букурешког уговора, али да Срби нису хтели да приме њене предлоге. Изјавио је да је њихов одречан одговор добио нарочити изражај у последњем Карађорђевој писму турској влади, којим јој је саопштио да, „ако Турци имају падишу, на чију се снагу могу ослонити, Срби имају Бога, у кога стављају све своје наде“. Реис ефендија је додао да је турска влада — поред тога што има права да буде крајње строга према Србима — дала наредбу да се „благо“ поступа са онима који буду обели да ће се покорити.

Пропаст Србије

Уствари, турска влада је одавно била решила да Србе силом савлада. Она је мало закаснила са извршењем своје одлуке, из разлога што јој је ваљало учинити велике припреме и што је било потребно преговарати с Русијом и убедити је да су Турци расположени да тачно испуне одредбе VIII члана Букурешког уговора, али да Срби нису на то пристали.

Војне припреме биле су започете у марту, одмах после првих преговора у Нишу. Храна, муниција, па чак и војници били су, у месецу мају, прикупљени у Нишу. За главног команданта постављен је Карсли-Али паша, управник Румелије.

Половином јула, појавиле су се на српским границама, скоро у исто време, три велике турске војске: једна из Видина, под командом Ахмет паше, друга из Ниша под командом Карсли-Али паше, а трећа из Босне под командом Али паше. Та нова турска тактика

повећала је у великој мери опасност, у којој су се Срби налазили. Они нису били само бројно слаби да се одупру турској војсци, него нису имали ни довољно способних старешина који би их могли предводити. Миленко Стојковић и Петар Добрњац, који су више пута са успехом бранили јужну и источну границу Србије, били су прогнани почетком 1811, и налазили су се у Русији. Њих су замениле друге старешине, али „укази нису ни у то доба давали ни војнички талент, ни јунаштво, ни енергију“. Истина је да су ту још били Карађорђе, Јаков и Матија Ненадовић, Лука Лазаревић, Хајдук Вељко и друге познате старешине, али најважније министарство, војно, било је још у рукама Младена Миловановића, вештог сплеткара без икакве војничке способности. По ратном плану, који је он израдио, потребно је било да Хајдук Вељко брани Неготин, место да се повуче у унутрашњост, ка Поречу, као што је некад чинио Миленко Стојковић и да брани планински венац од Дунава до Делиграда. Карађорђе и остале старешине били су противни томе плану, али турска војска већ је била кренула ка Неготину и они нису имали времена да га измене. Тако су три српске војске стављене на супрот Турцима: прва, од 7.000 људи, у Неготину, под командом Хајдук Вељка; друга, од 18.000 људи, на Делиграду, под командом Младена Миловановића и трећа од 16.000 људи, на Дрини, под командом Симе Марковића.

Турци су почели борбу нападом на Неготин. Србима је тада, с те стране, први пут загрозила турска војска. Раније су Видинским пашалуком управљале паше, одметници од турске владе; осем тога, и руске трупе су се налазиле у близини, у Малој Влашкој, тако да отуда Турци нису могли нападати великом војском. Али, последњи управник Видина, Мула паша, био је уклоњен још с пролећа 1813, и тако су Турци могли напасти Србију и с те стране.

Према томе, Хајдук Вељко је био принуђен да се затвори у Неготински град и отуда се јуначки бранио. Али, Турци су били много јачи и успели су да опседну

Неготин. Испадни устаника из града били су узалудни, јер је турска артилерија била тако јака да су слаби градски зидови почели ускоро да се руше. Тада су се Срби повукли у казамате и, пошто им је почело нестајати муниције, Хајдук Вељко се обратио Савету за помоћ. Карађорђе је лежао болестан. Остале старешине биле су заузете нападима турских трупа на друге положаје. Пошто, услед тога, нису добили ни муниције ни помоћи, браниоци Неготина пунили су своје топове свима предметима од метала, па и сребрним новцима. Једног јутра, крајем јула, Вељко је, обилазећи градске бедеме, смртно рањен. Он је издахнуо, довикнувши својим друговима; „Држите се чврсто!“ Али ту му жељу није било могуће испунити. Неколико дана доцније браниоци Неготина били су принуђени да се предаду. Тако је отворен први пролаз турској најезди.

Турске трупе из Босне напале су биле, у исто време, на Дрини. Најпре су заузеле Лешницу, чији је гарнизон на превару заробљен. Затим је дошла на ред Лозница, где се Петар Николајевић — Молер јуначки бранио са својим малим одредом. Али, Турци су успели да је опседну и да пресеку водовод и Срби, који су се налазили у вароши, дошли су у опасност да помру од жеђи. Молер је, пошто није имао мастила, својом крвљу написао писмо Савету и тражио помоћ. Видећи да она не стиже и хотећи по сваку цену да избегне предају, успео је да једним ноћним испадом пробије непријатељске редове. Али, тиме је, још један пролаз био отворен турској најезди.

Тек крајем августа, Карађорђе је, мало опорављен од болести, похитао на Дрину, у помоћ Молеру. Пошто је Лозница већ била пала у руке Турцима, он је наредио Милошу Обреновићу да са неколико хиљада људи оде у Засавицу и да се тамо утврди. Остале су трупе упућене ка Шапцу. То су била два последња бедема према Босни. Њих су Срби утврдили и снабдели храмом и муницијом, тако да непријатељу могу дати дуг и снажан отпор.

Међутим, Турци на јужном бојишту нису брзо напредовали. Карсли—Али паша је дуго остао непомичан пред Алексинцем и тек је 10 августа предузео напад на Делиград. Незадовољан том спорошћу, султан га је, крајем августа, сменио и на његово место поставио Мехмед Бахрам пашу, коме је наредио да нешто трупа остави пред Делиградом и да што пре заузме Београд и угуши српски устанак, не водећи рачуна ни о трошковима, ни о жртвама.

Тако су се, по Карађорђевом повратку са Дрине, турске војске из Видина и Ниша биле спојиле на десној обали Мораве, близу Ћуприје. На тој страни остале су биле само две тачке, на којима су се Срби још држали, Пореч на истоку, који је спречавао пролаз Дунавом, али коме су већ све везе с позадином биле прекинуте и утврђења на Делиграду, северно од Ниша. Положај српских трупа био је врло тежак.

Услед тога, Карађорђе је отишао у Београд да се са Недобом и са српским старешинама посаветује шта да се предузме. Он је, још за време бављења у Шапцу, био изгубио сваку наду у повољан исход борбе и сматрао је да се народ само сеобом може спасти. Услед тога, послао је Лазара Павковића цару Александру да му изложи положај у коме су се Срби тада налазили и да изради одобрење да се народ може, преко Аустрије, иселити у Русију. Осем тога, послао је, у септембру, Лазара Тодоровића да понуди генералу Сигенталу српске градове и да сазна да ли му се на аустриском земљишту неће десити какве непријатности, ако буде прешао преко Саве. Недоба је, 1 септембра, послао Стевана Живковића и Павла Томића да код руске владе помогну Карађорђеву молбу за иселење народа у Русију. Али, одговора ни с које стране није било.

Како је несташица муниције чинила немогућним сваки даљи отпор, Карађорђе је решио да се понова обрати Аустрији. Послао је генералу Сигенталу (11 септембра) свога секретара, Јевтића, с молбом да навалу Турака на Србију заустави или да дозволи Србима да се склоне на аустриско земљиште и да турској војсци

не дадне никакве помоћи, па ни у храни. У исто време наредио му је да га запита да ли би Срби, у случају ако би успели да се преко зиме одрже у својим градовима, могли идуће године рачунати на његову потпору. Аустриски генерал је одговорио, да само Срби непосредним споразумом с великим везиром могу учинити крај свом тешком положају, али да ће српске породице наћи гостопримства на аустриском земљишту, где ће им и храна бити осигурана.

Неповерење које су Срби показали према Аустрији, у току 1810, и готовост с којом су тада примили Русе у градове, нису били још заборављени у Бечу. Услед тога, аустриска је влада потпуно одобрила одговор који је дао генерал Сигентал.

У таквим приликама Карађорђе је, по савету Недобе, затражио од великог везира примирје од шест недеља, како би поплашеном становништву могао дати могућности да се склони у Аустрију. Пошто одговор од Куршид паше није стигао, Карађорђе је отишао на Мораву. Тада је тек увидео да је и сувише касно за преговоре. Турци су држали у рукама целу десну обалу реке и имали су само да сачекају да вода опадне, па да могу прећи на леву обалу и напасти на Смедерево и на Београд.

Велики страх завладао је целом земљом; из свих крајева Србије дуж Саве и Дунава, становништво је бежало на аустриску страну.

Карађорђе је тада упутио српским старешинама наредбу да покрет за исељавање зауставе; „ни с друге стране — писао је он — нема спаса, јер Немци (Аустријанци) шаљу у рат све оне који пређу“.

Чланови Савета сазвани су на седницу. Хитна писма била су стигла са западне границе: старешине су тражиле помоћ. У исто време сазнало се да су Турци почели прелазити Мораву и да иду ка Београду.

Сматрајући да нема довољно војника да се може затворити у београдски град и дуже га бранити, Карађорђе је — по наговору Недобе да преко Аустрије иду у Русију — одлучио да напусти Србију. Тако је он, 3

октобра, прешао у Земун, са својом породицом, у пратњи Недобе, митрополита Леонтија, архимандрита Филиповића и свог секретара Ђурића. За њим су пошли и остали чланови Савета и становници Београда. Сви су прешли у Земун са својим породицама и свима драгоценостима које су могли понети.

Тада је Јаков Ненадовић прибрао из архиве Савета најважнија поверљива документа, сложио их у два бурега и послао их на Забрежје, да их отуд пренесе на аустриско земљиште. Кад је то извршио, запалио је зграду Савета. Затим је сва артилерија извучена из града и пренета далеко у унутрашњост, да је тамо закопају. Бачени су у ваздух магацини с барутом и запалена је варош, а становништво се преко ноћи разбегло.

Вест да је Карађорђе са неколико старешина прешао у Аустрију и да су турске трупе већ заузеле Смедерево и упутиле се ка Београду, стигла је 4 октобра у српски војни стан код Шапца. Запрепашћени том новашћу, главни команданти су се састали да одлуче шта да раде. Пре свега, нашли су да ту вест треба чувати у тајности, да се војници не би заплашили. Затим су решили да се одупру Турцима. Остајао им је један излаз: да се затворе у градове београдски и шабачки и да се из њих бране до пролећа. Одредили су Милоша Обреновића да са 2000 људи оде и да се затвори у београдски град. Он је одмах пошао. Али, кад је стигао у Забрежје, нашао је тамо неколико старешина и велики број сељака који су се спремали да са својим породицама пређу у Аустрију и дознао је да су Турци заузели Београд. На ту вест његови су се људи разбегли да спасавају своје породице. Не знајући шта се догодило са његовом женом и децом, којима је, пре поласка из Шапца, био послао једног свог писара да их преведе у Аустрију, Милош је одбио позив Јакова Ненадовића да с њим пређе преко Саве и пошао је ка Брусници да тражи своју породицу.

Међутим, вест да је Карађорђе прешао у Аустрију стигла је српској војсци у Шапцу. Она је на њу проузвела исти утисак као и на трупе Милоша Обреновића

и војници су се одмах растурили. Команданти су били принуђени да извуку артилерију и муницију и да преко ноћи напусте град. Тако је, уствари, нестало српске војске.

Турске трупе из Босне надирале су долином Колубаре и Саве ка Београду, пљачкајући свуда, палећи села и убијајући сељаке. Видећи како Турци поступају с народом и његовим имањем, прота Матија Ненадовић, који се тада још налазио у Ваљевској нахији, послао је једно анонимно писмо босанском везиру: „Какву корист — писао му је он — султан може имати од опустошене земље? Шта ће радити ти Турци у Србији, кад сви Срби буду поубијани или буду пребегли у Аустрију? Народ слуша свог цара и само жели мир и спокојство“. То је писмо предато везиру и произвело је жељени успех. Он је сакупио своју војску, забранио је пљачку и паљевину и похитао ка Београду.

Тада је прота Ненадовић прешао у Аустрију с великим бројем Срба, који су већ били довели своје породице на обалу Саве.

На челу неколико хиљада Турака, Реџеп ага је, 7 октобра, свечано ушао у српску престоницу. Тако је, после десетогодишње борбе, Србија поново покорена. Та вест стигла је у Цариград 17 октобра и тамо је изазвала „највећу радост“. Поводом ње, султан је сутрадан примио „честитку“ турских достојанственика. Све батерије у турској престоници и на Босфору прослављале су читава три дана, са по три почасне паљбе сваког дана, тај „срећни догађај“.

Кад су, одмах затим, турске трупе са источне и са западне стране стигле у Београд, Србија је претстављала веома тужан приказ. На путовима који су водили ка Сави и Дунаву владала је ужасна забуна. Маса људи, жена и деце, с коњима и колима, натовареним најпотребнијим стварима и стоком, коју је било могућно терати, јурила је у два супротна правца: једни су хитали ка Сави и Дунаву, у намери да се спасу у Аустрију, а други су, сазнавши да су Турци већ пресекли све путове, бежали натраг, да се склоне у планину....

СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ

Прошлост српскога народа од 1788 до 1918 у Војводини, Славонији, Хрватској, Босни, Херцеговини, Далмацији, Црној Гори, Србији и Јужној Србији.

20 КЊИГА — 320 ИЛУСТРАЦИЈА ВАН ТЕКСТА

За сваког интелектуалног човека и доброг грађанина врло је важно да што боље познаје прошлост свога народа и своје државе. Особито је нашем народу сада потребније него икада да добро проучи своју историју, јер се многи велики и важни проблеми, који муче нашу садашњицу, и који нам свима задају тежак бриге, могу разумети и правилно ценити, па према томе вероватно и добро решити само тако, ако се ове тешкоће којих је пуно и на све стране у нашем и политичком и културном и социјалном животу, схватише, испитају и оцене као резултат целокупног историјског развоја нашега народа и његових расних особина, у вези с утицајем свих спољних фактора, који су на њај развојак утицали у позитивном или у негативном правцу.

У шом погледу за нас је наравно најважнија и у сваком погледу највише научна историја нашег народа у новије доба од стварања нове српске државе до уједињења, а и проучавање ње историје за нас је од особито интесеса.

Свога су г. г. Јован Јовановић, Слободан Јовановић, Ситаноје Ситанојевић и Никола Ситојановић дошли на мисао, да се у серији књига, које ће засједно чинити једну целину, изради сисџематски историја српскога народа од Карађорђевог устанка до прогласа уједињења (1804-1918). Поједине књиге овог великог дела раде наши најбољи научници и књижевници. Дело ће имати двадесет књига, поједине књиге излазиће у краћким размацима од 2—3 месеца. Главни је уредник целог дела г. проф. Сит. Ситанојевић, а редакциони одбор чине и уредници су појединих књига: г. г. Јован Јовановић, бивши посланик и пуномоћни министар, Слободан Јовановић, проф. унџ. и академик и Никола Ситојановић, адвокат и члан Југословенског одбора.

ЦЕНА ЈЕ ЦЕЛОКУПНОЈ КОЛЕКЦИЈИ

у фином платненом повезу Дин. 1200,—
у меконом увезу Дин. 800.—

Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д.

САДРЖАЈ ЕДИЦИЈЕ

„СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ“

ПО КЊИГАМА

- I. Др. Гргур Јакшић: *Борба за слободу Србије од 1788 до 1816.*
- II. Др. Гргур Јакшић: *Борба за независност Србије од 1816 до 1834.* — Др. Д. Страњакковић: *Србија од 1834 до 1858.*
- III. Др. Васа Чубриловић: *Србија од 1859 до 1878.* — Др. В. Ђоровић: *Србија од 1878 до 1903.*
- IV—VI. Јаша Продановић: *Уставни развишак и уставне борбе у Србији.*
- VII. Д. Поповић: *Борба за народно уједињење од 1908 до 1914 год.*
- VIII. Јован М. Јовановић: *Борба за народно уједињење од 1914 до 1918.*
- IX. Генерал Влал. Ј. Белић: *Рајнови Србије и Црне Горе.*
- X. Др. Петар Поповић: *Спољашња и унутрашња политика Црне Горе од краја XVIII века до 1851.*
- XI. Др. Јован Тошковић: *Спољашња и унутрашња политика Црне Горе од 1851 до 1918.*
- XII—XIII. Осман Нури-Хаџић, Владимир Скарић, Васа Чубриловић, Владимир Ђоровић, Васиљ Поповић: *Босна и Херцеговина под шурском управом.*
- XIV. Осман Нури-Хаџић, В. Скарић, Никола Стојановић: *Босна и Херцеговина под аустријском управом.*
- XV. Јован М. Јовановић: *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења.*
- XVI. Др. Радослав М. Грујић: *Националне и аутономне борбе Срба у Угарској.*
- XVII. Вељко Петровић: *Срби у Хрватској.*
- XXIII. Др. Лујо Бакотић: *Срби у Далмацији.*
- XIX. Др. Васиљ Поповић: *Историја источног питања.*
- XX. Др. Станоје Станојевић: *Преглед историје српског народа у XIX веку.*